

ERDŐS LÁSZLÓ

SZISZIFUSZ

Kisregény és elbeszélések

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

TARTALOM

SZISZIFUSZ

RABSZOLGA

A TENGERNAGY LEVELE

KETTÉTÖRT KARRIER

A KÉK RUHÁS EMBER

PAPATÁCS

KATIBÓL EMBER LETT...

SZISZIFUSZ

I. FEJEZET

Apja után Frankenak hívták, de ő Franknak írta a nevét, mert semmiben nem szerette a különlegeset. „Tehetséges ember vagyok, semmi több” - szokta mondani barátai előtt, erősen kihangsúlyozva a mondat végét. Erre a „semmi többre” határozottan büszke volt. Reggelenként, ha tükre előtt öltözködött, és kipödörte vékony kis bajuszát, hátrafésülte hullámos szőke haját, melyet gyakran kent dióolajjal, hogy eltüntesse kissé kihívó csillogását, elégedetten állapította meg, hogy nem sokban tér el eszményétől.

„Nincs rajtam semmi feltűnő. Homlokom egy milliméterrel sem domborúbb, mint illik, egyáltalán nem zsenyszerű, egyénieskedő. Szemem nagy, kifejezésteli, de nincs benne az az eszelős csillogás, amit Gusztávban annyira csodálnak a kiskorúak és a nők.”

Rövid szőrű kefével szigorúan lefésülte haját, nyakkendőjét kemény csomóba kötötte, zsebkendőt dugott kabátja felső zsebébe, ruháján lesimította a ráncokat, és amikor már mindent szabályosan elrendezett, hosszú fogú női fésűt vett elő a fiókból, egy hanyag mozdulattal kissé fellazította haját, feljebb húzta zsebkendője csücskét, egy icipicit félrecsúsztatta nyakkendőjét.

- Kész! - mondta hangosan, és cinkosan összehunyorított a tükörképével. Aztán leült íróasztalához.

1941. május 20. Más este írja naplóját, én reggel. Az este friss, élményszerű zürzavarában talán pontosabban lehet leírni a történeteket - de hát mire jó az? A napló arra való, hogy újra elolvassuk, és kizárt dolog, hogy másodszori olvasáskor ugyanabban a hangulatban legyünk, mint amikor írtuk. A pusztá tények felsorolása így nem fogja bennünk visszaidézni az érzéseket és gondolatokat, melyeket átéltünk. Az embert pedig nem annyira a tettei, mint inkább gondolatává vált érzései jellemzik. Én ezeket akarom időt álló formában lerögzíteni, ehhez pedig a reggel az alkalmasabb idő.

Igazat megvallva, a tegnap esti események maradéktalan megértésére és megítélésére az azóta eltelt pár óra nem bizonyult elegendőnek. Nem tudom felfogni, hogyan fajulhatott el annyira Gusztávval a veszekedésünk, ahelyett hogy megmaradt volna szokásos keretei között. Nem tehetek mást: megpróbálom gondosan lerögzíteni a tényeket, aztán újból áttanulmányozom az anyagot és levonom belőle a konklúziót, nem engedve a kísértésnek, mely arra csábít, hogy előre írjam le a kézenfekvő magyarázatot, azt, hogy Gusztáv a bennem rendkívül erősen kifejlődött harmóniaérzékét sértette meg, és evvel hozott ki a sodromból.

Ha nem lett volna ezúttal tanúja is veszekedésünknek, talán tegnap sem történik semmi. Gusztáv vesszőparipáit én már kívülről ismerem. A beszélgetés kezdete is rendkívül jellemző rá. Szegény Gusztáv - mit tagadjuk - irigyel engem. Persze, igazságtalanság lenne azt hinnem, hogy sikereimre féltékeny. Nem. Erre ő nem képes. De irigylí munkaképességemet. Azt, hogy vitathatatlanul kisebb tehetséggel többet alkotok, mint ő. Olykor, mintha engem tenne felelőssé krónikus munkaképtelenségéért. De, amiért legjobban irigyel, az - nevetséges - „cápáskodásaim”, vagy ahogy ő szokta mondani, a hullarablásaim.

Tegnap is azt mondja Ilinek: „Tudod, hogy Béla voltaképpen hullarablásból él?” Ili, szegény, persze nem tudta hol itt a vicc, mosolyogjon vagy a fejét csóválja, de Gusztáv megmagyarázta a dolgot, hiszen, őszintén szólva, a maga módján büszke is a kalandjaimra. „Tudod - mondta -

el kell ismerni, hogy ma egész Magyarországon Béla ért legjobban a képekhez. Más mikroszkóppal, meg mivel nézegeti az ismeretlen remekműveket, ő meg az orrához emeli, megszagolja, és már tudja is, hogy kitől való a kép. Amellett nincs senki, aki nála jobban ismerné a nagy művészek magánéletét. Hihetetlen részleteket kutatott ki, amelyek senki más nem érdekelnek. Tudja, hogy a világháború kitörésekor ki volt Picasso mosónője és hogy kik a leszármazottai Toulouse Lautrec borbélyának. Ha mindezt a művészet iránti önzetlen rajongásból kutatná fel, persze a világ legelviselhetetlenebb majma volna, de nem! Ez a tudása életének egyetlen lételapja. Béla tulajdonképpen nagy felfedező.”

„Felfedezése abból áll, hogy minden nagy művész életében akadtak korszakok, mikor még a mosónőjüknek is képekkel fizettek és mosónők, akik sohasem tudták meg, mi vált abból a fiatalemberből, akire mostak. Nos, Béla időnként eltűnik hazulról, nyakába veszi a világot, kinyomozza a különböző Trézsi nénik és Figarók leszármazottait, és potom áron felvásárolja tőlük a kis szobát díszítő, vagy a padlason lomosodó remekműveket. Minden detektívet megszégyenítő szimatjával már számos, jobb sorsra érdemes képet és képtulajdonost fedezett fel, és szegezett a műgyűjtők, illetve a sirámok falára. Mert azt ugye mondanom sem kell, hogy gyalázatosan becsapja a Trézsi néniket, és horribilis nyereséget zsebel be.”

Az ilyesmikért ugyan egyáltalán nem haragszom, de félreértések elkerülése végett azért megjegyeztem, hogy először is még mindig többet fizetek a képekért, mint bárki más tenné a helyemben, másodszor pedig, sajnos nincs annyi felfedezőre váró kép, hogy ez az üzlet képezhetné létem egyetlen alapját. Könyveim és cikkeim jelentek meg, köztük egy vékony füzetre való vers. Hogy szakértői tevékenységemet magánosok és képtárok is állandóan igénybe veszik, azt Ili már úgylis tudta; anyai nagybátyja, Gosztonyi tanácsos is állandó ügyfeleim közé tartozik.

Itt kötött belém tulajdonképpen Gusztáv.

„Látod, ilyen ő! Szégyenli, ami egyedül érték benne, és dicsekszik avval, amit szükségből kiizzad. Könyveit képes lenne megírni minden tökfilkó, aki elolvasta Vasaryt, Rilket és Taine-t (meg vagyok győződve, hogy szándékosan hagyta ki mesteremet, Ruskint), de senki más nem lenne helyében ilyen hatalmasan cápaszerű, mikor elhagyja hazai pocsolyánkat, és kifut a távoli vizekre. - Mondd csak, öregem - fordult felém egyszerre -, már rég meg akartam kérdezni: miért lógnak többé-kevésbé másodrendű mesterek a falaidon, és egy sem az általad felfedezett remekműveid közül?”

Én még örültem is a kérdésnek, mert így kifejtettem egyik kedvenc teóriámat a múzeum és a lakásdíszítés különbségeiről. Szerintem ugyanis a nagy mesterek képei csak múzeumokba valók, annyira különösek, excentrikusak, agresszívek és meghökkentőek, hogy nem képesek harmonikusan belesimulni semmiféle lakásba. Az ő képeik ünnepi alkalmakra valók. Amikor hangulatunk úgy kívánja, el kell hozzájuk zárandokolnunk, de magát valamire becsülő ember nem engedheti meg, hogy beleszóljanak mindennapi életébe. Az én falamat borító képek is kitűnő mesterek alkotásai, de finom érzésű mestereké. Nem tolakodnak, hanem belehangolódhatnak az én mindennapi életembe, az én kiegyensúlyozottságom alkatrészévé válnak.

Gusztáv itt felröhögött, mint egy állat. Én bámulva néztem rá, mire ő dühösen ordítani kezdett: „Te kiegyensúlyozott vagy? Te tökfej! Te birka!” - és a zavaros szitkok olyan áradatát zúdította rám, hogy levegő után kapkodtam. De mert pergő mondatainak felét sem értettem, megkérdeztem, hogy mi kifogása van ellenem.

„Ili! - kiáltotta ő - nézd. Nézd azt a lakást! Mahagóni bútorok! Szelíd barna fény! A falakon magyar mesterek Derkovitstól Berányig - és nézd, milyen alázatosan simulnak bele Béla szelíd, vánnyadt kis harmóniájába, és mind M. mester lilásbarna színeihez hasonulnak, amely egyedül illik barátunk lelkéhez. Egy Derkovits kép, ami olyan, mintha M. mester festette

volna! Ebben a lakásban minden lilára és barnára van pácolva, és Béla még azt beszéli magáról, hogy kiegyensúlyozott...!”

- Hát mi lennék más? - kérdeztem most már én is dühösen.

„Szűk vagy, barátom! Vékony mint egy szelet papír! A kiegyensúlyozottság, az valami hatalmas. Az az ember kiegyensúlyozott, akiben ellentétes érzések zúgnak: szeretet és gyűlölet, kéjvágy és önmegtartóztatás, és aki ezeket az érzéseket összhangba tudja tartani. Aki egységet tart szerteágazó cselekedetei között.”

Máskor, hasonló esetben ordítani kezdtem, és ezzel elintéztünk mindent. Tegnap, magam sem tudom miért, olyan iszonyatos harag fogott el, hogy csak suttogni tudtam.

- Miféle cselekedetekről beszélsz, kedvesem? Mit lehet ma cselekedni? Talán arra célzol, hogy a minisztériumokba szaladgálsz segélyért kollégáid számára? Vagy hogy felcipelsz magadhoz egy némbert és elcsábítod? Ezt én éppoly gyakran megcselekszem, mint te - és - Herkulesre! - ezek között a cselekedetek között teljes összhangot tudok tartani. De olyan tetteket, amikről beszélni érdemes, ma csak a milliárdosok és a miniszterelnökök hajthatnak végre. Mister Rockefellernek módjában áll megváltani a szenvedő emberiséget a ráktól, és mister Chamberlainnek talán sikerül megnyernie a háborút, de mit áll módjában cselekednie Gusztáv András susztermester úrnak?

„Módjában áll kékre-zöldre verni a szeretőjét - szólt közbe lustán Ili, és ránézett Gusztávra. Mikor elfordította a fejét - istenemre - mintha egy ujj kékes lenyomatát láttam volna a füle mögött!

- Megverted, Ilit? - kérdeztem, elismerem, meglehetősen ostobán, de azért nem kellett volna letorkolnia, hogy ne üssem az orromat az ő dolgába. Azt hiszem, elég jogosan fortyantam fel, és éles, világos szavakkal tudomására hoztam, hogy én legalább olykor-olykor megírok egy tanulmányt, vagy felfedezek egy elveszettnek hitt képet, és ha ez nem is valami sok, ezt legkevésbé ő kevesellheti, aki avval vesztegeti idejét, hogy cipőtálcákba ver faszögeket. Erre az orrom alá dugta saját készítésű cipőjét, és kihívóan kérdezte, hogy az nem műalkotás-e, nézzem meg, micsoda tondija van. - Hogy a csodába kerül ide az az átkozott tondi, amin az utolsó évben, mióta nem dolgozik, annyit lovagol?

- Mindenesetre több tondija van, mint neked - viszonoztam, és azt hiszem, a történetek után meg lehetett bocsátani, hogy a primitívek tondiját, azaz a tárgyak lelkét a visszavágás kedvéért összetévesztettem az emberek lelkével. De mivel Gusztáv cipője makacsul az orrom előtt táncolt, elhallgattam. Akkor vettem észre, hogy mennyire sápadt a barátom. És mintha csak arra várt volna, hogy szóhoz jusson, komoly hangon - de ki tudja nála, hogy a komoly hang mikor takarja a legfelszínesebb cinizmust? - kijelentette:

„Nos, kedves barátom, mindaz, amit ma tőled szokatlanul helyesen összefecsegtél, csak azt jelenti, hogy egyikünk sem kiegyensúlyozott ember. Se te, se én. Legfeljebb Rockefeller vagy Chamberlain urak lehetnek azok, ámbár tekintetbe véve a müncheni politika következményeit, az utóbbiról ezt nehezen tudom elképzelni. Alighanem ökelme is csak olyan nyomorúságos kutya a politikában, mint mi ketten a művészetben.”

Itt mentem én talán messzebb a kelleténél.

- Nézd - mondtam -, nem tartom fair dolognak, hogy csak azért, amiért neked semmi nem sikerül, minden eredményt a sárba ránts. Én nem vagyok lángész, mint te. Tehetséges vagyok, semmi több. De kiegyensúlyozott tehetség. Akarok és tudok dolgozni. Elégedett vagyok a sorsommal. És ha neked fáj elégedett pocfamat bámulni, hát istenemre, nem kényszerít rá senki sem...

Azt hittem, erre valami gorombaságot fog válaszolni, és szent lesz a béke. Ehelyett felállt, vette a kalapját, és ment kifelé. Ili, szegény, ijedten loholt utána. Becsapta orra előtt az ajtót. Ili meg gyorsan a fülembe súgta, hogy ne haragudjak rá, tudhatom milyen izgatott az utóbbi időben, és aztán rohant ő is kifelé.

Persze én sem vagyok szent. Haragudtam Gusztávra, már azok miatt az igazságtalanságok miatt is, amelyeket én mondtam neki. De ma reggel, nem tudom elképzelni, hogy komolyan elhitte volna, hogy én őt kigúnyolom azért, amiért inkább cipőkészítőnek ment, ahelyett, hogy cukorbaba mintákat tervezne az üzletek részére. Gusztáv nagyon jól tudja, hogy énnálam senki nem becsüli többre az igazi művészi függetlenséget.”

Abbahagyta az írást és órájára nézett. Fél tíz múlt négy perccel. Több mint egy óráig dolgozott. „Kár - gondolta -, most kellene levonnom a konzekvenciákat, de már nincs rá időm. A kíváncsi emberiség soha nem fogja megtudni, hogy miért veszünk össze Gusztávval!”

Elment a kisasztalka mellett, melyen már teljesen kihűlt a háziasszonya által gondosan odakészített reggeli. Sietnie kellett, ha nem akart elkésni találkozójáról.

Két esztendeje folyt már a háború, de Budapest, a béke és boldogság szigete, még lustán sütkérezett a tavaszi napsütésben. Szombatonként már kipróbálták a légvédelmi szirénákat, de hangjuk még csak a legfiatalabb állampolgároknak keltett rémületet. A felnőttek szánakozó mosollyal nézték a riadtan anyjukhoz simuló apróságokat, és gyakran lehetett hallani effajta megjegyzéseket:

- Addig örüljön, lelkem, amíg a kicsike nem szokja meg a sziréna hangját!

Mások pedig így beszéltek:

- Én nem szeretem a kormányt, de nálunk legalább nincs háború...

A Teleki öngyilkossága okozta rémületet már elfeledték, és a jugoszláv háború miatti elsötétítést is oly hamar megszüntették, hogy legfeljebb annyi hatása maradt, hogy utána még káprázatosabbnak látták a fényreklámokat. A kenyeret jegyre adták, és a tüzelőért már sorba kellett állni - ezzel szemben növekedett a munkások keresete, és a lengyel menekülteket nem kérte ki a német kormány. Mindent összevetve, nem panaszkodhattak a pestiek.

Most még csak az asztalosok jártak lógó orral, a fémnyomók, meg ehhez hasonló kisemberek, suszterek, rézművesek, akiknek műhelyéből a háború már kisöpörte a nyersanyagot. No meg Béla arca sötétedett el, valahányszor kilépett házuk kapuján, s pillantása a híres újságíró szobrára esett. Milyen kicsinységeken lehet lemérni a világ változását! Azelőtt vidáman bólintott, amikor meglátta a szobor kissé előrenyújtott bal kezében a noteszt, és néha azt mondta barátainak:

- Ez a szobor az oka, hogy tíz éve nem változtattam lakást. Mint műalkotás, persze, bosszant, de igazán kedves ötlet volt a szobrászától, hogy noteszt adott a kezébe. Az élet más, igyekvő diákjai ágyuk fölé írják azt a jelmondatot, melyet egy percre sem akarnak elfelejteni. Nekem erre nincs szükségem, mert fővárosunk jóvoltából egy emlékmű figyelmeztet erre minden reggel: „Nézd meg a noteszedet!”

Ha este szokott társaságában elővette a piros szattyánbőrbe kötött kis női noteszt, abbamaradt a beszélgetés. A titokzatos feljegyzések izgatták a fiúk fantáziáját, azt ugyanis nem akarták elhinni, amit Béla állított, hogy tudniillik az egész ideje órákra van előre beosztva, és azzal vádolták a bizonyítékképpen felolvasott néhány oldalt, hogy az állítólagos feljegyzéseket röptében találja ki. Ilyeneket szokott mondani:

„Okt. 4. délután 3. Márfy tanulmány.”

„Okt. 5. Gajzágó Ferencné szül. Szücs Rozália, Temesvár.”

„Okt. 6. Márffy tanulmány befejezése.”

- Ugyan! - kiabálta a híres festő. - Így nem lehet dolgozni! - Valld be - lármázott másvalaki -, hogy randevúra mész!

Ő azonban minden alkalommal megvédte igazát, s mert előszóban is átallotta volna ismételni önmagát, mindig új érvet választott.

Tegnap este például azt mondta:

- A nagy ember vagy elviselhetetlenül pedáns, vagy gonosz feleséget választ, aki rázárja az ajtót, és nem ad neki ebédet, míg el nem készíti napi penzumát. Xantippere lehet haragudni, de Xantippe nélkül Sokrates sincs.

A festőművész feleségére nézett, aki soványan és szemüvegesen trónolt az asztalfőn, és finom mosollyal tette hozzá:

- Én pedig jobb szeretem a szép noteszt, mint a gonosz nőket.

- Szóval cikket írsz? - kérdezték tamáskodva.

- Igen, mégpedig nagyon érdekeset.

Fényképet húzott elő a zsebéből, és a festő felesége elé tette:

- Hogy tetszik önnek ez a kép, asszonyom?

Az asszony szeméhez emelte a felvételt, és aztán undorodva lökte el magától.

- Pfuj! Tiszta pornográfia! Egy erotomán ember rajza.

Ilyen előzmények után, persze a kép kézről kézre járt, és mindenki elmondta a véleményét. Ekkor újból mosolygott.

- Jelzem, ez nem egy erotomán művész festménye, hanem egy kelkáposztalevél huszonötösörös nagyításban.

- Lehetetlen! - szisszent fel az asszony.

- Pedig így van. Éppen azt fogom bebizonyítani, hogy azok a látomások, melyeket a szürrealisták a vászonra rögzítenek, a valóság jelenségei, csak éppen nem férnek bele a megszokott dimenziókba... - Hanem a noteszt nem adta a kezébe senkinek. A kétértelmű pajzánság légköre nem zavarta, viszont nem akart dicsekvőnek látszani. A feljegyzések pedig, mintha élete sommázását tartalmazták volna. Ki lehetett belőlük számítani Frank Béla életét akár pengőkben, akár - és természetesen ez volt a fontosabb - azoknak a munkaóráknak a számában, melyekre a közérdeklődés tartott igényt az idejéből. És ha néha - tréfából - el is végezte a számításokat, soha nem esett kísértésbe, hogy másokkal is közölje az eredményt.

Az utolsó években azonban a noteszben ijesztően csökkent a bejegyzések száma. Az avantgárdista német folyóiratok szüntek meg először, és aztán Párizst is elzárta előle a háború. A magyar folyóiratok nem bírták ellátni elegendő munkával, az íróasztala számára pedig, természetesen naplóját kivéve, soha nem írt. S ezért nézett bosszúsan a szoborra, mikor reggelenként megállította útjában. Az a bolond érzése volt, hogy megbízásai fogytával, értéke is csökken.

- És ha börtönben ülnék, kevesebbet érnék, mint így? - kérdezte. - Egy olyan szocialista esztétának, mint én vagyok, erre mindig lehet számítani.

A szobor azonban nem felelt, csak elébe tartotta a noteszt, s ő engedelmesen nyúlt a sajátjáért.

Erre a napra Gosztanyi tanácsos neve volt előjegyezve és Gusztáv. Az utóbbi neve mögött két kérdőjel.

- Csak tudnám, miért jegyeztem elő! - gondolta bosszúsan.

Azt viszont annál inkább sejtette, miért hivatja a tanácsos úr, és azt is, hogy kellemetlen beszélgetésük lesz.

- Nagyon fájhat szegénynek...

Még négy évvel korábban Gosztanyi volt a legjobb ügyfele. A kitűnő érzékű műgyűjtő nem volt kifejezetten vagyonos ember, de mint az egyik legnagyobb bank jogtanácsosa, jelentős összegeket áldozhatott szenvedélyére. És szívesebben dolgozott Bélával, mint bárki mással, mert gyűjtési elveik sokban megegyeztek, neki nyugodtan mert ilyen különös modorban megrendelést adni:

- Ide kellene nekem valami... hogy mondjam, olyan zöld árnyalat. Mit gondolsz: Ferenczy?

- Nem - mondta Béla. - Ferenczyvel nincs szerencsém. Majd körülnézek, tanácsos úr. Tökéletesen értem, mi a kívánságod.

És valóban tudta jól, hogy annak a bizonyos zöldnek, melyet az öreg a gyűjtemény egységes színhatása kedvéért keresett, önmagában is tökéletesnek kellett lennie, nem kerülhetett addig a falra, míg az erkélyen teljes fényben és egyedül is meg nem állta a próbát. Viszont, ha a kép megnyeri a tetszését a tanácsosnak, előbb megveszi, csak aztán kérdezi az árát.

- Ékszerdoboz! - mondták lakásáról barátai. Róla pedig azt mondták: „Csodálatos öreg! Ő a legfiatalabb mindannyiunk között.”

Így aztán általános meglepetést keltett, mikor négy éve váratlanul nyugdíjaztatását kérte. A nagyhatalmú vezér személyesen próbálta elhatározása megmásítására bírni, s ezt a valóban hízog és kedves érvet használta:

- Én most két intézményt vezetek, kedves barátom. Az egyik a bank, a másik te vagy. Nem szép tőled, hogy dicsőségem felétől meg akarsz fosztani.

Ám hasztalan maradt minden rábeszélés, és a barátok beletörődtek a változásba.

- Élvezni akarja a termést! - mondták.

Csak Béla tudta az igazat, s nagyon büszke volt arra, hogy ennyire bizalmába fogadta az öregúr.

- Szébb, ha magamtól megyek el, mintha küldenek. Az anyám, szegény, zsidó volt.

- Lehetetlen! - kiáltott fel. - Én a hátad mögött mindig így neveztetek: Az utolsó táblabíró...

A tanácsos finoman mosolygott.

- Bocsáss meg, de kivételesen nekem vannak a hitelesebb információim...

Hamarjában nem tudta, mit kell ilyenkor mondani. Igaz, a tanácsoson nem látszott, mintha vigasztalást várna, vagy arra szorulna, de mégis - az úgy belülről jön, hogy ilyenkor az ember megpróbál okosan beszélni. Meg aztán nem is a vigasztalási szándék, hanem az őszinte meggyőződés mondatta vele később (a sebtében feltálatl uzsonna után) a következő szavakat:

- Az az érzésem, Károly bátyám, hogy inkább kihasználtad az alkalmat, mintsem hogy valóban tartanál a méltánytalanságtól. A zsidótörvény igen aljas dolog, de mint mondani szokták, nem eszik a levest olyan forrón... Ha elmúlnak a mézeshetek, keresni fogják mindazokat a kibúvókat, kapaszkodókat és mentesítéseket, melyek e meggondolatlan törvény hatását azokra a szerencsétlenekre korlátozzák, akik mindig, minden rendelkezésnek megisszák a levét.

Engem, mint meggyőződéses szocialistát felháborít ez a jelenség, amely alól nem ismerek kivételt, de mint barátodat - ha szabad annak tartanom magamat, meg is vigasztal és azt a benyomást kelti bennem, hogy nem kell egészen komolynak tartanom azt, amit elhatározásod indokaként közöltél velem.

A tanácsos összezsavarta szalvétáját, ráhúzta a gyűrűt, aztán hátradőlt karszékében, és olyan hangon, mintha izgalmas, de személyét nem érintő kérdést boncolgatna, formás kis előadást rögtönzött.

- Úgy látszik, nem figyelted meg, kedves Bélám, hogy az én asztalomra például, mindig tűzforrón kerül a leves, s én soha nem szoktam megfűjni. Bevallom neked, sajnálom azokat, akiknek az ínye nem bírja olyan állapotában elviselni az ételt, amelyben az a legízletesebb. Márta asszony ugyanis rendkívüli fűszereket is használ, fodomentát és tárkonyt, de olyan keveset, hogy illata csak addig érezhető, amíg a lé párologóan meleg, így akik hidegebb állapotban fogyasztják, konyhám legegényibb különlegességét nem élvezhetik. Tehát máris akadt az emberek között példa olyanra, aki a levest főtt-forrón szereti. Ami pedig a történelmet illeti, annak is csak a hétköznapiakra érvényes az általad idézett lapos bölcsesség. Ünnepnapijainak közeledtével minden megváltozik. Előbb azt kiáltják: Le vele! Aztán: Üsd, nem apád és végül: Forró vizet a kopaszra!

- Nem tudom, észrevetted-e - fordított aztán finoman a beszéd menetén -, hogy mind a ketten tréfás mondásokat kevertünk beszédünkbe, amit egyébként nem szoktunk. Ez azt mutatja, hogy mind a kettőnket feszélyez egy kicsit a téma, és ezekkel az olcsó közhelyekkel azt a látszatot akarnánk kelteni, mintha fölötté állnak az effajta gyöngeségeknek...

Ám Bélát annyira érdekelte a kérdés, hogy megkockáztatott egy parányi udvariatlanságot is:

- Én inkább azt a kifejezésedet találom különösnek, hogy ünnepnapnak nevezed azt, ami most kezdődik. A zsidótörvénnyel kapcsolatosan minden más jelző alkalmasabbnak tűnik.

Az öregúr elnéző mosollyal vette tudomásul vendége makacsságát, és ellenkezés nélkül folytatta a vitát:

- Én nem az emberek, hanem a történelem ünnepnapjairól beszéltem, Bélám. Ez ugyan antropomorfizálás, de egészen helyénvaló. Én a történelmet egy hűvös, szikár és közönyös bankvezérben testesíteném meg, akit intézkedéseiben egyáltalán nem befolyásol az, hogy mit tartanak róla az emberek. A bankvezér ünnepnapjait a tőzsde annaleseiben jegyzi, a történelemét tudományos művekben és lexikonokban - sőt úgy gondolom, teljes értékű ünnepeinek csak azokat a napokat lehet nevezni, melyek az iskolás könyvekbe is belekerülnek. Tehát: a háborúk, forradalmak, népvándorlások és járványok napjai. Természetesen nem állíthatom, hogy mindig az áldozatok számától függ az ünnepnapok nagysága. A pestis csak akkor kerül be a történelembe, ha legalább félmillió embert pusztított el, a forradalom már egyetlen egy áldozattal is bekerülhet, ha az az egy történetesen koronás uralkodó - de ez az utóbbi eset rendkívül ritka.

- Én megértem a világháborút, így tudom, milyen az, mikor a fűszeres, aki azelőtt a csirke nyakát sem tudta elvágni, kéjjel döfi tisztas aggastyánok hasába a szuronyát, s ő, aki odahaza a bordélyházba is csak akkor mert besurranni, ha senki sem látta, ártatlan gyermekeket teper maga alá az utcán, és azt kiáltja: győzelem! Reméltem, hogy az én szemeim nem fognak még egyszer ilyen jeleneteket látni, de most már tudom, hogy tévedtem.

- Tagadhatatlanul apokaliptikus idők elébe megyünk, és én és családom, sajnos ruháinkon viseljük a jelet, amelynek megpillantására maguktól dörögnek el a revolverek. Az ember, persze, makacs lény, és azért él, hogy megpróbáljon kifogni a sorsán. Mondják, hogy Szent Bertalan éjszakája után is több hugenotta maradt életben, mint amennyit józan ésszel várni

lehetett volna. Az ember tehát megpróbál elhúzódni a vihar elől, s mikor én lemondtam állásomról, csak az okos gyávaság szabályait követtem. Egy barátom, aki a nyugat-indiai szigeten átélte a század legnagyobb viharát, azt mesélte, hogy szinte kivétel nélkül elpusztultak mindazok, akik, hogy mentse magukat az orkán elől, vastag fák derekához kötötték magukat. Ugyanaz vált gyilkosukká, ami egy parányival kisebb veszélyben megmentette volna az életüket. Jó fához kötözve lenni az olyan viharban, amelyiknek a fa ellenáll, de amelyikben kidől, abban biztos halál. Azok viszont, akik a közeli bambusz sűrűben bújtak meg, életben maradtak - legalábbis a vihartól, mert közülük is számosat pusztítottak el a mérges kígyók és a trópusi százlábúak.

- Nos, én azt hiszem, hogy a közeledő vihar ki fogja dönteni a megrendíthetetlennek látszó oszlopokat, s ezért előre félrehúzódom a magánélet sűrűjébe. Hogy aztán a kígyók és a százlábúak végeznek-e velem, annak csak az Isten a megmondhatója...

Bélát megtévesztette az a könnyedség, amellyel a tanácsos az érveit csoportosította és még inkább előadásának szenvtelen hangja, és nem vette észre, hogy mennyire fárasztja az öregurat a beszélgetés. Ezért leküzdötte lehangoltságát, melyet az apokaliptikus vízióknak ez az elkerülhetetlennek látszó felidézése keltett benne, és élénken válaszolt:

- Nekem, persze, nincs akkora élettapasztalatom, hogy véleményt mernék alkotni az elkövetkezőkről. De ha így látod a dolgokat, akkor csodálom bölcsességedet. Az idejében való félreálláshoz, szerintem, több erő kell, mint a makacs helybenmaradáshoz, és biztosítlak, hogy én e lépésedet nem okos gyávaságnak, hanem bátor okosságnak tartom.

- Nem is tudod, mennyire igazad van - mondta most már kissé bosszúsán a tanácsos. - A félreálláshoz óriási erő és akkora szerencse kell, ami ritkán adódik embernek. A sors nem hagyja becsapni magát.

- Nem tudom, emlékszel-e Verres-re? Arról a Verres-ről van szó, aki szicíliai helytartó korában keresztre feszítettett egy római polgárt, és aki ellen később Ciceró első szónoki sikerét aratta. Akkor az ítélet elől önkéntes száműzetésbe ment, s ezt okosan tette, mert megmentette vagyonát, s aztán visszatérve Rómába, békés öregkoráig élvezte azt. Ám, amikor Antoniusnak és Octaviusnak pénzre volt szükségük, s elrendelték a conscriptiót, őt sem mentette meg sem öregkora, sem teljes visszavonultsága, felkerült a listára, és Ciceróval egy napon érte utol a halál.

- Verres persze önkéntes száműzetésével több tavasszal hosszabbította meg életét, mint amennyit te, kedves Bélám, megértél, és így nyilván azt kell gondolnod, hogy példám ellenem beszél, és inkább bizonyítja a sors becsaphatóságát, mint az ellenkezőjét. Én azonban már tudom, hogy az erőszakos halál gondolata aggastyánkorban sem kevésbé fenyegető, mint amikor az ember fiatal - s így nem látok olyan nagy különbséget aközött, hogy Verres-t harminc évvel korábban vagy később pusztította-e el a vihar. Viszont egyáltalán nem tartom értelmetlennek Verres verekedését a sors ellen, csak éppen nem abban látom az értelmét, amiben neked, fiatalnak, szükségszerűen látnod kell.

- Hogy a halál vagy a gyalázat viselhető-e el nehezebben, azt személyes tapasztalat nélkül lehetetlen eldöntenem. Az azonban biztos, hogy a gyalázatos halál a legrosszabb, amit a sors az emberre mérhet. Nos, ha Verres-t előszörre ítélik el, halála nyilvános, botrányos és gyalázatos lett volna. Míg öregkorában valami eldugott helyen egyedül találkozott gyilkosával, és nem kellett magát szégyellenie előtte.

- Akaratodon kívül rákényszerítettél arra, hogy többet áruljak el magamról, mint ami kellemes számomra - és még okát sem adhatom tapintatlan őszinteségemnek. De azért ne legyenek lelkipurdalásaid: lehetséges, hogy a pillanatnyi kellemetlenségért, amit most okoztál nekem, sokkal súlyosabb terhek vállalásával leszel kénytelen fizetni.

- Az ember nem azért szokott szégyenkezni, amiért érdemes, hanem amit a közvélemény szégyenlendőnek tart. Nagyon irigyelném Catót, ha elhinném róla, hogy pusztán avval, hogy néhányszor tunikában ment el hazulról, sikerült magát hozzászoktatni a közvélemény megvetéséhez - de ezt egyáltalán nem hiszem el. Ami engem illet, ha valaha abba a helyzetbe kerülnék, hogy vagy az életemet vesztsem, vagy Don Juan módjára meztelenül kell hazaszaladnom az utcán, habozás nélkül az előbbit választanám.

- De nem kerülgetem tovább a forró kását. Én anyámat minden embernél jobban szerettem, most azt kívánnák, hogy szégyenkezzem miatta. Ez már önmagában is nehezen elviselhető, de ha arra gondolok, hogy sárga folttal, vagy más efféle jellel fognak miatta megbecsteleníteni, s lehet idő, hogy magam is szégyenleni fogom őt... szóval lemondásommal ezelől akartam megmenekülni. S ha mégsem fog menni, inkább vállalom a magános halál kedvéért egy személyben a gyilkos és áldozat szerepét, mint a nyilvános megbecstelenítést. S ha ez elkerülhetetlenné válnék, akkor neked is, kedves Bélám, szerepet szántam halálom körül.

- Ne ijedj meg, nem arra gondolok, hogy esti fürdőmben felvágom ereimet, te pedig legújabb tanulmányod felolvasásával enyhíted a halál kínjait. Ennyire római nem vagyok. Többet azonban egyelőre nem árulhatok el, és ezért arra kérek, fejezzük be ezt a témát, s bár ez a házigazda feladata lenne, mivel a házigazda ezúttal túlságosan kimerült, kivételesen, tereld te új útra beszélgetésünket.

Ő pedig felpillantott a tanácsos megkínzott arcába és ezt mondta:

- Láttad már a szocialista művészek kiállítását?

Azóta sem tudta elfelejteni e beszélgetésnek nem annyira a tartalmát, mint a hangnemét. Az öregúr méltóságteljes viselkedése előtt szinte kicsinynek találta önmagát. Azelőtt csak Gusztáv társaságában érezte ezt a nyomasztó fölényt, s ott is csak nagyon ritkán. Végül egy „Szocializmus és görögség” című tanulmányban írta ki magából a feszélyezettséget. Ebben egy régi, kedves gondolatát a sztoicizmus és a szocialista erkölcs összeegyeztetését valósította meg. Barátai nagy tetszéssel fogadták az írást, csak Gusztáv legyintett mérhetetlen közönnyel:

- Ilyen ostobaságot csak akkor érdemes írni, ha nagyon jól fizetik.

Az azóta eltelt évek azonban semmivel nem igazolták az öregúr aggályait. A munkásszolgálatos századok néhány hónapja epizódnak bizonyult, és a kedélyek megnyugodtak. A tanácsos úr sem szüntette be fogadónapjait, és szemmel láthatóan nem foglalkozott az öngyilkosság gondolatával. Nem is emiatt szorongott egy kissé Béla az előtte álló találkozástól, hanem mert biztos hírei voltak arról, hogy az öreg anyagi helyzete megrendült, alighanem pénzzé kénytelen tenni a gyűjteményét.

- Gyilkosság! - gondolta nagyon szomorúan.

Ám az öregúr szokott kedélyességével fogadta:

- Egy pohárka erőset, Bélám! Nehéz napod lesz...

Önkéntelenül elnevette magát.

- Nekem? Szívesen vállalom a te nehézségeid felét.

- Ó, én már megszoktam! - mosolygott a tanácsos.

- Persze - mentegetőzött ő -, nekem sem könnyű. Ki sem mondhatom mennyire sajnálom, és ha legalább avval vigasztalhatnálak, hogy gyorsan tudok bonyolítani!... De az értékesítés elképesztően nehéz. Esetleg évekig húzódhat.

A tanácsos bólintott.

- Én voltaképpen azt szeretném, ha egy formális üzlettel rád ruháznánk a tulajdonjogot, egyelőre meg sem kezdenénk az eladást. Ha - amit nem hiszek - semmi sem történik, visszakapom a képeimet. Ha igen, akkor saját lakásodról kezdenéd meg az értékesítést. Erre az esetre persze vállalnod kellene bizonyos kötelezettségeket.

- Attól félsz, hogy elkobozzák a gyűjteményedet?

- Azt hiszem, el fogják kobozni. De most nem a képekről van szó, hanem a fiamról.

- Gézáról? - kiáltott Béla. - Semmit sem értek!

A tizenhárom éves kisfiú a hatvanhárom éves férfi házában maga is olyan volt, mint valami különös műremek. Finom arca, arányos termete gyakran csalta ki Bélából a csodálkozó megjegyzést:

- Igazi görög jelenség!

Valami titokzatosság is lengett a gyerek körül. Külföldön született. Gosztonyiné talán szégyellte házasságuk késői gyümölcsét, mert még mielőtt a terhesség meglátszott volna alakján, Olaszországba utazott. A tanácsos a szülés idejére repült utána, de vissza már egyedül érkezett. Az asszony meghalt gyermekágyi lázban. Gézát aztán ötéves koráig idegenben neveltette, s csak aztán vette magához. Hanem a tragikus szülés körülményeiről soha nem beszélt, talán fáj neki az emlékezés.

- Igen - mondta a tanácsos csendesen -, ezt így tudják. Az igazság viszont az, hogy Mária rákban halt meg. Géza törvénytelen fiam. Az anyja cseléd lány. Nálunk szolgált valamikor.

Kis szünetet tartott, hogy Béla megértse a lényeget, aztán hozzátette:

- Mária szent asszony volt. Halála előtt mind a ketten örökbe fogadtuk a gyereket.

Bélának elállt a lélegzete a meglepetéstől:

- De hiszen ez... hogy is mondjam... pompás dolog - nyögte zavarában, de aztán szélesen elmosolyodott.

A tanácsos szárazon nevetett.

- Majdnem az. Csupán ott történt hiba, hogy én hivatalosan is fiamnak ismertem el Gézát. Így a nagyanyja - zsidó. Most ezen kell segíteni.

- De hogyan? - ütődött meg Béla.

- Úgy, hogy te megtámadod a törvényesítést. Kijelented, hogy Géza a te fiad. Már minden elő van készítve. Az anyja kedvünkre fog vallani. Okos lány.

Az öregúrral való hosszú kapcsolatuk folyamán ez volt az első alkalom, hogy Béla elvesztette önuralmát. Felugrott és kiabálni kezdett:

- Örültség! Szégyenletes, megalázó és ezenkívül teljesen hihetetlen dolog. Perlekedni kezdjek veled egy gyerek miatt?

Ám a tanácsos nem emelte fel a hangját.

- Nincs benne semmi hihetetlen. Ezt a csalást elég gyakran elkövetik kéjvágyó öregurak terhére. Megalázó szerepet pedig csak nekem kell játszanom, számodra nincs az ügyben semmi szégyenletes. Te akkor tizennyolc éves voltál, nem vállalhattad a következményeket. Aztán elvesztetted szemed elől a leányt. Amikor azonban megtudtad, hogy Géza a te fiad, feléledt benned az apai szív, és magadénak ismered el anélkül, hogy erre kényszerítő okod lenne. Ez, szerintem, igen figyelemre méltó cselekedet, s nagyon ritka a mai fiataloknál.

Béla nehezen lélegzett.

- És ő? - kérdezte komolyan. - Ő szégyellheti az anyját? Csak te nem szégyellheted a tiédet?

Nagyon szerette Bélát. A szép élvezése és a nemes gondolkodás számára egyet jelentett, és a fiatalember idáig még nem adott okot, hogy megváltoztassa ezt a nézetét. Megjegyzésének váratlan brutalitása szinte arcul csapta, s elszorult szívvel gondolt arra, hogy hátha tévedett Béla megítélésében. Végül avval nyugtatta meg magát, hogy a meglepetés túl nagy egy ilyen gyerekelembernek, idő kell, amíg összeszedi magát. Megőrizte tehát önuralmát, megelégedett ennyi visszautasítással.

- Ezt nem kellett volna mondanod. Gézának egyelőre nem kell tudnia semmiről, s ha úgy fordul a sors, az igazat fogjuk neki megmondani. Okos gyerek, meg fog bennünket érteni.

Aztán mégis úrrá lett rajta a sértődöttség, és felállva fejezte be.

- Persze, ha nem akarod vállalni a gyereket...

- Micsoda gondolat! - szakította félbe Béla. - Géza édes kölyök, s megtiszteltetésnek tartom, ha rám bízod. Csupán azon gondolkoztam, nem lehetne-e, hogy minden formalitás nélkül, egyszerűen magamhoz vegyem?

- Nem - mondta az öreg megkönnyebbülve. - Ez a legfontosabb.

És megszorította Béla kezét.

„1941. május 21. Talán igaza van Széchenyinek, mikor a legnagyobb események napján ilyeneket ír naplójába: „Crescenciával kártyáztam. Meglátogatott M. P.” A napló privát műfaj, saját használatra szánt feljegyzések tára, legfőbb ellentmondása abban van, hogy előbb-utóbb mégiscsak a nagyközönség kezébe kerül - vagy mert írója végül rászánja magát a kiadására, vagy mert nem akarta nyíltan bevallani félelmét a nyilvánosságtól azzal, hogy halála előtt elégeti. Okos ember tehát rejtjelezi naplóját, de anélkül, hogy olvashatatlanná is tenné egyúttal, s ennek nyilván az a legtökéletesebb módja, hogy a lelket felkavaró események helyett csak jelentéktelen kísérőit írja le. Ez esetben én a mai, váratlan megrázkódtatásokkal és élményekkel teli napot elintézhethetném két, egyszerű kijelentő mondattal: Gusztáv cipőt pucolt. Ilivel találkoztam Gosztonyinál.” És miért ne? Az Ilivel kettesben eltöltött órát amúgy sem fogom elfelejteni, azt sem, hogyan erőszakolt rám Gosztonyi egy gyereket, akit önként sokkal boldogabban elvállaltam volna.

A legmegdöbbenőbb felfedezés persze az volt, hogy ez a két ember, akiket én kissé hosszadalmas, de igen okos és kellemes csevegőknek hittem, voltaképpen cirkuszi mutatványosok, akiknél a csillogó szóáradat csak lélektelen, betanult monológ, mellyel elterelik a nézők figyelmét arról az egyetlen mozdulatról, amelyre ők maguk az egész idő alatt összpontosították figyelmüket, tudniillik, amellyel elővarázsolják a kalapból a nyulat - vagy a számárfület. Pompás mutatvány. Én szívesen tapsolnék érte, ha én nem játszottam volna benne hitvány és megalázó szerepet.

Ha énbennem sem lenne szemérem, megkérdezhettem volna:

- Mondja, tanácsos úr, jól mulatott rajtam? Hát azok a hüvös és tiszteletre méltó körmondatok a sorsról és az emberi nagyságról, melyekkel - mert *én* nem hazudok, tanácsos úr - ön felkeltette bennem a tiszteletet, sőt talán az irigységet is - szóval ezek a szenvtelen méltósággal megválasztott szavak csak azt az egyetlen, valóban váratlan fordulatot voltak hivatva előkészíteni, hogy vállalom-e a gyereket, vagy nem vállalom?

Vállalom, tanácsos úr, és soha nem fogom vele éreztetni azt a csalódást, melyet apja okozott nekem. Én azt hiszem, hogy a világ legkonstruktívabb cselekedete a gyereknevelés, és megpróbálom az ön fiát előre felvértetni az önhöz hasonlókból való kiábrándulások ellen. Sokszor

fogom neki mondani: „Látod, ez egy ember. Ilyen, meg ilyen. Mint egy szentkép. A hívó ember majdnem hogy leborul előtte. Jól megnézted? Akkor nyissuk szét és nézzük meg belül...”

Bevallom, tanácsos úr, önnek minden sikerül. Már tisztán kellett volna önt látnom, és mégis, mikor a kezemet szorongatva átölelt, kis híján kicsordult szememből a könny. Csak amikor elengedett, és az érzékeny jelenetnek végét vetendő - ugye az antikoknál ez így szokás? - másról kezdett beszélni, eszméltem végleg a helyzetemre.

- Hanem a te Gusztáv barátodnak csodálatos dolgai vannak...!

Ön nagyon jól tudja, hogy én Gusztávot szeretem, és mindennél jobban idegesítenek bohóckodásai. Ön a tekintetemet kémlelte, mikor látta benne az aggodalmat, jól játszott kedélyességgel hirtelen hangot változtatott és hozzátette:

- Talán mégis vannak emberek, akik csak azért röstellik magukat, amiért valóban érdemes...

Ez, tanácsos úr, élve boncolás!

Ön nagyon jól tudta, hogy én ezek után ugyan valami örülségre leszek elkészülve, de mégis valami szép vadságra, valamire, ami Gusztávhoz méltó, s amit hüledező mosollyal bár, de meg kell neki bocsátani. Ön nagyon jól tudta, hogy ha ezek után meghallom, hogy Gusztáv letérdepelt Szentkúthy méltóságos úr előtt, és letörölte cipőjéről a port, a hányinger fog fojtogatni. Szentkúthy persze komikus kis ember, a törpeség és a méltóságtudat nem rokonszenves összetétele, s valóban nagyon mulatságos lehetett a kis öreg arca, mikor ott állt az érdeklődők gyűrűjében, a lábát kapkodta a buzgólkodó Gusztáv elől, nem tudta, hogy komolyan vegye-e szavait, vagy pedig háborodjon fel rajtuk.

- Ne feszélyezze magát, méltóságos uram! A figyelmességem nem önnek szól, hanem a cipőjének. Én ezt a felületet vakítóan fényesnek képzeltem el, s fáj a szememnek, hogy ön az utca sarával szennyezte be. De ha parancsolja, tervezek önnek egy olyant, mely a sárral harmonizál, s viselés előtt direkt bemocskolandó. Ön boldog ember, méltóságos uram, a lábán remekművet visel...

Ez, tanácsos úr, egyszerű bohóckodás, sokkal alantasabb mint Cato tunikája.

Ön különben is méltatlan Catóval szemben. Ez a nagy római a Fórum embere volt, s amikor tóga nélkül ment el hazulról, azt alázta meg magában, ami benne a legnagyobb volt, a közéleti férfit. Gusztáv azonban nem az utcán nagy, hanem műtermében, a szobrai előtt és - nem bánom - akkor is, ha a kaptafa előtt ül és szabja a bőrt. Gusztáv az utcán kicsi. Bohóckodása bohóckodás minden emberi nagyság nélkül, s mással nem is magyarázhatom, mint hogy hosszabb ideje tartó munkaképtelensége jobban letörte, mint gondoltam, és most játssza a cinikust.

Ön tudta, tanácsos úr, hogy elbeszélésével fájdalmat okoz nekem, és hogy fájdalomban azt fogom bántani, akit legjobban szeretek.

Vagy legyünk méltányosak. Ön ezt nem tudta. Ön azt várta, hogy én majd illedelmesen viselkedem, mondok néhány semmitmondó szót, és aztán szívemben a törrel eltávozok, s önnek meglesz a titkos elégtétele.

De amikor nem így történt, igazán mesterien használta ki a helyzetet. Soha nem fogom elfelejteni, sem összeráncolt homlokát, sem felvont szemöldökét, sem azt a nyújtott hangot, mellyel jól játszott hitetlenkedéssel kérdezte:

- Csak nem vagy féltékeny Gusztávra?

Ez aztán a bosszú, tanácsos úr! Most aztán nem kell röstellnie magát amiatt, hogy kénytelen volt leleplezni előttem igazi énjét!

Órájára pillantott. Két órával volt éjfél után. Egy pillanatra átfutott az agyán, hogy talán arról is beszélnie kellene, miért nem ír ezúttal reggel, de aztán legyintett: na, és?

Szándékosan, összefüggéstelenül folytatta.

„Az ilyen éjszakákon, mint a mai, kezdődik a paranoia. Elég lenne gondolkodásom egy pillanatra elernyedése, és többé senki nem verné ki a fejemből, hogy Ili sem véletlenül érkezett éppen akkor a nagybátyjához, amikor befejeztük a tárgyalást. Ettől pedig már csak egy lépés ahhoz a rögeszméhez, hogy én vagyok a reincarnálódott Ruskin, és Hóman Bálint el akar pusztítani.

Mindig érdekelt a tűzzel való játék. Egyszer, fiatal koromban, nagy mennyiségű altatót vettem be csupán azért, hogy átérezzem az öngyilkosok ébredését, és majdnem rámentem; Kairóban pedig megkóstoltam a hasist - különösebb következmények nélkül. Tulajdonképpen arra is kíváncsi lennék, hogyan alakul ki az örület. Például, mivel magyaráznám meg, honnan találta ki az öreg, hogy Ili, akin eddig még a szememet sem felejtettem rajta, most egyszerre megtetszik nekem. Amikor pedig belépett Gosztonyihoz, kifejezetten ellenszenvesnek találtam. Kitépte a szemöldökét, s a festett szemöldökű nők arca engem egy húsvéti strucctojásra emlékeztet.

Neki viszont felragyogott az arca, amikor meglátott:

- Jó, hogy itt talállak!

- Kerestél? - kérdeztem tréfásan.

- Nem tudom - mondta bizonytalanul. - Lehet.

Persze örültem, hogy alkalmam nyílik a távozásra, néhány odavetett bók kíséretében sétálni hívtam. Miután pedig az öregúr fejfájására hivatkozott, hamarosan távoztunk is. Az utcán belém karolt.

- Most pedig vigyél el valahová, ahol nagy a pizok, borotvátlanok a férfiak és nem mossák el a poharakat. Koporsószagú pálinkát akarok inni!

Egyszerre rosszkedvű lettem.

- Ilikém, ez Krúdynam egy jelzője. Legalább rakja ki az idézőjelet.

Vállat vont.

- Minek? Én magam is csak egy jelző vagyok.

Ilyen különösen kezdődött a bolond nap bolond éjszakája. A tanácsosnál zsíros volt az ebéd, nekem sem volt kedvem ellenére, hogy valami karcosabb törkölyvel lemossam torkomból az étel ízét, hát elvittem Ili-t a Makkhetesbe. Először ugyan az Ifiasszonyhoz akartam menni, de aztán azt gondoltam, Ilinek a másik is elég ócska lesz. Úgysem tudja megkülönböztetni a részeg kocsiszt a betörőtől. De amikor láttam, hogy milyen gyakorlottan hajtja fel a torokgyilkoló italt, megkérdeztem:

- Jártál már ilyen helyen?

- Hogyne - mondta. - Gusztávval. Újabban ezeket rajzolja. Csak tudnám, minek, amikor nem szereti őket.

Karomra tette a kezét.

- Miért nem segít rajta? Maga az egyetlen ember, akire hallgat.

- Ugyan - feleltem bosszúsan. - Csak meghallgat. De az nem jelent semmit. - Valóban megverte magát? - tettem hozzá aztán kíváncsian.

- Az sem jelent semmit - felelte lustán.

- De hát miért? - kiáltottam.

- Nem tudom. Talán, mert csinált egy szobrot, és le akartam beszélni arról, hogy összetörje. Azt mondtam: nagyon csinos.

Rosszkedvem ellenére nagyot nevettem.

- Bocsásson meg, de ez az egyetlen, amiért talán én is a szájára vertem volna.

Rám nézett.

- Nem is volt csinos. És különben is mit akarnak tőlem? Én nem értek a művészethez, és nem szobrászt, hanem férfit szeretek.

- Miért hazudik? - kérdeztem ingerülten. - Már hallottam képekről beszélni.

- No, persze - mondta erre megdöbbenő hidegvérrel. - Magának ez a kettő egyre megy, mert maga is csak beszélni tud róluk. Érteni az öreg Lipták ért a képekhez. Különben ő mondta Gusztávnak, hogy verjen meg.

- És megverte? - háborodtam fel ekkora ízléstelenség hallatára. - Ott? A szeme előtt?

- Dehogy. Este újból összevesztünk, de már nem tudom, miért.

Most én rendeltem két decit.

A kutya-fáját! Itt ül ez a lusta és közönyös nő, komoly intelligenciája van, nagy olvasottsága, de nincs benne annyi erő, hogy bármire is hasznosítsa képességét, de ahhoz van bátorsága, hogy teljes nemtörődomséggel egyenlőségi jelet tegyen közém és maga közé, és egyetlen kézlegyintéssel elintézzé tízéves munkásságomat.

- Jó van - gondoltam magamban. - Mert ha Gusztávban nem a szobrászt szereti, férfinak viszont én is vagyok olyan, mint ő.

Hangosan viszont ezt mondtam:

- Szerencsés ember. Férfinak is nagyszerű lehet, hiszen másra sem tudsz gondolni, mint rá.

- Igen - felelte búsan -, ez igaz.

Elhatároztam, hogy egy kicsit megtáncoltatom.

- Gyerünk haza - mondtam hirtelen.

- Hová? Hozzád?

- Ki-ki magához. Kivéve, ha meghívsz egy feketére.

Láttam, hogy gúnyosan mosolyog. Én hangosan elnevettem magam.

Nagyon jól tudom, hogy különböző hírek keringenek rólam, és némelyikének elterjedésében Gusztáv is ludas. Azt tartják például, hogy úgy lopózom be a hölgyek kegyébe, mint valami potyautas, és az a legfőbb vonzóerőm, hogy engedem magam babusgatni. Gondolom, Ili is hallott valami hasonlóról, s erre számítva, előre mulatott kudarcomon. A valóságban azonban roppant egyszerű tervem volt, éppen azért pofonegyszerű, mert legkevésbé sem várta a hölgy. Azt terveztem, hogy ha felvisz magához, mihelyst becsukja maga mögött az ajtót, még azt sem várom meg, amíg hellyel kínál, hanem az ágyra cipelem, és megerőszakolom. Világos volt előttem, hogy ez az egyetlen módszer, amivel felébreszthetem benne a szenvedélyt.

És erre mi történt?

Az történt, hogy Ili csak az első pillanatokban viaskodott, aztán legyintett, és hagyta, hogy csináljak azt, amit akarok. Persze, egyszerre elment a kedvem az egésztől.

- Hogy találtad ki, hogy evvel leszerelhetsz? - kérdeztem durván.

Nem felelt. A blúzáat gombolta. De engem, bár nem adta fel a végszót, tovább vitt a lendület.

- Nem állhatom a langyosat. A lányt csak akkor tudom megölelni, ha eléggé szeret - vagy eléggé gyűlöl.

- Eléggé gyűlöllek - mondta Ili és felállt. - Hozom a feketét.

Most már azonban én is eléggé gyűlöltem, és mozgásba jött minden képességem, hogy megtörjem az akarát. Az ágya felett egy gitár lógott - ki tudja, talán egy régi szeretőjének ajándéka. Leakasztottam a falról, és felhangolva megpengettem húrjait. Kellemes hangom van és tudok vele bánni. Régi madrigálokat énekeltem, mert sejtettem, hogy ez bosszantja Ilit.

Feketét hozott és egy üveg konyakot. Én félretoltam a kávé, és töltöttem az üvegből. Aztán tovább énekeltem, de most már arab dalokat, melyeket Egyiptomban tanultam. Ezek az ősi, jajgatásszerű dallamok ugyancsak felkorbácsolják az idegeket, ha értő módon adják őket elő. Mikor aztán láttam, hogy lúdbőrös lesz a karja, eldobtam a gitárt, és felhúztam a gramofont. Ösztöneim pompásan működtek. Előkerestem az *Egy faun délutánját*, és rövidesen felhangzott csodálatosan erotikus zenéje.

Éreztem, hogy most már nem bánná, ha újra kezdeném az ostromot, de már nem adtam ilyen olcsón. A Debussy-lemez után jazzt kerestem a rádión. Minél ősbibb, minél primitívebb a dallam, annál nagyobb hatással van az ilyen Ili-féle nőkre. Táncoltunk.

Meg kell vallanom, ragyogó ritmusérzéke van, és pompásan alkalmazkodik a partneréhez. Hamarosan az én halántékomban is lüktetni kezdett a vér. De én minden helyzetben tudok uralkodni magamon. Egy gyors mozdulattal elzártam a rádiót, és a kezemet nyújtottam.

- Most mész el? - kérdezte csendes kétségbeeséssel.

- Na, látod! - gondoltam magamban. - Ez már más!

Most aztán nem lehetett panaszom a vágy ereje ellen. És csak most éreztem, hogy milyen csodálatos teste van.

- Nos? - dicsekedtem tréfásan. - Melyikünk a különb férfi?

Felkönyökölt a párnán.

- Ó! - sziszegte. - Ő elkergetett, te meg elcsábítottál!

Zöld macskaszeme dühödt gonosszággal csillogott a félhomályban. És nekem nem volt erőm, hogy megverjem.

Fáradtan ébredt, de szokott toalettjén csak annyit változtatott, hogy szesszel dörzsölte be halántékát és feketét ivott, mielőtt íróasztalához ült. Csak azután jutott eszébe, hogy az éjjeli naplóírással felborította programját, és egyórai üresség tátongett napirendjében. Elővette tehát noteszt, és megnézte, nincs-e valami munkája, amit előre lehetne hozni. Semmit nem talált. A soron következő füzetlap ugyan megnyugtatóan tarkállott a bejegyzésektől, de valamennyi találkozója időhöz volt kötve.

Egyszerre felvonta szemöldökét, és alig észrevehetően elmosolyodott. Anélkül hogy emlékezett volna rá, a Gusztávról szóló bejegyzést a két kérdőjellel átmásolta a mai napra, és ismét az eszébe ötlött a megfajtésre váró kérdés.

- Isten ujj! - morogta. - De nem, különös tréfa volna...

Az egyik hetilapban ugyanis néhány év óta olykor művészeti cikkek jelentek meg (b! g!) aláírással, s ezek szerzőjét sokan egy göndör hajú, ábrándos tekintetű fiatalemberben gyanították, mert az írócskák eredetien útszéli hangja egyáltalán nem hasonlított Frank Béla választékos stílusára. Amikor pedig Sz. szobrász megpofozta a szóban forgó fiatalembert, és a becsület-sértési perben a szerkesztő eskü alatt vallotta, hogy más a cikkek szerzője, a találgatások is holtpontra jutottak, mivel Dusek szerkesztő híres párbajhős volt, és nem lehetett vele úgy elbánni, mint az ifjonccal.

- Gazember! - kiabáltak a bennfentesek valahányszor újabb (b! g!) cikk jelent meg, de mohón vásárolták a lapocskát, mivel a szerző a közönség előtt ártatlannak tetsző történeteiben bámulatos ügyességgel találta szíven az érdekelteket.

Béla voltaképpen viccből, kikapcsolódási szándékból csinálta az egészet, és nagyon jól mulatott, míg felháborodott barátaival együtt szidta az ismeretlen franktirőrt. Az a gondolat azonban, hogy Gusztávot is kisserkessze, számára is túlságosan elképesztőnek tűnt.

- De hiszen - vitatkozott magával - végeredményben Ili kérésének tennék eleget. Amit baráti beszélgetésekkel nem tudok nála elérni, azt talán elértem egy ellenségesnek látszó szúrással. Az effajta tréfát nem szokás mellre szívní. Valóban: miért ne?

Végül befűzte a papírt az írógépbe, és a felső sarkába leütötte a baljós betűket (b! g!). Alája gépelte a címet:

„Miért munkaképtelen Gusztáv András?”

Aztán már csak arra vigyázott, hogy (b! g!) mondatai véletlenül se hasonlítsanak a Frank Béláiéhoz.

- Pincér! Egy menyei kapucinert! - mondta a bádogarcú kritikus (ha ennyiből nem ismernék fel, közlöm, hogy két lencse ül az orrán), és míg a feketéjére várt, mellékesen megoldotta a leginkább vitatott kérdések egyikét: „A kapitalizmus megöli a művészetet. Ez tény. Itt van például a Gusztáv. Most cipőket kalapál. Pedig micsoda tehetség volt valaha...!”

Hát lehet, hogy a hetedik kapuciner elfogyasztása után ez tény, de mivel nekem kettőre is csak akkor lesz pénzem, ha megkaptam honoráriumomat, sürgősen elmondom különvéleményemet. Persze itt a lapban, ahol fizetnek érte, s nem ott, ahol csak a szamarak tapsa lenne a jutalmam.

A mai időket mintha csak azért találták volna ki, hogy legyen mivel a művészeket bosszantani. Ez igaz. De az elkedvetlenedéshez kettő kell. Egy, aki elkedvetlenít és egy, aki hagyja magát. A munkaképtelenség éppen úgy betegség, mint a kanyaró, csak veszélyesebb. Aki csalódásában elhallgat, az csak magának köszönheti. Úgy kell neki. Miért nem tudta már régen, hogy a világ rossz.

Itt van például a Gusztáv.

Ne sajnálják a fáradságot, vegyenek fel a járdáról egy félig elhasznált átszálló jegyet, és utazzanak ki vele a pestszenterzsébeti temetőbe. Találnak ott a tizenkettes parcellában egy furcsa kis síremléket. Mindössze hetven centiméter magas, és egy harminccentis szobor van a tetején. A maga módján remekmű.

Minden temetőben láthatnak alakos sírokat, melyeken pompás testű fiatal férfiak hajolnak megadóan a halálba. Ez a sír mindegyiktől különbözik. A fiatalember egyáltalán nem pompás rajta. Csont-bőr testén már elvégezte rettenetes pusztítását a halál. Csak jobb karján a kötegesen kidomborodó inak mutatják, hogy valaha izmos férfi lehetett. De ez a csont-bőr

soványság még nem halt meg. Még él. Rettenetes erőfeszítéssel emelkedik vézna karjára, és eltorzult arccal ordítja bele a világba:

- Élni akarok!

Csak a következő pillanatban fog meghalni, de akkor éppolyan békés, belenyugvó halott lesz, mint többi testvére a sírokon, csak sokkal rondább.

Ezt a szobrot a szóban forgó Gusztáv mintázta. De nem síremlék, hanem önvallomás. Amellett tiltakozás is.

Gusztáv ugyanis nietzscheiánus, aki csodálatos logikátlansággal azt a következtetést vonta le mestere tanításaiból, hogy az embereknek nem szabad meghalniok, mert soha nem tudhatjuk, hogy az áldozatok közül melyik vált volna nagy emberré. Dühödt pacifista és megátalkodott széplélek.

Ugyanakkor - ez már igazán a sors iróniája - Gusztáv örömkatona is. Az önkéntes vicceket nem róla faragták. Öt lövésből negyvenöt kört ér el ötven méteren, vorschiftosan csinálja a hátraarcot, és vigyázzállásban úgy megfeszíti magát, hogy ropognak az izmai.

- Minden formátlanságot gyűlölök - mondja.

Örmestere nem is sejtette, hogy ez a csodálatos közlegény néha a harctérre gondol, s ilyenkor eltorzul az arca a borzalomtól. Mindenki más földön heverő halottakkal képzelel el a csatateret. Ő nem. Az ő képzeletében emberek ezrei emelkednek fel rajta egy végső tiltakozásra, és azt üvöltik: élni akarunk!

Csatatér üvöltő halottakkal... Borzalmas kép lenne, nem?

Gusztáv különben nem gyalogos. Gusztávnak ágyúja van. Ágyúja meg gépfegyvere. Tankos.

Nos, ezt a jóakarató férfit nemrégiben kirángatták műterméből, tankjába tuszkolták, és elindították Szerbiába.

A sors egy igazi nietzschei parancsnokkal ajándékozta meg. Egy szőke bestiával. Egy szobor-termetű férfival, aki élvezte az életet, és szeretett élvezetében részesíteni másokat is. Főképpen nőket. Szerbiai útján is kizárólag evvel foglalkozott - persze csak munkaidő után.

Egy este Gusztáv és parancsnoka egy villában szálltak meg, melyet nem hagytak el lakosai. A főhadnagy a körmét tisztította, és közben filozofált:

- Képtelenség! Hogy retteg ez a kis fruska attól, ami az élet legfőbb gyönyöre! Direkt jót teszek vele, ha megszabadítom a félelmétől...

- Rettenetes! - mondta Gusztáv.

- Mit mond, karpaszományos? - képedt el a főhadnagy úr.

- Jelentem alássan, azt mondtam, rettenetes. Meg fogok bolondulni.

- Maga? Miért?

- Jelentem alássan, nem tudom. De már kényszerképzeim vannak. Attól félek, hogy az első embert, aki belép azon a szemközti ajtón, megölöm.

A főhadnagy Gusztávra nézett, s mert nem volt humor nélküli férfiú, így válaszolt:

- Érdekes. Nekem is kényszerképzeim vannak. Az az érzésem, hogy maga öt napon belül meghal. Hol úgy képzelem, hogy elgázolja a tank, hol úgy, hogy fegyvertelenül rohamra küldik. Én sem tudom, hogy miért.

Másnap, egy másik tank kíséretében elküldték őket, hogy rendet csináljanak az egyik faluban. Ők nyitott tetővel haladtak, mikor a főtéren egy gyanús csoportot észleltek, a főhadnagy megparancsolta Gusztávnak, hogy ugorjon ki a gépből, és oszlassa fel a csoportosulást. Gusztáv megértette, hogy elérkezett az órája. Szalutált és kimászott a gépből, s indult a parancsot teljesíteni. Mintegy három méterre távozott a tankból, mikor a csoportból valaki egy kézigránátot dobott a tank nyílásába. Ösztönösen földre vetette magát, és ugyanebben a pillanatban a hátulsó gép egyetlen sorozattal halomra gépfegyverezte az egész csoportot. Egy sem maradt közülük életben. Még arra sem volt idejük, hogy még egyszer felemelkedve tiltakozzanak a halál ellen. Békésen feküdtek a földön, és ketten közülük eltakarták az arcukat.

A másik tank parancsnoka egy pohár konyakot diktált Gusztávba, s mivel az első tankban egyetlen ép mellet sem találtak, Gusztáv mellére tűzték a kitüntetést. Amikor pedig leszerelt, és a törzskávéházában először mondta el barátainak ezt a történetet, csodálkozva tette hozzá:

- Én nem is tudom, mit szóljak az egészhez...

Nos, kritikus úr, akit az emberi gyarlóságokkal szemben oly elnézővé tett a hetedik kapuciner, a kapitalizmus csak azt a művészt hallgattatja el, aki nem is tudja, mit szóljon az egészhez.

Gusztáv pedig, nem csodálatot érdemel azért, hogy a mintázófát felcserélte a kaptafával, hanem sajnálatot. L e g f e l j e b b sajnálatot..."

II. FEJEZET

„1942. április 7. Itt járt Prehm. Képet akar venni a Gosztonyi-gyűjteményből. Szemtelenül olcsó árat ajánl.”

„1942. április 9. Itt járt Prehm.”

„1942. április 10. Itt járt Peleskei.”

„1942. április 11. Ez volt aztán a bosszú! Az ember hozzászokott a régi fogalmakhoz, és nem veszi észre, hogy minden másképpen van. Azelőtt megölt volna, ha Peleskei helyett Prehmnek szólítom, most pedig boldogan vigyorg, ha lepeleskeizem. „Lekötelez Franke úr! Terjessze kérem minél szélesebb körben, hogy azelőtt másképpen hívtak. Német név - szerencse. Visszanémetesített név - érdem.”

Ezek csak egyfajta erkölcsi normát ismernek: ők csinálnak-e valamit vagy mások? Így aztán nem szégyellnek semmit. Óriási előny ez a létért folyó küzdelemben.”

„1942. április 12. Tehát itt tartunk. Ő nyíltan fenyegetőzik, és én nem dobom ki. A fenyegetőzésére füttyölök, hogy egyáltalán mer fenyegetőzni, az félelmetes. Tavaly még boldog volt, ha megszoríthatta a kezemet... Ő lett volna erősebb? Fenét. Én lettem gyengébb.

De mikor kezdődött? Lehet valaminek a kezdetét dátumhoz kötni? És egyáltalában érdemes?”

„1942. április 13. Szerencsétlen nap. Ili járt nálam. Aggódik. Gusztáv ellen állítólag aljas támadás készül. Persze, Prehm. Dusektől kapott valami anyagot még tavaly. Dusek azt mondja, akkor még nem tudhatta. Teljesen igaza van, de mégis rettenetes.

- Ilikém - kérdeztem -, mit tehetek én? Olyan kis pont lettem, hogy nem is látszom.

Figyelmeztessem Gusztávot. Jó. De miért nem ő?

- Megpróbáltam - mondja és sírva fakad.

- Kidobott?

Nem, nem dobta ki. Nagyon kedves volt hozzá. Jókedvűen bolondozott. Még keringőztek is a műteremben. De komoly dolgokról nem volt hajlandó beszélni.

Szóval Ili még mindig szerelmes Gusztávba! Vállaltam kérését.

Az anyagot nem kellett volna átengednem Duseknek. Viszont én sem gondolhattam.”

„1942. április 15. Visszamenőleg persze semmi sem fontos. Jó az volna, ha az ember rögtön tudná, amikor az a bizonyos dolog megtörténik, hogy most kezdődik valami. Ez azonban szinte sohasem történik így. Az első dolog, rendszerint, elhanyagolható apróság, a második is az, a harmadik is - mire aztán az ember rájön, már nem azt kell mondania: kezdődik, hanem: így van.

Nekem például, vagy hűtlenné kell válnom régi eszmémhez, vagy azt kell mondanom, hogy már nem Frank Béla vagyok, hanem (b! g!). Ha az ember annyit ér, amennyire a köz igényt tart belőle akkor... és ha nem annyit ér? Akkor viszont nem tudom.

Az az egy kétségtelen, hogy akkor kezdődött a dolog, amikor Dusek visszaadta a kéziratomat. Tíz év óta először fordult velem elő ilyen. És még csak arra sem tartottam érdemesnek, hogy bejegyezzem a naplómba. Semmivel nem írtam meg rosszabbul, mint korábbi cikkeimet, talán jobban. Dusek szemére csíptette monokliját, és édeskésen mosolygott:

- Tréfálsz, kedvesem. A polgári ügyésszéggel bármikor ujjat húzok a kedvedért, de a katonai-val nem.

- Gondolod? - kérdeztem meglepődve, de nyomban hozzátettem: - Persze, persze. Háború van. Úgy látszik, kicsit feledékeny vagyok.

A régi barátságban váltunk el - vagyis én őt változatlanul csirkefogónak tartottam, ő pedig engem a legjobban informált kritikusként. Számíthattunk egymásra. És éppen, mert nem bennem történt a változás, hanem a világ változott meg körülöttem, nem tulajdonítottam semmi jelentőséget az egésznek.

Félelmetes vakság!

Következményeit tekintve, egészen mindegy, hogy te változol, vagy a világ - sőt az utóbbi talán még rosszabb. Ha a világ változik, változz te is. Vele vagy ellene, mindegy. Csak olyan ne maradj, mint voltál, mert véged.

Másnap így köszöntött egy ember:

- Jó napot, Franke úr!

Azt hitte, örömet okoz vele. Én persze bosszankodtam, de annyira közömbös volt az emberke, hogy még csak ezt sem tartottam érdemesnek megmutatni. Súlyos hiba volt. Vagy örülnöm kellett volna annak, hogy a Franke névvel elismeri német származásomat, vagy bokán rúgnom, hogy jajgasson. De mert arcizmomat sem rándítottam meg, azt mondta magában:

- Nem tud tájékozódni...

Nos, mindent hihetnek rólad, csak ezt az egyet nem. Ez a hiedelem öl.

Sajnos, mindezt csak akkor értettem meg, amikor a *Pesti Hírlap* karácsonyi számából kihagyták Frank Béla írását. Mégpedig ki miatt? (b! g!) cikkekéje miatt! Hallatlan!

„Holnap figyelmeztetem Gusztávot.”

Az öreg Lipták Gusztáv dobogóján kuporgott, lábát áztatta egy rozzant bádoglavorban és fecsegett:

- Kimosom a fuszeklimet is, fiacskám. Ki én. A napon megszárad egy félóra alatt. Új cipőhöz tiszta harisnya dukál.

Gusztáv halvány mosollyal nyugtázta a beszédet, de valójában máson járt az esze. Három hét óta állt készen az új szobra a műterem elfüggönyözött sarkában, most meg akarta mutatni az öregnek. De avval az ürüggyel hívta magához, hogy megreperálja málló cipőjét, melyet reggeli véletlen találkozásukkor siránkozva mutogatott, és tartott tőle, hogy meg fog sértődni, ha megtudja a meghívás igazi okát. A vén varjúnál ezt nehezen lehetett kiszámítani.

Gyufaárusítással tengette életét - azaz koldult, és szívesen vette, ha valamelyik „kolléga” fizetett neki egy féldecit. Hanem, amikor egyszer egy kiállítására készülő festő invitálta asztalához, kiabálni kezdett:

- Maga most énhozzám ne legyen jó! Engem nem lehet megvesztegetni!

Gusztáv mosolygott, mikor eszébe jutott ez a kis eset.

- Tulajdonképpen igaza van...

Mert hiába hunyorítottak egymásra a művészek, ha a vén varjú belépett valamelyik verniszázsra és súgták tréfásan a kiállítónak: „Most megtudjuk, mennyit érsz?” - az igazság az, hogy mosolyukban több volt az izgalom, mint a jókedv. Titokban rettegtek az öreg ítéletétől. Csodálatos dolgokat tudott mondani. Egyszer például azt kérdezte a divatos arcképfestőtől:

- Ezeket otthon még kidolgozza?

Kiállításra mindig ünneplőbe öltözött: színehagyott kék Ferenc József kabátot húzott rongyos ingére és keménykalapot rakott a fejére. Ezt már az ajtóban levette, mellére szorította, és hajadonfőtt járta végig a képeket. Az érdekelt pedig tréfás megjegyzések kíséretében, de szorongva leste, hogyan viselkedik. Ha félúton feltette a kalapját, az tragédiának számított, amelyet suttogva terjesztettek szakmai körökben, s amikor egy idegesebb festő kikérte magának az ilyen paraszti viselkedést, az öreg ártatlan csodálkozással kérdezte:

- Miért? Hajadonfővel jobbak a képei?

Megvetését százféleképpen tudta kifejezni, hallgatása már elismerésnek számított, de dicséretet csak egyet ismert. Búcsúzás előtt odament a kiállítóhoz, ránézett, és azt mondta mély szánalommal:

- Te is megértél az örültek házára, fiacskám!

Hírek szerint kitűnő festőnek indult, de elzüllött. Hogy miért és hogyan, arról nem beszélt a fáma. Béla egyszer látta egy pornográf sorozatát, s annyira meglepte az ocsmány témák finom kivitele, hogy hármásával véve a lépcsőket rohant fel Gusztávhoz, és evvel esett be az ajtón:

- Gusztáv, fiam, gazdag ember leszek!

De hasztalan kutatta Lipták ifjúkori festményeit, hogy betörjön velük a piacra, nem tudta megtalálni őket. Annyit tudott csupán megállapítani, hogy a világháború előtt elvette egyik modelljét, és Szombathelyre ment rajztanárnak. Tanártársai már csak részegeskedéseire emlékeztek, képeire nem. Egy öreg zongoratanárnő úgy tudta, hogy Lipták, felesége hűtlenségének felfedezése után elégette képeit és külföldre utazott. Lipták viszont esküdözött, hogy a lábát sem húzta ki az országból.

- Varjú vagyok én, nem vándormadár!

- Szeretném tudni, mit forgat a fejében? - gondolta Gusztáv.

Az öreg már a harisnyáját teregette száradni, és lába nedves tócsákat rajzolt a műterem padlójára. Közben egyre járt a szája.

- Az nem tesz semmit, hogy lyukas! - mondta, mintha Gusztáv ellenvetésére válaszolna. - Akármilyen rongydarabbal be lehet ragasztani. A Rákóczi úton árulnak egy pasztát, ami minden lyukat eltüntet. Nem is drága. Sőt. Direkt olcsó...

Gusztávra sandított.

- Ha adnál egy pengőt, fiacskám...

- Rumot találsz a szekrényben - felelte ő bosszúsan. - Igyál és ne ravaszkodj!

Az öreg szemét előntötte a könny.

- Hát ezt érdemlem én tőled, fiacskám?

Sietve felrántotta vizes harisnyáját, és cipője után nyúlt:

- Add ide! Jó lesz nekem így is...

Gusztáv idegesen tolta félre Lipták kezét.

- Ülj a fenekedre! - mondta zavartan, aztán hozzátette: - Bocsáss meg. Ideges vagyok.

- Ördögöt! - dohogott az öreg. - Csak nagyon okosnak akarsz látszani! Azt hiszed, én nem tudom, miért hívtál magadhoz? De én azt mondtam: jó, csináld a cipőmet és nem kérdeztem meg, hogy hol van a szobor?

Gusztáv előbb elpirult, aztán elnevette magát.

- Nyertél. De amíg be nem csípsz, addig nem mutatok neked semmit.

- Az más! - diadalmaskodott az öreg, és egyszerre megnyugodott. - Ha szívességet teszek vele, akkor iszom.

- Komolyan hiszed, hogy meg fogok bolondulni? - kérdezte egyszer az öreget Gusztáv. De ez még régen, a boldog ifjúság idején, akkor történt, mikor Párizsból hazaérve, óriási lármával tört be az Ernszt Múzeum csendes termeibe. Talpazat nélküli tömör szobrai - melyekről azt írta az egyik kritikus: „Nem szobrok ezek, hanem óriási kavicsok, vájatokkal” - a legmodernebb irányzatot képviselték, és a legmegfelelőbb pillanatban tűnt fel velük a tárlaton. A műértők hangosan vitatkoztak, s végül egy páratlan botrány tette fel sikerére a koronát. A *Pester Lloyd* kritikusa kihasználta a nagy zűrzavart, egyik szobrot hátára fordította, és ajkán ördögi mosollyal hallgatta a tovább folyó vitát. Egy ember sem vette észre, hogy a szobor a fején áll. S mikor - kockáztatva, hogy kitiltják az Ernszt Múzeumból - leleplezte tréfáját, a dicsérők szégyenkezve elhallgattak. Gusztáv közben leszaladt a büfébe, s akkor érkezett vissza, amikor már ellene fordult a hangulat. Most falfehéren állt a komizkodók gyűrűjében, és nem tudta, mit csináljon. Ekkor ugrott be életébe Béla. Egy mozdulattal eltolta a bábakodókat, és két karjával átölelte Gusztáv vállát:

- Te, Gusztáv! - kiáltott fel, cseppet sem moderálva magát. - Ez hülye! Nem tudja, hogy ma az a törekvés, hogy olyan szobrot mintázzanak, amelyet elhajíthatnak a fűbe, és akármelyik oldalára esik, mindig szobor marad. Mint a tréfa bebizonyította, neked sikerült.

- Még nem egészen! - mondta K., a híres modern kritikus, aki szintén akkor érkezett. - A szobor eredeti helyzetében egyelőre jobb.

Aztán a körülállókhoz fordult:

- Vallják be azonban, hogy ez a szobor kitűnően tükrözi egy osztály nélküli társadalom harmóniáját, amelyben nincs többé lent és fent.

- Hagyjuk itt ezeket a számákat! - mondta Béla most már csendesebben, s mikor látta, hogy Gusztáv K. szavain tűnődik, hozzátette: - Mindig tudtam, hogy a nagy művészek nem értik alkotásaik eszmei tartalmát. Te Balzac!

Gusztáv, ekkor még nem ismert senkit, nem is sejtette, hogy Liptáktól a legnagyobb dicséretet kapta meg, és ezért kérdezte meg tőle kissé megbántva, de ironikusan:

- Komolyan gondolod, hogy meg fogok bolondulni?

Hanem a vén varjú válasza ugyancsak meghökkentette:

- Nem biztosíthatlak, fiacskám. Ahhoz nemcsak tehetség, becsület is kell. Majd ha elérted, amit akarsz és mégsem jutottál sehova, minden kiderül.

Ezt a talányos megjegyzést is Béla verte ki Gusztáv fejéből.

- Ha minden bolondra hallgatsz, úgy jársz, mint az egyszeri paraszt meg a fia a számakkal...

Még egy barátja tett szert Béla révén ezen a verniszházson, a kis Brammer doktorra. Ők ketten iskolatársak voltak, s jöttek nyolc éven át versengtek egymással az elsőségért, és mindig a doktor lett a győztes, barátságukat nem mérgezte meg a féltékenység. A kis Brammer ugyanis elragadó szerénységgel mentegette magát barátja előtt:

- A te eredményed a különbség, mert te szórakozásból tanulsz, én pedig muszájból!

Apja Wertheimer és Franknál volt kontírozó könyvelő, s csak avval a feltétellel taníttatta fiát, ha az mindig osztályelső lesz, és így reménye lehet arra, hogy a numerus clausus ellenére felvegyék az egyetemre. Ez sikerült is. De egyetemi tanulmányaik kezdete eltávolította egymástól a barátokat. Brammer Pécsen tanult, majd a kaposvári kórházba került segédorvosnak, s csak ritkán találkozhattak. Most egész véletlenül akadtak össze a kiállításon. (A doktor háromnapos szabadságát töltötte Pesten), s Béla zajos örömmel állította Gusztáv elé a barátját:

- Itt van az egyszerű tárlatlátogató! Ő majd megmondja, milyenek a szobraid. Ugye kitűnőek?

A kis doktor elpirult.

- Nem vagyok műértő. Én csak azt tudom, hogy valami tetszik-e, vagy nem tetszik.

- No és tetszik? - mosolygott Gusztáv.

A doktor kényelmetlen mozdulatot tett.

- Nem - mondta aztán becsületesen. - Nem tetszenek. Nem értem.

- Pedig azelőtt kitűnő érzéked volt! - morogta Béla bosszúsan. - Megrontott Kaposvár.

Gusztávnak azonban - ki tudja miért? - éppúgy megtetszett a doktor csendes tiltakozása, mint Béla lármás helyeslése. Belekarolt és megpróbálta megmagyarázni a szobrait - amit máskor soha nem csinált.

- Nem is szabad! - mondta Frank. - Szobor értelmét magyarázni bűn. A szobor értelme a forma és a harmónia.

Ettől fogva Gusztáv mindig követelte, hogy Béla hozza el magával a kis doktort, ha az Pesten tartózkodik.

- Szeretnék egyszer olyan szobrot mintázni, ami magának is tetszik - mondta néha mosolyogva -, de úgy látszik, nem sikerül.

Brammer pedig becsületesen igyekezett közelebb kerülni Gusztáv szobraihoz, szintén sikertelenül.

- Fantasztikus! - mérgelődött Béla. - Ha a szakemberek nem értik szobraidat, pour épater le bourgeois boldog vagy, ha a kis doktor nem érti, lógatod az orrodát...

- Te, Béla! Lehet, hogy butább vagy, mint hittem? - vágott vissza Gusztáv és hátat fordított barátjának.

De hát ez csak múltó incidens volt kettőjük barátságában. Gusztáv egyre közelebb került álmai megvalósításához, és egyre nagyobb szüksége volt Bélára. Mikor pedig megtalálta a nagy témát, amellyel mindent megoldhatott, szinte minden estéjüket együtt töltötték a műtermében.

A nagy téma egy pihenő macska volt. Az állat lábait testéhez húzva, állát tomporára fektetve, szinte kör alakban hevert. Mint valami reliefnek, a szobornak minden domborulata egy síkba esett, és sima felületét egyetlen törés nem zavarta.

Valóban, mintha egy véletlenül macskára hasonlító nagy folyami kavicsot vetett volna ki a víz, mielőtt befejezte volna csiszolását. De míg a folyami kavicsba csak az emberi képzelet álmodja bele a macska alakját, addig Gusztáv „kavicsa” macska volt, félreismerhetetlenül, szinte klasszikusan az.

Pedig agyagban még Béla tetszését sem nyerte meg.

- Pacni! - mondta. - Nagy pacni, szétkent dudorokkal.

Ám, amikor látta a márványból kibontakozni a szigorú körvonalakat, ő kezdte sürgetni Bélát.

- Remekmű! Fejezd be minél gyorsabban.

A kis állat pedig mind tündöklöbben bújt elő köburkából, és félő volt, hogy egyszer megelevenedik és sétálni indul.

Ekkor, egy este bedörömbölt hozzájuk a kis doktor, és a rohanástól lihegve jelentette be:

- Gyerekek! Megfőtt a Krumpli.

Boldogan ugrottak fel a helyükről.

Brammernek előtte való évben végre sikerült Pestre kerülnie, itt jobb körülmények között befejezte új gyógymódjának kidolgozását, mellyel a reumás betegek szenvedését kívánta enyhíteni. De hasztalan vált be újítása in praxi, főorvosa, Burbolya professzor, teoretikus elgondolásokból megakadályozta elterjedését. Brammer kedveszegetten járt közöttük, és kétségbeesve csóválta fejét, ha Béla érdeklődött:

- És a Burgonya? Puhul már?

Persze hogy lármás örömmel szorongatták a kis doktor kezét, mikor bejelentette a váratlan fordulatot, és izgatottan érdeklődtek a részletek felől.

- Részlet? - kacagott a doktor. - Nincs. Egyszerre történt, mint a mesében. Az első ötven beteg gyógyulása nem győzte meg Krumplisceket, az ötvenegyediké pedig igen.

- Pont az ötvenegyediké? Miért?

- Mert az a kultuszminiszter édesanyja.

Úgy nevetett, mintha a legjobb tréfákat mondogatta volna. Béla is veszett jókedvvel kurjongatott:

- Isten éltesse a miniszteri anyukákat!

Aztán valamivel csendesebben tette hozzá:

- Meglátjátok, egyszerre törünk át mind a hárman. Gusztáv új szobrával, én a tanulmányommal, te pedig a mamácskával.

Ám Gusztávot váratlanul lehangolta a doktor és a sors tréfája.

- És ha a miniszter történetesen rózsabokorban jön a világra, akkor mi van? Akkor nincs semmi? - kérdezte élesen.

- Akkor - mondta most már Brammer is rosszkedvűen - a reumatikusok tovább üvölthetnének. Csak Béla jókedvét nem lehetett elrontani.

- Szamarak vagytok! - lármázott. - Ez éppen a szép! Minden miniszternek van anyukája, minden rovatvezetőnek van szerkesztője, minden szerkesztőnek közönsége. Az élet tele van alkalmakkal, csak meg kell ragadni őket!

Sajnos, a doktor még jobban elszomorodott a vigasztalástól.

- Ehhez én nem értek! - rázta a fejét. - Anyám azt szokta mondani: „Purimkor mindent szabad, de azért megismerszik, hogy ki az igaz azeszponem...”

- Gyerünk mulatni! - dörögte végül Gusztáv. - A keservét ennek a világnak!

Csak a második liter után nyerték vissza jókedvüket. Gusztáv megmintázta kenyérbélből a miniszteri mama szobrát (boszorkányorral, de angyalszárnyakkal), Béla verses kritikával üdvözölte a szobrot, a doktor pedig vékony hangján katonanótákat énekelt. Hajnalban, kaptos fővel kísértáltak a Széna térre, és ott várták meg a reggeli lapokat, melyeknek közölni kellett a kórház nyilatkozatát. Brammer reszkető kézzel nyitotta ki a *Magyar Hírlapot*, közel emelte rövidlátó szeméhez - és felordított:

- Nem igaz!

A lap harmadik oldalán négyhasábos cím feketéllett.

„Nincs többé reuma! Burbolya professzor szenzációs felfedezése.”

A doktor kezéből kihullott az újság. Béla felemelte, végigfuttatta szemét a sorokon, és mint régi riporter, hamar megtalálta amit keresett. A negyedik hasáb alján ez állt apró betűkkel:

- Az új gyógymód kidolgozásában nagy érdeme van dr. Brammer Pálnak, a kórház tehetséges fiatal orvosának is.

- Ebből - mondta - minden értelmes ember tudni fogja, hogy Brammer doktor a felfedező és Burbolya az igazi azeszponem.

A doktor csak legyintett, aztán felugrott az első, arra haladó villamosra és eltűnt a szemük elől. Dermedten néztek utána.

Ha utána utaznak, talán nem következik be a katasztrófa. Így azonban egyenesen a professzorához rohant, úgy látszik, csúnyán összekapott vele. Hogy mit mondtak egymásnak, azt természetesen nem lehetett megtudni, de tény, hogy a szóváltás után egyenesen a szobájába ment és megmérgezte magát. Búcsúlevelében csak ennyi állt:

„Krumplicsnek semmi köze nincs az új gyógyeljáráshoz.”

Béla és Gusztáv együtt jártak a professzornál. Ordítottak.

- Végtelenül sajnálom, uraim! - mondta hűvösen az öreg. - Súlyos tévedés történt. Az újságírók szeretik a szenzációkat. Név kell nekik, kérem...

- Ezek szerint rektifikálni fog? - kérdezték.

- Feltétlenül. Ez kérem erkölcsi kötelességem. A szakközleményekben mindenütt elől fog megjelenni szegény kollégánk neve...

- És a napi sajtó?

Sajnálkozva tárta szét a karját:

- Megérthetik, uraim! Itt már az egész intézmény jó hírérl van szó. Szegény Brammer nem mérlegelte tettének következményeit...

A lapok közül egyedül a *Magyar Hírlap*ban volt hajlandóság a helyesbítésre, de azt is leintették felsőbb helyről. A sajtófőnök az orrát húzogatta:

- Ez a Frank - valami zsidó?

- Nem, kérem. Tulajdonképpen Frankenak hívják.

- Úgy? Akkor mit ugrál?

Gusztáv ezekben a napokban megszállottként dolgozott a szobrán. Minden idejét az állvány előtt töltötte, mert a munka elterelte Brammerról a gondolatait. Egy hajnalban aztán azt álmodta, hogy valaki benyúlt hozzá az ablakon, és elemelte a macskát. Átizzadva ébredt, és mezítláb, hálóingben a műterembe rohant. Babonás félelem szorongatta. És valóban, a kis állat holtan hevert az állványán, és közömbösen szikrázott a napfényben, mint valami játékos kis korong.

- És ha kész van, mit csinálok vele? - kérdezte rekedten. - Elhajítom a fűbe? Vagy gurigázom vele?

Felöltözött és elrohant hazulról. A Makkhetesbe ment, ahol részegre itta magát ismeretlen kocsisok társaságában.

Béla, mikor a történekről értesült, rettenetesen feldühödött.

- Nem érti, kérem? - ordította. - A világnak éppen most van szüksége szigorú formákra, különben széthull darabokra!

- Te, Gusztáv! - mondta magának, mikor végre egyedül maradt - ez is hülye!

A szobrot sosem fejezte be. Helyette egy nagy, nehézkes kariatidát küldött a tárlatra, melyet a zsűri puszta rosszindulatból el is fogadott.

- Fiacskám! - siránkozott Lipták. - Ezt nem szabad!

És mintha valami nagy titkot árulna el, Gusztáv fülébe súgta:

- Ha az ember megbolondul, bolonduljon meg szépen!

Béla azonban, mintha semmi sem történt volna, továbbra is megjelent minden este és vitatkoztak hajnalig. Olykor megpróbálta kidobni, de nem ment el.

- Nem, fiacskám! - tréfálkozott ilyenkor. - Én a te sikeredre tettem minden pénzemet, és nem akarom elveszíteni. Nagy ember lesz belőled, még ha bele is szakadsz...

De hiába mosolygott közben, Gusztáv úgy érezte, hogy voltaképpen egészen komolyan beszél, és egyre gyakrabban figyelmeztette magát, ha Béla végül elment:

- Te, Gusztáv! Már megint be akar fűzni!

Viszont neki is szüksége volt Frankra. Elkeseredett vitákkal gyilkolták egymást.

- Igazad van? - rikoltotta Béla. - Akkor miért nem dolgozol? Miért nincsenek legalább terveid?

- Mert nincsenek! - felelte sötéten és elhallgatott.

Végül Ilihez menekült. Ili feléje tárta karját és combjait, és soha nem mondott ellent. Kellett ez most neki nagyon. Ilinek még a terveiről is tudott beszélni.

Mert voltak tervei. A Brammer síremléke kínozza, azt szerette volna elkészíteni. Csakhogy nem tudott mit kezdeni a doktor nyeszlett kis alakjával.

- Nem való szobornak! - kinlódott. - Mit tegyek?

- Gondolkozz, szívem! - búgta Ili.

Végül az jutott eszébe, hogy Porthosz halálát fogja a doktoré helyett megmintázni. Leomló sziklafalak között áll az óriás, és duzzadó izmaival hasztalan tartja fel a rázúduló természeti erőket, mert cserbenhagyták a lábai. Az ismert álmok iszonyatát akarta visszaadni, melyekben moccanásra képtelenül kinlódunk a közeledő Rémület elől.

- Gyönyörű! - lelkenyezett Ili.

Összeráncolta homlokát.

- Tudod, a statikai egyensúly... - magyarázta. - Nagy sziklák - kis óriás... sikerülhet ez egyáltalán?

- Nem tudom... - habozott Ili. - De majd megoldod, fiam.

Hirtelen dühbe gurult:

- Nem tudom megoldani! Nem érted?

Ili ijedten hajtotta le a fejét.

- De... hogyan... nem tudod megoldani...

Most már ordított:

- Mi vagy te? Visszhang? Énekes koldus? Az istenét!

Végül mégsem Porthosz szobrát mintázta meg, mert egy különös megrendelője akadt. Brammer egy orvos barátja, akit felületesen ő is ismert. Bejelentés nélkül jött fel a műtermébe.

- Láttam a kariatidját, Gusztáv. Maga tulajdonképpen hozzánk tartozik. A rendőrség megölte egy elvtársunkat, egy fiatal fiút. Szeretnénk neki síremléket állítani. Fizetni persze nem tudunk...

Gondolkodás nélkül utasította vissza a kérést.

- A fizetés nem számítana. Megélek a cipőkből. De nem politizálok.

- Dehogynem - vágta rá a doktor -, csak rosszul. Különben sem ezen múlik a dolog. Kérem, nézze meg ezt a képet.

Egy ifjú síelő fényképét mutatta. A jóalakú, tizenhét év körüli fiú, könnyedén előrehajoló testtel csúszott lefelé a lejtőn.

- Na, igen! - mondta ő. - De mostanában nem ilyen modelleket keresek.

- Hanem ilyent? - kérdezte a doktor, és újabb fényképet mutatott. Ez szemmel láthatóan a rendőrség irattárából származott, és az előbbi fiút ábrázolta. Hanyatt feküdt a járda szélén, feje és egyik karja az úttestre lógott. Arcán megkövült csodálkozás. Válla alatt az úttesten fekete folt.

Akkor értette meg, hogy a gondolathoz, amelyet ki akar fejezni, nincs szüksége sem omló sziklákra, sem óriásokra. Így készült el a szobor, melyről Béla cikkében írt. Fífikus módon tették a helyére. A szobor aljára vasrudat öntöttek, alján kereszt alakú markolattal és bebetonozták a talpazatba. Az egész sírt szét kell szedni, ha el akarják távolítani róla.

A szobor másolata viszont zajos sikert aratott a kiállításon. Ám a siker sem hozta meg munkakedvét. Tétlenül mászkált Ilivel, részeg munkásokat rajzolt, és ha véletlenül mintázni kezdett, mielőtt kész lett, begyúrta.

„1942. április 14. Későn érkeztem Gusztávhoz. A cikk megjelent! Hallatlan! „Kommunista propaganda!” „Halottgyalázás!” „Ki kell tépni a keresztény sírok közül!”

Még jó, hogy nem akarja újra szenteltetni a temetőt!

A legkomikusabb azonban az, hogy végül jóformán mindenről beszélgettünk Gusztávval, csak arról nem, amiért felszaladtam hozzá. Mint mindig, most is a legvadabb meglepetésekkel szolgált nekem, és minden tervemet felborította.

Szobra van! Ki gondolta volna?

És hozzá - milyen szobor! Még én is levegőért kapkodtam megpillantásakor, és igazán nem tudtam, mit mondjak. Mert hiába viseli minden vonásán a lángész keze nyomát, ha az az avitt modor, amelyben fogantatott, ellenállhatatlanul ásításra ingerel. Szomorú látvány, hogy egy valamikor független szellem meghajol az akadémikus ízlés előtt, s novellisztikus értelmet ad szobrainak. Valamikor avval tréfáltam, hogy voltaképpen nem is a közönség, hanem Gusztáv számára dolgozom ki az esztétika alapelveit, de tréfámat a sors letromfolta. Gusztáv egyszerre elfelejtette mindazt, amit tudott. Sziszifuszának izmai - „pompás izmok, mi?” - kérdezte naivul öntelt modorában, s én csaknem elnevettem magam. Hát izomnak, valóban izmok, a helyén van mindegyik és remek! De micsoda sötét, tizenkilencedik századi idea, hogy a szobra felületét görcsökbe redőzi csak azért, hogy jelezze erő kifejtésének forrását, az izmokat, amikor a test által körülhatárolt tér harmóniájának kibontásához semmi szüksége nincs erre. Miután Heverő macskájában már eljutott a formák végső összefogottságáig, most megint széttöri azokat mindenféle banális apróság kedvéért - de isten látja lelkemet - nem vagyok biztos abban, hogy nem a Múcsarnok zsúrija kedvéért lépett erre az útra. Különben nem akarok méltatlan lenni. Rásandítottam Gusztávra, és láttam, hogy ez az ember elvárná, hogy most az ő egy szem szobra kedvéért én változtassam meg esztétikai elveimet, melyeket számtalan remekmű megfigyelése után általános elméleti megfontolásokból pároltam le. Mulatságos!

Még egyszer ismétlem, amikor először pillantottam meg Sziszifuszt, nem láttam még ezt ilyen tisztán. A meztelen férfitest pompás lendülete, mellyel felgördíti a sziklát a csúcsra, megragadott. És különösen figyelemre méltónak találtam, hogy milyen pontosan képes egy bonyolult gondolatsorozatot ábrázolni szoborban. Nem lehetett kétségem: Gusztáv Sziszifusza testi eksztázist érez, mikor embertelen nehézségét ezerszerre is sikerült legyőznie. Tudja ugyan, hogy erő kifejtése hasztalan, de ez most a legkevésbé sem bántja. Ez az a pillanat, a győzelem öröme, amiért mindent kész előről kezdeni.

Egy ideig még az eszközeit sem tudtam világosan felismerni, s ezért nagyon elmélyülten tanulmányoztam a szobrot. Gusztáv, nyilván félreértette szótlanúságomat, mert elégedetten állt mellettem. Nehezemre esett elosztatnom illúzióját. Egy kissé tovább hallgattam a kelleténél, és végül Lipták megelőzött.

- Na, én megyek, fiacskám! - mondta hirtelen. - Köszönöm a cipőt. Ha lesz pénzem, majd megfizetem.

Gusztáv úgy kapta hátra a fejét, mintha orrba vágták volna.

- Mi az? - kérdezte csodálkozva. - Mi bajod van?

Én pedig kis híján elnevettem magam.

Hát ez vicces dolog volt. Gusztáv voltaképpen el akarta titkolni előlem a szobrát - és ezt utólag nem is csodálom. De hogy éppen Liptáktól várt elismerést... - vagy talán ezen sem kellene csodálkoznom? Mindenesetre a szobor-leleplezés előzményei roppant lealázóak voltak számomra. Mikor beléptem hozzájuk, Gusztáv éppen félre akarta húzni azt a brokát függönyt - különös, hogy egy férfias lénynek ilyen nőies szokásai legyenek - mellyel készülő szobrait leplezi vendégei elől. Rögtön éreztem, hogy rosszkor jövök - én! Gusztávhoz! Ki hitte volna ezt egy fél év előtt? - mert Gusztáv elengedte a függönyt, és zavartan nézett rám, a vén varjú pedig panaszosan kiáltott fel:

- Akkor el is mehetek, fiacskám!

Gusztáv színészkedve nevetett.

- De miért mennél? Csak nem fogom zavartatni magam Béla miatt?

- Álljon meg a menet! - mondtam tüstént. - Ha nem látsz szívesen, már itt sem vagyok!

Gusztáv azonban tovább sértegetett.

- Ugyan, Béla! Nincs itt semmi, csak egy szobor. Miért ne láthatnád te is?

„Csak egy szobor!” Kár, hogy nem lehet a beszédhangokat lekottázni. Az egyszeri rabszolga mondhatta így Spitteler versében: Csak király! Egyszerre kinyílt a bicska a zsebemben.

- Persze! - mondtam. - De talán félsz az ítéletemtől...

- Nem - felelte ugyanúgy -, csak egy kissé kényelmetlenül érzem magam.

Aztán Liptákhöz fordult:

- Mindjárt kezdődik az előadás. Csak pár percet kérek, hogy Béla kifújhassa magát. Másként az emeletjárástól fog lihegni, s én azt találom hinni, hogy szenved!

Mind a hármunknak töltött. Ittunk.

- Mióta levelezel velem? - kérdezte aztán.

- Ó - gondoltam -, hát innét a harag?

Mikor ugyanis Dusek nem közölte a cikkemet, egy gyöngye pillanatomban postára tettem, és elküldtem a címére.

- Megsértődöttél? Igazságtalannak találsz?

- Nem - felelte -, ostobának!

Különösebben azonban nem érdekelt a véleménye, s így ennyiben maradtunk. A függönyhöz lépett és félrehúzta.

- Tessék. Itt van.

Liptákot tessékelte előre, de én láttam, hogy a szeme sarkából engem figyel. Az öreg tetszésére, úgy látszik, biztosan számított. De a vén varjú nyaka közé húzta a vállát, és szemtelenül mondta:

- Ha becsaptál, hát becsaptál. Nem tesz semmit. Rá se ránts, fiacskám...

És Gusztáv, ahelyett, hogy hasba vágta volna, azt kérdezte nagy gyámoltalanul:

- Mivel csaptalak be, öreg?

- Nem fogsz te megbolondulni, fiacskám! Te leszel a császár a tárlaton.

Avval megfordult és indult.

- Mondd meg legalább, hogy mi nem tetszik? - szólt utána Gusztáv.

- A forma! - vágta közbe kéretlenül. - Az idejét múlt naturalizmusod.

De mi történt erre? Lipták visszafordult, és fenséges pózba vágta magát.

- Maga ne beszéljen bele a mi dolgunkba, Franke úr! - mondta hidegen. - Majd, ha nem értek valamit, megkérdezem magamtól. A formával pedig nincsen semmi bajom. Túlságosan is szép. De ha Gusztáv kitart amellett, hogy rabszolgának lenni öröm, akkor neki is tojok a fejére.

Csak bámultam, hogy milyen folyamatosan és értelmesen beszél a vén varjú. Gusztáv azonban nem lepődött meg - lehet, hogy már máskor is látta ilyennek?

- Nem értettél meg, öreg - mondta hevesen. - Én arról az erőről vallok, amellyel az ember becsapja istent. Mert mire a sors lesújt és összerombolja az ember alkotását, addigra az már megtalálta a maga örömét. Az alkotás jutalma: az alkotás.

Lipták erre egy kicsit felvidámult.

- Lehet, hogy csak számár vagy, fiacskám.

Felemelte a mutatóujját:

- A Zeusok - mondta nagy nyomatékkal - okosabbak, mint gondolod. Ők nagyon jól tudják, hogy minket erőszakkal semmire nem lehet kényszeríteni, ezért átkozták meg Sziszifuszt a jól végzett munka örömeivel, s amit nélkül nem tett volna meg parancsra, így megteszi nekik önként.

Sóhajtott.

- Az embernek ahhoz, hogy megbolondulhasson, előbb meg kell okosodnia...

Köszönés nélkül távozott. De az ajtóból még visszafordult.

- Majd jelentkezz, fiacskám, ha megjött az eszed.

Istenemre! A vén varjú arcán olyan őszinte fájdalom tükröződött, hogy megsajnáltam. De egyben annyira komikus is volt, hogy akaratlanul elnevettem magam.

- Rá se ránts! - mondtam Gusztávnak. - A gondolat viszont egészen kitűnő. Megfejtetted az emberi tevékenység értelmét... Csakis a formával van baj.

Fáradtan nézett rám, s én, hogy kiméljem, sokkal megfontoltabban fejeztem ki magam, mint máskor szoktam:

- Munkácsy is zseni volt, csak - éppen nem volt érzéke az újhoz. Ezért fakult meg még életében, és vált mára, néhány csendélete kivételével, szinte élvezhetetlenné. A te eseted még rosszabb, mert te már ismerted az újat, s önként tértél vissza a régi rosszhoz.

Utólag bevallhatom, hogy kicsit igazságtalanul beszéltem, mert persze Sziszifuszán mégis érezni annak az iskolának a hatását, amit végigcsinált. Maradt alakjában valami tömörszerű. Mindez azonban kevés, nagyon kevés ahhoz, amit már elért. Nem lehettem vele kiméletes. Ám semmiképpen nem tudtam makacsságából kimozdítani.

- Hagyjuk - mondta végül. - Bizonyára akarsz valamit tőlem, azért látogattál meg.

Megmondtam neki, hogy megtámadták az *Új Magyarországn*ban.

- Ki írta? - kérdezte. - Prehm? Akkor nem érdekel. Jelentéktelen fráter.

Én persze tudtam, hogy téved. De tehetett-e valamit a cikk ellen? Nyilván semmit. Nem erőltettem tehát Prehm dolgát, hanem hamarosan távoztam.

- Biztosan nagy sikered lesz a szoborral - mondtam búcsúzóul. - De hogy mennyit ér az effajta siker, azt majd eldönti a történelem.”

- Te, Gusztáv! - mondta magának, mikor egyedül maradt. - Ezeknek nem tetszik Sziszifusz! Most te vagy hülye vagy ők?

Újból körüljárta szobrát, de semmi kivetnivalót nem talált rajta. Mégis kellenül vonogatta a vállát.

- De miért vagy úgy megütközve? Eddig avval dicsekedtél, hogy ami a kritikusoknak nem tetszik, az jó...

Tulajdonképpen csak Lipták véleménye izgatta. Béláról már akkor lemondott, mikor kézhez kapta a cikkét. Haragjában akkor mindennek lehordta magát, ami akkor éppen az eszébe jutott.

- Ilyenekre hallgattál, Gusztáv? Még azt sem érti meg, amit a szájába rágsz? Vagy talán nem hiszi el, hogy ölne akartál?

Márpedig a tóhátú esetet másként nem lehetett megmagyarázni. Végül avval próbálta vigasztalni magát, hogy Liptáknak és Bélának nem volt Tóhátjuk, így megfelelő élmény híján nem juthattak el Sziszifusz igazságának felismeréséig.

Amikor Jugoszlávia megszállása előtt ismét behívták katonának, nem csinált belőle különösebb gondot. Mint minden haladó ember, ő is mélységesen lenézte a hadsereget és a katonai drillt. De erős volt és ügyes - ha valaki már próbálta egy életnagyságú szobor testét felrakni, az tudja, hogy szobrász nem is lehet gyenge ember - és becsületbeli kötelességének érezte, hogy bebizonyítsa, nem azért nézi le a katonáskodást, mintha képtelen lenne eleget tenni katonai kötelességének. Csuklógyakorlataiban a legkukacosabb kiképző őrmester sem találhatott hibát. Persze, ennek ellenére érződött egész magatartásán, hogy a katonai szellem idegen tőle, s így megmaradt karpaszományos őrmesternek, hiába számított a kötelességteljesítés terén mintakatonának. És mivel visszamaradását a katonai ranglistán, teljes joggal, nem mellőzésnek, hanem dicsőségnek érezte, különösebb izgalom nélkül vette át behívóját, öltötte fel őrmesteri egyenruháját, és jelentkezett a századánál.

Századparancsnoka, Thegze-Gerber Lóránt főhadnagy úgynevezett jókötésű ember volt, első látásra megnyerte a tetszését. Katonás szívélyességgel fogadta alárendeltjei jelentkezését, és első nap elrendelte, hogy a karpaszományos altisztek a tiszti kázinóban étkezzenek. Harmadnap pedig, egy órával a kivonulás előtt, azt kérdezte Gusztávától:

- Biliárdozik, karpaszományos?

Igen, Gusztáv biliárdozott, persze nem olyan jól, hogy megmérkőzhetett volna Thegze-Gerber művészetével. A főhadnagy rendkívül jó hangulatban vert rá három partit, aztán elővezettette lovát, és odaszólt Gusztávnak:

- Iparkodjon, karpaszományos! Tíz perc alatt a gyakorlótéren kell lenni.

Ő persze lovon, könnyedén odaért időben. Gusztáv negyedórát késett. A főhadnagy nyilvánosan letolta, és kétheti laktanyafogsággal büntette.

Akkor ez még inkább jópofaságnak tűnt, mint kitolásnak. Gusztáv, első bosszúsága elmúltával, jót mulatott a tréfán. Csak később hervadt le ajkáról a mosoly, amikor látta, hogy Thegze-Gerber századában senki nem tudhatta, hogy miért fogják megbüntetni és miért nem? De egy darabig még azt hitte, hogy a főhadnagy úr egyszerűen raplis. Egy véletlen eset kapcsán aztán megértette, hogy ellenkezőleg, tökéletesen céltudatosan és könnyörtelenül következetesen viselkedik.

Minden szakaszban volt egy vagy két embere, akit irgalmatlanul üldözött és üldöztetett másokkal is. Ezek egyszerűen nem állhattak meg előtte. Az egyik kevéssel azelőtt, hogy Gusztáv a századhoz került, öngyilkosságot kísérelt meg, de megmentették, és aztán hadbírótság elé állították öncsonkítás címén. Négy év szigorítottat kapott.

Nos, az egyik ilyen szerencsétlenről kiderült, hogy Gusztáv már régről ismeri. Az apja Gusztáv apjának volt a hivatalos szolgája. Titokban Gusztávhoz fordult, és segítségért könyörgött hozzá, különben ő is öngyilkos lesz. Gusztáv a legnagyobb zavarba került. A főhadnagy szemmel láthatóan gyűlölte a fiút, és félő volt, hogy mindennemű közbenjárás csak fokozni fogja a dühét. Hanem, amikor meggyőződött arról, hogy a szerencsétlennek már nem lehet rosszabb sorsa, mint amilyenben van, kihasználva a főhadnagy egy barátságosabb pillanatát, megemlítette, hogy a fiú apja egykor a térdén ringatta őt.

Thegze-Gerber megütközve nézett rá.

- És ezt csak most jelenti? Nem értem magát, karpaszományos!

Zavartan mentegetőzött, hogy attól tartott, a századparancsnok úr valamiért haragszik a gyerekekre.

- Ki? Én? - kérdezte Thegze-Gerber gőgösen. - Hagyja ezeket a civil tempókat, karpaszományos! Mi lesz az altisztek tekintélyéből, ha nem tudnak kivételes helyzetet teremteni ismerőseiknek?

- Te, Gusztáv! - mondta magának Gusztáv. - Hiszen ez nem ember, hanem intézmény!

Igen, ez volt a leghelyesebb kifejezés Thegzére. Megértve, hogy a legénységet csak szüntelen rettegéssel és feltétlen engedelmességre szoktatással lehet kordába tartani, mindent elkövetett, hogy századában a tiszti szeszélyt tegye meg a legfőbb törvénynek. Ezért aztán a mulasztást mindig büntette, de a kötelességteljesítés sem mentesített a büntetés alól. Személyesen ellenőrizte, hogy emberei az utolsó mócsingig megkapják húsadagjukat, s aztán ugyancsak személyesen rugdalta ki a gulyással telt csajkát a legények kezéből egyetlen, rosszul begombolt zubbony miatt. Minden helyzetben akként döntött, hogy ne lehessen előre kiszámítani. Tudott harag nélkül kurtavasat adni és dühöngve megbocsátani. És valóban nem gyűlölte azokat a szerencsétleneket, akiket üldöztetett. Csak arra volt szüksége, hogy századában olyanok is legyenek, akiknek a sorsától még az ő emberei is rettegjenek. „Nekem olyan katonák kellene” - szokta mondani a tiszti gyűléseken -, „akik megkönnyebbülnek, ha a tűzvonalba érnek és megszűnik a kivonulás.”

Volt a századában egy Gergely nevű közhonvéd, civilben borbély. Ő volt a legnagyobb nyalós talán az egész hadseregben. És sikerrel hízelegte be magát a tisztesek kegyébe. De a főhadnagy jellemén még az ő ügyessége is hajótörést szenvedett.

Thegze-Gerber szerette a hatásos párbeszédet, és egy alkalommal büntetés előtt a borbélyt intette ki a sor elé.

- Tudod, ki vagyok én? - kérdezte vészjóslóan.

A borbély kihúzta magát, hogy a csontjai ropogtak és harsányan kiáltotta:

- Jelentem alássan, tudom. A főhadnagy úr a bakák istene!

- Marha! - ordította a főhadnagy. - A bakák istene az őrmester úr!

A szolgálatvezetőhöz fordult.

- Bizonyítsa be ennek a gazfickónak, őrmester!

És Gergely honvéd ezen a napon kétszer esett össze gyakorlatozás közben. A függelmi sorrend maradéktalanul megállapított.

Azon a napon, melyen összerúgták a port, ugyancsak a századparancsnoki szeszély rendelte Gusztávot a főhadnagy szállására. Ő a sarokban ült, és fáradt lábát pihentette. Thegze-Gerber az asztalnál vacsorázott. Ilka kisasszony, a házigazda lánya, a lócán üldögélt, szemérmesen lesütötte festett szempilláit, és úgy húzogatta a szoknyácskáját, hogy az minden igazításkor egy kissé feljebb csúszott. Nagy ringyó lehetett a kicsike. Thegze néha unottan a kivillanó combokra tekintett, aztán tovább evett. Gusztáv már régen sejtette, hogy nőügyeiben is csak részben vezeti a szenvedély, és sokkal inkább az a hit, hogy egy főhadnagynak nőhódítónak illik lennie.

Általában egyre furcsább dolgokat figyelt meg. Mintha a hivatásos katonák szerint a háború lenne az élet szabályos rendje és a béke kellemetlen közjáték, melyben le kell nyelniük mindenféle civil okvetetlenkedést. Amikor aztán megkezdődött a háború, nemcsak azt követelték meg, hogy vessék alá magukat az ő katonai logikájuknak, hanem azt is, hogy ismerjék el annak egyedül üdvözítő voltát. Erre pedig Gusztáv képtelen volt. Egyre kínzóbb idegességgel figyelte Ilka kisasszony és Thegze-Gerber játékát, s közben úgy érezte, hogy abban a percben, amelyben a főhadnagy átlépi a lány szobájának a küszöbét, boldog örömmel fogja beleereszteni a bicskáját. Nem a lány becsületének védelmében, hiszen ilyenről szó sem lehetett, hanem a magáéban. Babonás rémülettel figyelte a lányt, s imádkozott magában, hogy minél később térjen nyugovóra.

Végül azonban erre is sor került. A kisasszony egy utolsó mosollyal vett búcsút a férfiaktól. Thegze-Gerber ülve csattantotta össze a bokáját, Gusztáv pedig tisztességesen felállva meghajolt.

- Most jön! - gondolta magában. - Mihelyt befejezi a vacsoráját.

Nem, Gusztáv soha nem vitte annyira, hogy megértse a tisztí észjárását. Nem értette meg, hogy ők csak udvariasságból választják ketté az úristen nevében az urat és az istent, de magukban az Urat az Istennel azonosítják, s egymás között egészen más viselkedést tartanak kötelezőnek, mint a közemberekkel szemben. Ha a puccer vagy a szolgálatvezető van a szobájában, gondolkodás nélkül ment volna Ilka után, mert parasztok előtt még nőügyekben sem kötelező a diszkréció. De Gusztáv karpaszományos volt, azaz potenciónálisan Úr, akit egyetlen napi-parancs senkiből valakivé változtathatott. A szolgálatban keményebben bánt vele, mint a hivatásos altisztekkel, de megszólításban és szolgálaton kívül megadta neki azt az udvariasságot, mellyel voltaképpen magamagát tiszteli meg az igazi úr. Ezért aztán Gusztávra nézett, és finoman mondta:

- Szegény kicsike! Rossz lehet neki egyedül...

Gusztáv egy pillanatra fellélegzett. A főhadnagy úr aranyhidat kínált fel neki, melyen elmene-külhet a végzetes szobából. Thegze azt kívánta, hogy most ő találjon valami formulát, ami átmenetet képez az „engedélyt kérek a távozásra” és a „bocsáss meg, kérlek, dolgom van” - között. S ha él evvel az alkalommal, nem kell tudomásul vennie a később történendőket. A következő pillanatban fejébe szállt a vér. Hiszen nem Ilka miatt akarta megölni a főhadnagyt...!

Igen, gyilkolni akart. S azért mondta a Béla által is idézett mondatot, tudniillik, hogy az a kényszerképzete támadt, hogy meg kell gyilkolni az első embert, aki átlépi Ilka szobájának a küszöbét, mert azt hitte, hogy a tisztí becsület íratlan kódexei előírják, hogy tiszt nem hátrálhat meg fenyegetés előtt, és Thegzének most már muszáj Ilka szobájába benyitnia. De a főhadnagy jobban ismerte a tisztí becsületet, amely tanúk nélkül sokkal kevésbé kényes, mint tanúk előtt, s csak hűvösen mosolygott.

- Nekem meg az a kényszerképzetem van, hogy maga rövidesen meghal, Gusztáv! - vetette még oda kurtán.

Csak miután a legnagyobb kényelemmel befejezte vacsoráját, állt fel a helyéről.

- Karpaszományos! Megkeresi a szolgálatvezetőt, és megmondja neki, hogy a kimutatásokat reggel öt órára várom. Végeztem!

- Kidobott! - döbönt meg Gusztáv. - Mint egy taknyos gyereket...

Az éjszaka sötét volt, mint a szurokfürdő. Thegze sem gondolhatta komolyan, hogy ebben a sötétségben Gusztáv megtalálhatja a szolgálatvezetőt. Csupán el akarta távolítani. Éppen ezért Gusztáv azt tervezte, hogy csak a kapuig megy el, s aztán visszaoson, és az ablakon át meglesi a főhadnagyt. De Thegze nyugodt lélekkel kikísérte a kapuig és hosszan utána nézett. Benne nem lakozott szégyenérzet. És Gusztáv hirtelen rájött, hogy még az sem egészen bizonyos, hogy ezen az éjjelen Thegze egyáltalán bemegy Ilkához. Aminek nincs tanúja, az nem számít. A főhadnagynak elég, ha ő abban a hitben kínlódik, hogy Ilka ágyában tölti az éjszakát, és nem ragaszkodik a szexuális örömhöz.

Kísérletet sem tett arra, hogy megtalálja az őrmestert. Tehetetlen dühvel csavargott a falu utcáin, s mikor kissé lehiggadt, bevette magát egy véletlenül épen maradt szalmakazalba, és aludni próbált. Természetesen sikertelenül.

- Szóval meg akar gyilkolni! - gondolta. S mert nem érzett félelmet, hozzátette: - Voltaképpen miért ragaszkodnék az élethez?

- Ili? Ugyan! Az ember megvan visszhang nélkül is...

Valóban, még Bélától is nehezebbnek érezte az elválást, mint a szeretőjétől, mert amannak még be kellene bizonyítani egy s mást, míg Ili három évre előre mindenben beleegyezett. Általában semmi okot nem talált, amiért érdemes lett volna küzdenie az életéért. Döntsön a véletlen - gondolta. Afelől nem voltak kétségei, hogy Thegze meg fogja kísérelni elpusztítását, de azt is tudta, hogy háborús viszonyok között mindig közbejöhet valami. Hát történjen, aminek történnie kell. Elhatározása valami könnyed jókedvet kölcsönzött neki, és mikor reggel Thegze elé került, zavar nélkül tudott a szemébe tekinteni. A főhadnagy elégedetlenül csóválta a fejét.

Harmadnap két tankkal befutottak a kis Tóhát községbe, hogy rendet csináljanak. A Piac téren álltak meg, és ágyújuk csövét az ott álldogáló emberekre fordították. Thegze nem engedte becsukni a tank tetejét. A fedélnyíláson keresztül figyelmesen szemlélte a nyilvánvalóan ellenséges tömeget és kiadta a parancsot:

- Karpaszományos! Kiszáll a gépből, és hazaküldi az embereket.

Gusztáv, megértette, hogy ez a parancs az első kísérlet a meggyilkolására; és feszesen szalutált. A főhadnagy sem lepődött meg e harc közben szokatlan mozdulaton, hanem elismerően mosolygott. Ő még egyszer körülnézett - s egy pillanatra még a szíve verése is megállt. Szobrász volt, tehát valamely emberi alak egyetlen részletéből következtetni tudott egész tartására, s most biztosan érezte, hogy a tömeg hátsó sorában valaki dobásra készen hajlik hátra - nyilván kézigránátot akar hajítani a tankjukra. Tizedmásodpercek alatt kellett határoznia, de az agya oly villámgyorsan dolgozott, hogy még hosszúnak is érezte a rendelkezésre álló időt. Kettőt tehet. Vagy lerántja a páncéltetőt, és megmenti mindnyájuk életét, vagy kiugrik, hasra veti magát és tűri, hogy a többiek elpusztuljanak. Ő maga mindkét esetben megmenekül, mert főhadnagya életének megmentéséért legalábbis szabadságolják, s azalatt sok minden történhetik. Még az is eszébe jutott, hogy közben az ajtóval jól fejbe csaphatja

Thegzt. Viszont, ha kiugrik a tankból, nemcsak a főhadnagy pusztul el, hanem két ártatlan ember is vele.

Kiugrott a tankból, és hasra vetette magát.

- De miért nem érzek lel kifurdalást? - töprengett később. - Hiszen Thegze halála semmit sem változtat a helyzeten. Ha nem ő, majd valaki más, de végül is be fognak törni bennünket.

- Mindegy - mondta aztán. - Én megtettem a kötelességemet és ez elég. A világot nem váltottam meg, de az nem is az én feladatom.

Ez volt a Sziszifusz szobor megalkotásának igazi előzménye. S mikor először mondta magának: „Ezt kell megmintáznod, te Gusztáv”, már akkor sejtette, hogy remekművet fog alkotni.

- Nem! - hessentette el végül magától a rossz érzéseket. - Lipták sem csalhatatlan. Ennél igazabbat és etikusabbat soha életemben nem fogok mondani.

„1942. május 12. Minden összeomlott. A síremléket lerombolták, Gusztávot büntetőszázadba vitték. Prehm azzal fenyeget, hogy megyek utána. Mindegy. Nem félek a csibésztől. Sajnos, tenni sem tudok ellene semmit. Dusek valami ürüggyel belekötött és párbajba hívta - nem állt ki.

Soha többé nem leszek ilyen meggondolatlan. Szegény (b! g!)-t sajnálom. Ő issza meg a Frank Béla bűnének a levét. Nem tudom többé leírni ezt a szignót.”

III. FEJEZET

A szekérúttól jobbra, magas domb zárta el a kilátást. A paraszt felmutatott a tetőre:

- Onnan már látni fogják az embereket...

Az asszonyok gyanakodva néztek össze. Elejétől fogva nem bíztak ebben az emberben, mert el sem indult addig, míg kezébe nem nyomták a pénzt. Suttogva tanácskoztak egymással, és Ili panaszosan mondta:

- Bárhol otthagyhathat minket az úton!

De hiába kapacitálták az asszonyok, nem engedett:

- Ja, kérem, ez most már nem úgy van ám, mint azelőtt.

Igen, azt mindnyájan tapasztalták a saját bőrükön. Hetek óta nem engedték őket közel a férjükhöz. Már az állomáson csendőrök várták őket, és elzárták a hegyekbe vezető utat. Amikor pedig megkerülték a várost, és mégis eljutottak a táborhoz, a főhadnagy mocskosan káromkodott:

- Ha lecsukatom magukat, majd megjön az eszük!

Aki erre sem tágitott, azt valósággal kilökdösték a kapun. Hajósnéról letépték a kabátot, Groszné kosarát az árokba borították. Valami Murayval fenyegetőztek, hogy ha az megtudja a disznóságukat, véresre vereti a feneküket.

De csak annál érthetlenebb volt, miért kell nekik inkább megbízni a parasztban, mint annak bennük? Hiszen ő az erősebb, ki is foszthatja őket, ők pedig teljesen védtelenek...

Végül persze odaadták a pénzt. A paraszt valami szakaszvezetőről beszélt, aki egy huszasért átveszi tőlük a csomagokat, és egy százasért azt is lehetővé teszi, hogy egy néhány szót

beszélhessenek. Elindultak utána a kertek alatt, és aggódva néztek jobbra-balra, nem vezeti-e őket egyenesen a csendőrök karjába. Ő pedig némán döfködte botjával a homokot, és oly sebesen haladt, hogy alig bírtak vele tartani. Akkor szólalt meg először, mikor a domb alá érve, megígérte nekik, hogy tetejéről megláthatják hozzátartozójukat.

- A bokrok között elüldögélhetnek estig...

Ám a hegyek most messzebből látszottak, mint amikor elindultak, és Ili félénken kérdezte:

- Hogyan kérem? Már nem ott vannak?

Az ember a hegyek felé bámult.

- Ott most robbantanak. Őket idehozták az állomáshoz.

Ebben a pillanatban, mintha csak igazolni akarná a szavait, a hegyoldalban hirtelen füst emelkedett, a magasba, s nyomban rá, hallották is a robbanást.

Újult erővel siettek a dombra. A paraszt pedig egyszerre beszédessé vált:

- Az kérem, ronda munka volt. Köveket cipeltettek velük a tetőre, és husángokkal verték a lábukat. Itt sokkal könnyebb dolguk van.

Balláné, akinek tizenkilenc éves fia szolgált a században, halkán feljajdult, és a szája elé kapta a kezét.

A síkság avval a dombbal ért véget, amelyre ők felkapaszkodtak. Túl a dombon a vidék hullámosan lejtett a vasútvonal felé, mely néhány száz méternyire tőlük futott ki az egyik hajlat alól. Egy völgyecskén keresztül látni lehetett két szemafort és az állomásépület felét.

A vasútvonallal párhuzamosan országút futott. Egy szekér haladt rajta, kerekei mögött vastagon szállt a por. Kihaltnak látszott a vidék, csak egy álmos forgalmista baktatott valahová a sínek mentén, s távolabb, az akácerdő árnyékában álldogált néhány katonatiszt.

- Az ott a századparancsnok úr! - mutatott a paraszt a legközelebb állóra.

- És hol van a fiam? - súgta Balláné nyugtalanul.

- Mindjárt előjön. Ott fognak kibukkanni a jegenye mögött.

És a domb alján nemsokára megjelentek a férfiak. Talpfákat cipeltek. Innen felülről valóban nem látszott nehéznek a munkájuk. Ketten hoztak egy talpfát, és lassan lépdeltek a poros úton. A tiszték elé érve ledobták terhüket, és gyorsan máglyákba rakták az út szélén. Aki elvégezte a munkáját, megtörölte a homlokát és félreállt. A talpfából öt máglyára tellett. Míg az utolsó is elkészült, a munkaszolgálatosok leeresztett vállal álltak az úton és a földet bámulták. Az egyik letérdelt a porba, és a cipőjén igazított valamit. Egy magas, szakállas férfi zsebkendőbe csavarta a kezét.

- Ott a fiam! - kiáltotta Balláné.

Ili nehezen ismerte meg Gusztávot. Az utolsó előtti párban jött a túlsó oldalon, úgyhogy a talpfa félig eltakarta a fejét. A járása pedig felismerhetetlenül megváltozott. Csoszogott, mint valami vénember, és a többieknel is magasabbra verte a port.

- Úristen! - suttogta Ili.

De nem volt ideje törni a fejét, mert közben odalent az utolsó talpfa is felkerült a máglyák tetejére, az utolsó pár is letörölte homlokáról a verejtéket, és akkor valaki, valamit kiáltott, mire a munkaszolgálatosok újból párba állottak, szétszedték a máglyákat, vállra vették a hasábokat, és megindultak visszafelé az úton.

- Mi ez? - néztek egymásra az asszonyok.

Egy félóra múlva a század újra felvonult talpfáival, megépítette máglyáit, aztán újból szétszedte, vállra vették és visszacipelték a terhüket az ellenkező irányba. S így ment ez szabályszerűen minden félórában. A harmadik elvonulás után a tiszt urak hirtelen eltávoztak az állomásépület irányába - alighanem a restibe mentek, de a csapat megállás nélkül cipelte tovább a talpfákat, ide-oda, ide-oda.

Lehetséges, hogy odalent az úton, ahol bizonyára hangos parancsszavak is estek, és a szabad emberek talán gúnyos megjegyzésekkel is szúrkálták az ide-oda vonuló rabokat, a látvány még keservesebb volt, de bizonyára érthetőbb és elfogadhatóbb. Itt a dombtetőn az asszonyok csak a saját lihegésüket és a méhek zümmögését hallották, és képtelenek voltak érzékeikkel felfogni azt a hangtalan szörnyűséget, ami szemük előtt történt az úton. Eddig csak a cirkuszban láttak ilyet. Ott hurcolnak a bohócok egyik helyről a másikra ilyen halálos elmélyüléssel egy szőnyeget vagy egy széket, de ott nevetni lehet rajtuk, harsogva és felszabadultan. Itt pedig még sírni sem tudtak az asszonyok. Csak álltak a fák között, három kerek órán keresztül, és saját lihegésétől egyikük sem hallotta a szomszédját. Ekkor nagy erőlködéssel befutott a pályaudvarra egy kis mozdony, és vidám fütttyével megtörte a látomásos csendet. Az állomásépületből vasutasok és bátyus parasztok siettek elő, és körülvették a kocsikat. Két rakodómunkás egy gyerekágyat cipelt a postakocsihoz.

Az asszonyok a dombtetőn összerendeztek a fütttyre, és egymásra néztek. Ili nagy erőfeszítéssel elhúzta a kezét a fáról, amelyre támaszkodott, és lassan végigsimított a homlokán. Hajósné a vezetőt kereste:

- Ki látta? Mikor ment el?

Senki sem válaszolt. Leereszkedtek a földre, lassan, erőtlenül, egyik a másik után. Az egyik asszony kibontotta a csomagját, és némán falatozni kezdett. Balláné a koldustövist szedegette a harisnyájáról. Ili, gépiesen simogatta fájo halántékát. Aztán egyszerre, mintha parancsszóra történt volna, arról kezdtek tanakodni, hogy elhozza-e a paraszt a szakaszvezetőt, vagy cserbenhagyta őket. Az útra ezután már csak lopva, a válluk felett vetettek egy-egy pillantást, nyomban visszakapták a fejüket, mintha valami szégyenletes dolgot műveltek volna. Az úton vonuló férfiakról egyetlen szót nem ejtettek.

Már alkonyodott, mikor a paraszt visszatért. De nem szakaszvezető jött vele, hanem egy tiszt, aki csillag helyett sárga csíkot viselt a gallérján. Az ember nyilván nem örült a cserének, mert minduntalan megállt az úton, és szaporán magyarázott valamit. A tiszt eleinte apró lökésekkel noszogatta tovább, végül akkorát lódított rajta, hogy három lépést futott előre, és csaknem orra bukott. Ekkor aztán a paraszt keményen megmarkolta botját, elkeseredetten végigvágott vele az útmenti bokrokon, és most már eltökélten indult feléjük. A tiszt gyors léptekkel követte.

Az asszonyok hátán végigfutott a hideg. Néhányan összekapkodták holmijukat és menekülésre készen, hátrább húzódtak, mások ellenkezőleg, előre léptek, és megbabonázva bámultak lefelé.

- Maradjanak csak! - mondta Ili rekedten. - Én ezt a zászlóst ismerem. Az uram barátja.

- Az uram...!

Így szokta ezt mostanában mondani, s már maga sem vette észre, milyen különösét beszél. De most, Frank Béla láttán, ismét eszébe jutott, hogy ehhez semmi joga nincs, és elszorult a torka. S egyébként is olyan furcsa volt, hogy odalent Béla közeledik, könnyed léptekkel és

olyan közömbös arccal, hogy aki kevésbé ismeri, mint ő, nem is venné észre, hogy zavarban van. Vajon mit kereset itt?

Aztán Béla köszönés helyett azt mondta: Ili! Maga... Te itt? - és nem lehetett tudni, örül-e ennek vagy bosszankodik.

Valóban, mióta Béla elhatározta, hogy Varga szakaszvezető helyett, akinek ráesett a lábára egy talpfa és a bokája megdagadt, ő megy el az asszonyokhoz, a legnagyobb zavarban volt. Nem szerette az ilyen tisztátalan játékokat, s csak azért szánta rá magát mégis, mert feltétlenül el kellett juttatnia egy levelet Budapestre Dusekhez, s azt nem merte a postára bízni.

Éppen hatodik hete kapta kézhez a behívóját. Prehm az előtte való este még felkereste, és sajnálkozását fejezte ki, hogy véletlenül büntetőszázadhoz fogják beosztani. Már nem beszélt Gosztonyi képeiről, viszont kijelentette, hogy ha majd Béla úgy érzi, hogy ő a szolgálatára lehet, készséggel fogja érdekében felhasználni az összeköttetéseit. Ebből aztán Béla mindent megérthetett, ha akart. Ekkor már széltében beszéltek, mi a helyzet a büntetőszázadoknál, s ha valóban Prehm intézte el, hogy éppen oda kerüljön, akkor legjobb lett volna, ha a pofájába vág és kirúgja. Ehelyett a kezét nyújtotta, és megpróbált mosolyogni. Míg állomáshelyére utazott, elég nyugodtan viselkedett. Csak akkor ijedt meg igazán, mikor átvette szakaszát, és az első sorban meglátta Gusztávot. Döbbenetes pillanat volt.

Magával vitte naplóját, s bár csak a legnagyobb elővigyázattal merte élményeit feljegyezni, rövid megjegyzései mégis hű tükrét adják érzelmeinek.

„1943. július 27. Sziszifusz G.! Rettenetes!” - olvashatjuk az egyik lapon. Alatta két, tintával áthúzott sor. Aztán egy hétig csak a kivonulások és bevonulások idejét jegyezte fel és azt, hogy melyik tisztársánál töltötte az estét. A szombati napon pedig nyílt utalással kedvenc írójára és örülésre hajló lelkiállapotára ezt írja:

„A szombat ezen a héten elmaradt.”

Utána ismét üres lap, melynek az alján dátum nélkül ez áll:

„Ha Hermes találkozik Sziszifusszal, hogyan viselkedik?”

Csak két hét múlva győződött meg arról, hogy nem kutatnak iratai között, és ettől fogva bátrabban beszél.

„Augusztus 10. Ma végre erőt vettem magamon, és megkérdeztem Sziszifuszt: Nos? Tele voltam szánalommal és büntudattal a helyzet miatt, melybe ártatlanul keveredtem, és hangom nagyon bizonytalanul csengett. Ő pedig pontosan arra felelt, amiről e bizonytalan szavakkal érdeklődtem:

- Úgy van, ahogy sejtettem. Pontosán úgy.

Ha vigyázdba állítanám, beszélhetnék vele akár egy félóra hosszat is, de ezt nem bírom megtenni - inkább elküldtem, mert jött Varga. Könnyítést is szerezhetnék neki furcsa ürügyekkel, például, hogy büntetésből elküldöm vízért, és rábíznom Korbuly tizedesre, aki előttem ismeretlen okból szimpatizál velük, de akkor előbb ordítóznom kellene és káromolnom az anyja istenét. Nem teszem. Egész magatartásommal azt fejezem ki, hogy ami van, az bár jelenlétemben, de nélkülem történik. Úgy érzem, ő sem venné szívesen, hogy egy pillanatnyi enyhítés kedvéért még én is megalázzam - még ha csak látszólag történnék is. Különben, amit mond, érthetetlen bár, de igaz. Itt három század dolgozik, és mind iparkodik. Úgy görgetik a sziklákat, mintha félistenekre akarnának hasonlítani. Különös pszichózis! A tisztések ütik őket, hogy gyorsabban dolgozzanak, ők pedig szemmel láthatóan azt akarják bebizonyítani a

munkájukkal, hogy a keret gazemberekből áll, akiket nem a szükség, hanem csupán a szadizmus kényszeríti a kínzásukra. Azt hiszem, hogy ez tulajdonképpen gyönyörű dolog.”

„Augusztus 12. Éjjel felhőszakadás volt, s ma Kovács törzsőr szórakozott a századdal. Megfektette őket az átázott hegyi úton, fejjel lefelé, és nagyokat röhögött, mikor a tehetetlen emberek két-három métert csúsztak a nyúlós iszapon. A tisztek a fák védelme alól nézték a színjátékot, és röhögtek ők is. Csak a kis Koltai húzódott hátra, és fordította félre a fejét. De hasztalan erőlködött, minden kirobbant röhögésre idegesen visszafordult, és rángatózott az arca. Falfehérre sápadt szegény.

Melléje léptem és halkán megkérdeztem:

- Rosszul vagy?

- Hányingerem van - súgta vissza. - Elrontottam a gyomromat.

Huszonkét éves a gyerek. Hadizászlós. És nem meri bevallani, hogy tisztársai brutalitásától lett rosszul. Elébe álltam és eltakartam a többiek elől. Aztán hirtelen feltámadt bennem a történész, és megpróbáltam hidegen, tárgyilagosan megállapítani, hogy milyen az, amit látok.

Hát komikus. Hihetetlenül komikus. Emberi fahasábok a csúsztatón. A kis Balla fejét beleüti egy kiálló gyökérbe, és megtört derékkaal keresztbe fordul az úton. Az arcát borító tömör masszából csak a szeme villan elő. Orra helyén sárgolyó.

Kovács törzsőr visít a gyönyörűségtől:

- Kisiklott a kaposvári gyors! Harminc halott.

Belerúg Balla kapálózó lábába:

- Nem tudsz vigyázni?

Koroda szeges bakancsa beleakad az útba, és nem csúszik lefelé.

- Hó-rukk! - kiáltja Varga és hosszú rudat feszít Koroda fenekének. - Indul a szánkó! Beszállás!

Nem, itt vagy röhögni, vagy utálkozni muszáj. Semleges magatartás nincs. Aki nem gyűlöli ezeket, azt elviszi a nevető ördög. Csak aki olyan gyöngy, mint Koltai, hogy fellázadnak az idegei, vagy olyan erős, mint én vagyok, tud különválni az undokságban kéjelgő tömegtől. És meg kell adni, minél méltóságteljesebben igyekszik viselkedni valaki, annál mulatságosabb. Például Gusztáv. Szabályos feküdj-öt csinál, és úgy kel fel három-négy méter szánkázás után, mintha a gyakorlótéren volna. De az arca sárga, mint az iszapbirkózóké, és nem a fenekén, hanem a hasán reped ki a nadrág.

Szerencsémre, eszembe jut az esti bankett, és evvel az ürüggyel engedélyt kérek a távozásra. Magammal viszem Koltait is. A tisztek arcán látom, hogy sajnálnak. Ők nem szívesen hagynák ott a mulatságot.

Este Sztálingrádra iszunk.

A németek elérték a Volgát. Ezt úgy fordítjuk magyarra, hogy hamarosan otthon leszünk. A tisztek szórakozottan töltenek, és a családjuknál jár a gondolatjuk. Egyszerre a századparancsnok int nekem, és maga mellé ültet.

- Csinálni kellene valamit - mondja halkán. - Ez a szegény Koltai kikészül.

- Te is észrevetted, főhadnagy úr? - kérdeztem meglepődve.

Koltai megérzi, hogy nézzük, tétova mozdulattal a pohara után nyúl. A századparancsnok rámosolyog a fiúra, és aztán azt mondja nekem:

- Jánosra emlékeztet.

János az idősebbik fia. Az is huszonkét éves, de egyelőre nem katona. Érthető tehát, hogy a főhadnagy védeni szeretné a kis Koltait, de azért nekem mégis valahogy különösnek tűnt. Azután, ahogy a századdal viselkedik, nem gondoltam volna, hogy van benne emberi érzés. Meglepetésemben hirtelen megkérdem:

- És mondd, főhadnagy úr! A kis Balla még nem emlékeztetett a fiadra?

Gőgösen néz rám.

- Jánosra? Egy bűnöző...?

Hanem aztán megrázkódott, és azt dünnyögte maga elé:

- Hiába, az apa csak apa! Az első napokban még őt is sajnáltam...

Nem sokáig tartott gyöngesége. Felhajtott egy pohár bort, és szigorúan nézett rám:

- Megtiltom, hogy ilyeneket kérdezz!

Egy félóra múlva ismét magához intett:

- Inkább azon törd a fejed, mit kezdünk Koltáival? Le kell szereltetni. Ha csak elvezényeltjük, a frontra viszik és az még rosszabb.

„A főhadnagy úr téved. Ennél nincs rosszabb. Kérni fogom áthelyezésemet a frontra.”

„1942. augusztus 20. Szent István napja, de egy szakasz dolgozott. A főhadnagy dühös rám, és engem küldött ki a munkához. Gusztáv megütötte a lábát, és nem tudott továbbmenni. A többiek már eltűntek a kanyarban, amikor ő még mindig a térdét tapogatta. Varga nekiesett a husángjával: „Az anyád erre meg arra.”

Én még észbe sem kaptam, mikor a bokrok közül kiugrott Korbuly és Vargára vetette magát. Nagyon megijedtem, mert ha testileg bántalmazza szakaszvezetőjét, senki meg nem menti a haditörvényszéktől. Az utolsó pillanatban Gusztáv közéjük lépett, könnyedén félrelökte Korbulyt és azt mondta:

- Ilyet ne csináljon, tizedes úr! Semmi értelme.

Előhúztam a revolveremet:

- Nézze, Varga! - mondtam. - Négyen vagyunk, meg az isten. Ha magába eresztek egy golyót, mindenki azt fogja hinni, hogy tréfáltam.

Gusztáv rám nézett.

- Köszönöm, Béla.

Mióta itt találkoztunk, először szólított a keresztnévemen. Azelőtt, ha senki sem hallotta, akkor is zászlós urazott. Talán mégis érzett most valamiféle hálát irántam, de az is lehet, hogy csak Varga előtt akarta világossá tenni a helyzetet. Varga veszélyes ember, a főhadnagy bizalmasa, s ha most nem is, de később mindkettőnknek kitörhette volna a nyakát. Úgy látszik, Gusztáv jobban ismerte, mint én. Egyáltalán nem sértődött meg. Sőt.

- Miért nem tetszett mindjárt szólni, zászlós úr? - kérdezte felháborodva. - Tudok én kérem vigyázni, ha kell...

Hirtelen kihúzta magát.

- Korbuly tizedes! Itt marad evvel a szimulánssal, s ha szökni akar, beléje vágja a szuronyt! - harsogta, hogy messzire hangzott a fák között.

Bevonuláskor hozzám csatlakozott. Úgy látszik, a történetek után feljogosítva érezte magát a bizalmaskodásra:

- Az apja lehetnék, zászlós úr - már tessék megbocsátani. Nem lesz ennek jó vége. Tessék magát egy másik szakaszba vezényeltetni. A Gusztávot meg tessék rám bízni. Vigyázok rá, mint apa a fiára.

- Én ehhez jobban is értek, zászlós úr.

Végül addig halogatta kérvénye megírását, míg kezdte megszokni a körülményeket. Később pedig sokkal jobb ötlete támadt, semhogy a frontra vezényeltesse magát. Egeres tanya, a század szállása, egy teknő alakú völgyben épült a hegyek lábánál, és voltaképpen csak a Soltész uradalom juhászainak téli szállása volt. A nyájakat tavasszal felhajtották a hegyekbe, a két hodály üresen állt, és így a legénység elhelyezését könnyen megoldották. Az egyik hodályba bezsúfolták a munkaszolgálatosokat és éjszakára rájuk zárták az ajtót, a másikon kényelmesen elfért a keret. Annál nagyobb gondot okozott a tisztek elszállásolása. Külön szobáról álmodni sem lehetett. Másodmagukkal laktak a földes padlójú alacsony lyukakban, melyekből nem lehetett kiszellőztetni a dohot. Béla Fügedi hadnaggyal került egy szobába, és a kényszerű együttlét közel hozta egymáshoz a két tisztet. Unalmukban sokat beszélgettek. Béla egyszer elmondta, hogy egy zsarolónak köszönhette bevonultatását, egy bizonyos Prehmnnek, aki olcsó áron akart képeket szerezni.

- Csak nem a nyilas Préhnm? - kiáltott Fügedi. - Hiszen az zsidó!

- Hogyhogy - ugrott fel Béla. Kiderül, hogy Fügedi egy faluból származott Prehmmel, és ismerte a családját. A dédnagyapja sakter volt a faluban, és olyan különös körülmények között tért át a katolikus hitre, hogy azt még most is emlegették az emberek.

Béla cseppet sem lepődött meg a véletlenek ilyen találkozásán. Az volt a meggyőződése, hogy az élet tele van alkalmakkal, csak érteni kell a megragadásukhoz. Ő pedig igazán értett hozzá.

- Ha ő, akkor én is. Zsarolásért zsarolással fizetek...

Egy cikket írt, amelyet Prehmnnek meg kellett értenie. Ahogyan behozatta, ki is fogja tudni szabadítani. Csak az volt a bökkenő, hogy leveleiket néha felbontották a postán, s nem tudta, nem származik-e esetleg kellemetlensége, ha Dusek lapjába ír. Azért ment el az asszonyokhoz, hogy megkérje őket, vigyék fel a cikkét Pestre. Persze, tudta, hogy ingyen nem fognak neki szívességet tenni, és nagy zavarban volt.

- Csak semmi közösségvállalás - gondolta. - Ne tévesszen össze senki Vargával.

Természetesen rendkívül megörült Ilinek. Úgy gondolta, hogy evvel minden problémája megoldódik. Nyomban magával vitte Egeresbe, és még a századparancsnokának is bemutatta:

- A menyasszonyom...

Mikor magukra maradtak a füstös kis szobában, igen előzékenyen viselkedett. Elmondotta, hogy elhelyeztette magát Gusztávéktól.

- Jobb ez így mind a kettőnknek. El sem képzelheted, milyen kibírhatatlan volt, hogy tehetetlenül kellett néznem a szenvedését. Most pedig, hogy külön vagyunk, az én kezem is szabaddabb. Hagytam magam helyett embereket, akik vigyáznak rá, nekik sokkal könnyebb, mert nem kerülhetnek a kivételezés gyanújába, vagy ha igen, azt hiszik róluk, hogy Gusztáv megfizette őket - és azt szabad. Én pedig megtaláltam a módot arra, hogy mindkettőnket ki tudjam szabadítani.

- Beszélj Gusztávról - kérte Ili, és Béla karjára tette a kezét. - Láttam őket az úton. Rettenetes...

- Ó, ez már semmi! - mondta Béla. - A hegyen! Az volt rettenetes.

Amikor először pillantották meg a hegyet, azt hitték, hogy a munkát, amit követelnek tőlük, egyáltalán nem lehet elvégezni. De a két zsidószázad már hetek óta ott dolgozott, és ők látták, hogy csúszva és kapaszkodva, kézben, ölben és vállon, de mégiscsak felcipelik a köveket és a széles gerendákat a tetőre.

- Hogy? - kérdezte valaki felháborodva. - Talicskát sem adnak?

- Mire észrevenné, már ki is törné vele a nyakát! - mondta Varga szakaszvezető és nagyot köpött. - Piszok egy munka!

Akkor még egész rendesen bántak velük. Sárga karszalagot viseltek a közepén fekete körrel, és ez a szokatlan jelzés, mindenütt az érdeklődés középpontjába állította őket.

- Mik ezek? Zsidók? - kérdezték az idegen tisztek a keret tagjaitól.

- Dehogy zsidók! - felelték azok nagy öntudattal.

- Dehogy vagyunk zsidók! - zúgták ilyenkor a vagányok, még azok is, akik véletlenül zsidók voltak közülük.

A keret határozottan büszke volt szerepére, és nem bánt rosszul a csapattal. Hát hogyné! Lehet, hogy volt még egy-két ilyen század az országban, de ők nem láttak soha, sem azok a katonák, akikkel útközben találkoztak. Az ötlábú borjút vezetheti ilyen rátartian a gazdája a vásárba.

Pedig a század összetétele rosszabb volt, mint a zsidó századoké. A zömét katonai fegyházakból hozták ki: kémeket, feketézőket, jehovistákat, katonaszökevényeket és néhány kommunistát. Az ország különböző részéről hozzájuk csaptak mintegy két tucat politikai okokból munkaszolgálatra áttett embert. De az utóbbiak se mind voltak egyvágású férfiak. Egy részük komoly szerepet játszott a munkásmozgalomban, mások, mint Gusztáv, majdnem véletlenül kerültek kommunista hírbe, de volt olyan is, akit hamis feljelentés, személyes bosszú juttatott ide. A kémek nyilvánvalóan a században is tovább folytatták tevékenységüket, és a börtönből érkezett kommunisták azt állították, hogy a feketézőkben rendszerint még kevésbé lehet megbízni. Így aztán igen nehezen alakult ki a kommunista kollektíva. Szerencsére a börtönviseltek már megtanulták az effajta dolgokat, tudták, hogyan kell meggyúrni az öröket, és többszöri átcsoportosítás után a harmadik szakasz egésze és a második fele, tisztán politikaiakból állt. Ezután már volt alkalmuk egymás között megbeszélni ügyeiket, és egységes fellépésükkel nemcsak a keret, de még a vagányok tiszteletét is megszerezték. A harmadik szakasz létrejött egyébként az egész századnak hasznára vált, mert az abba beosztott tapasztalt férfiak véleményét a keret tagjai is gyakran kérték ki ügyes-bajos dolgaikban.

Eddig tehát nem panaszkodhattak sorsukra. De a hegy alá érve mindegyikük szíve elszorult. A hegyoldal olyan meredek volt, hogy ha valaki hosszan nézett rá felfelé, megfájdult a nyaka, és az emberek érezték, hogy ez a meredély hamarosan megszüntet minden különbséget közöttük és azok között, akiket ott husángokkal hajtanak munkára.

Gusztáv különös módon csak kíváncsiságot érzett. Nyakát jól hátraszegve, sokáig nézte a köveket cipelő kis alakokat, és aztán azt mondta hangosan:

- Most majd elválík...

Ő természetesen Sziszifuszra s az abban szimbolizált magatartásra gondolt, de a többiek később próféciaként tartották nyilván szavait. Ugyanis már az első napon kiderült, hogy ezt a képtelen erőfeszítést, csak a rabszolgahajcsárok módszereivel lehet kiszorítani az emberekből. Aki pedig a munkánál üvölt és ordítózik, az a pihenő idején sem tud udvarias modorra váltani. Az érintkezés hangja a keret és a dolgozók között egy hét alatt elviselhetetlenné vált, Muray őrnagy első látogatása után pedig a kívülálló nem láthatott már különbséget a három század között.

- Megőrültek? - tájékozott Muray. - Azok csak zsidók, ezek pedig hazaárulók.

Minden mesterségnek megvan a tudománya, a hajcsárkodásnak is. A keret tagjai rövid idő alatt megtanulták a szakmai fogásokat, s ezután kialakult néhány megszeghetetlen szabály, amihez tartaniok kellett magukat. Felfelé suhogott a husáng, aki megbotlott, azt verték, mert megtanulták, hogy ezt a hegyet csak egyetlen rohammal lehet bevenni. Aki útközben pihen, az nem jut el a tetőre. Aki azonban feljutott és letette a terhét, annak joga volt arra, hogy megálljon, lecsüggessze fejét, lelógassa a karját és hússzor-harmincszor teleszívja a tüdejét. A tetőn nem ütöttek senkit. Ezen a hegyen a németek sürgették a munkát, az eredmény volt a fontos, nem az emberek kínzása, és ők, egy hirtelen halál és sok ájulás után megtanulták, hogy akit újból a lejtőnek akarnak szalajtani, annak meg kell adni a sipítás és a hörgés gyönyörét. Az emberek szervezete még ezt a hihetetlen erőfeszítést is megszokta. Mire elérték a tetőt, arcuk hamuszürke, az ajkuk pedig szederjes volt. Tántorogva mentek a kőhalomhoz, ledobták terhüket, de néhány sipító légzés után arcukra visszatért a pirosság, testükbe az erő, és engedelmesen megindultak lefelé. Akit viszont pihenés közben megütöttek, az csuklani és köhögni kezdett, és az öreg jehovista Baranyainak a szemük előtt pattant meg a tüdejében egy ér.

A legkülönösebb az volt, hogy lefelémenet a kiálló gyökerek között ugrálva és bukdácsolva, valamennyien felvidultak. A munkaszolgálatosok kiabáltak és heccelték egymást. Ilyenkor estek meg a keretlegények gonosz tréfái is. Lefelé nem kellett senkit sem biztatni. Viszont a rosszindulatúbb fickók hamar megtanulták, hogy lefelé mindent szabad.

Amit Béla mondott, hogy tudniillik a századok meg akarták mutatni, hogy saját emberségükből is tudnak olyan jól dolgozni mint a szerződött munkások, inkább illett a zsidó századokra, mint rájuk. A zsidók itt olyan munkát végeztek, amibe szoktatás nélkül a csepeli zsákolók is összezsúklottak volna, s mégis gyöngéeknek, idétleneknek, elfajzottaknak csúfolták őket. Ez jobban fájt nekik, mint az ütlegek. Ezeket a fiúkat abban a hitben nevelték, hogy ember és ember között nincs különbség - különösen ha emberen őket kell érteni. Orvosok és mérnökök voltak közöttük, akik megszokták, hogy munkájukért megbecsülés illeti őket, kereskedők, akik nem bírták felfogni, hogy nem a pénz az egyetlen hatalom, ügyvédek, akik odahaza minden slamasztikából kihúzták magukat - s most ezek, hitüktől megrabolva, pogány babonákba zuhantak vissza. Azt a néhány, az emberek rosszából gondosan kiválasztott és rájuk uszított legényt, aki bottal és szitkokkal fenyegette őket, összetévesztették az országgal, és úgy érezték, hogy az ország előtt igazolják magukat, ha felveszik a versenyt az építkezés szerződött polgári alkalmazottaival.

A Gusztáv csapatához tartozók többsége azonban ilyen vagy olyan okból, már munkaszolgálat előtt is szembekerült a társadalommal, és megszokta, hogy egyáltalán ne legyen kíváncsi őreinek véleményére. Őket csak ütleggel lehetett terrorizálni, szellemileg nem. A kínzást pedig a különböző csoportok tagjai, különbözőképpen viselték el.

A kémek és a síberek gyáván és vinnyogva cipelték a követ, és törték magukat a keretlegények kegyeiért, hogy azt elnyerve, szakácsok, küldöncök vagy legalábbis saját testvéreik hóhéraivá lehessenek. A keret tagjai szinte naponta váltogatták kegyenceiket, ma az egyik, holnap a másik emelkedett vagy bukott vissza az őrmesterek és szakaszvezetők szeszélye

szerint, akik jól felismerték, hogy ezen a módon lehet a bandát a legjobban markukba szorítani. Ők pedig soha nem értették meg, hogy miféle játékot játszanak velük. Ha emelkedtek, pöffeszkedtek, ha zuhantak, éjszakákon át ették magukat, mivel sértették meg az őrmester urat, hogy elvonta tőlük kegyeit. Fúrtak, áskálódtak és kihallgatásra cipelték egymást.

A közönséges bűnözők sem voltak egymás iránt szolidárisabbak. De vakmerő fickók voltak, megszokták a verekedést, s legalább morogni mertek az ütlegek alatt. Mikor a kancsal Baricz dührohamában megkéselte Cservenka szakaszvezetőt, átmenetileg megnőtt a tekintélyük. De továbbra sem kaptak kevesebb verést, mint azelőtt, sőt talán többet, mert aki ütötte őket, úgy ütött, hogy ne maradjon erejük a szurkáláshoz.

A jehovisták itt is hitük törvényeinek engedelmeskedtek. Dolgozni kötelesség, míg el nem jön a világvége, az Armagedon, ami után a hívők örök boldogságban töltik életüket. Tehát a köveket isteni alázattal cipelték a hegyre, s csak arra nem lehetett őket rákényszeríteni, hogy feltegyék a katonasapkát.

„Jehova tiltja az egyenruha viselését.”

- Azt nem tiltja, hogy a német katonáknak segítsetek? - kérdezte tőlük az egyik kommunista.

A piros arcú, kékszemű Lajos bácsi rámosolygott a kérdezőre.

- A háborút a pápa csinálta, de ha Jehova nem akarná, nem lenne háború.

- Különös viccei vannak Jehovának! - fortyant fel Krammer doktor. Ám Lajos bácsit nem lehetett megingatni nyugalmaiban.

- A háborút a pápa csinálta - magyarázta előlről. - Jehova azért teremtette a kommunistákat, hogy megöljék a pápát. Erre kell a háború. Aztán Jehova elpusztítja a kommunistákat is, és csak mi maradunk életben, Jehova tanúi.

Gusztáv az öreg ábrándos szemébe nézett, és felforrt benne a vér.

- Gonosz ember maga, hallja, kend! Mindenki dögölgjön meg, csak maguk éljenek?

- Hja! - mosolygott az öreg - a régi emberek még védekezhettek avval az Armagedonkor, hogy nem ismerték Jehova igaz szándékait, de maguk már nem. Magukhoz már elküldte Jehova a tanúit, csak maguk megkeményítik szívüket és bezárják a fülüket. Térjenek meg, lépjenek a testvérek közé, és életben maradnak maguk is.

- Isten nem szívbjajos! - tette hozzá áhítattal egy Angyalföldről közéjük vetődött fiú.

Mindent összevetve, ezek a csoportok alig végeztek kevesebb munkát, mint a zsidó munkaszolgálatosok, akiket a „csak azért is” hajtott. Bebizonyosodott, hogy a kutyát bottal is lehet hajtani a nyúl után, csak nagyon erősen kell verni. Végül a századot gyakran állították példaképpen a másik két század elé.

A harmadik szakasz azonban olyan kivételt képezett, amelyről a tisztek nem szívesen beszéltek.

Ezek az emberek, úgy látszik, elhatározták, hogy egy bizonyos napi munkamennyiségnél semmiképpen nem végeznek többet, és ezt el is érték azzal az egyszerű eszközzel, hogy ha ütötték őket, még kevesebbet dolgoztak. Akit ütöttek, megállt, és vele együtt megállt az egész szakasz.

Gusztáv személy szerint hajlamos lett volna arra, hogy a zsidó munkaszolgálatosok módjára fogja fel a dolgát, és bebizonyítsa, hogy Sziszifusz szobrával az igazat ábrázolta. És valóban talált abban valami gyönyörűséget, hogy véresre mart ujjakkal markolva a követ és csaknem

belerokkanva az erőfeszítésbe, végül mégis kiegyenesedhetett a tetőn, és visszaneézhetett a legyőzött meredekre. Csak amikor látta, hogy hajcsárai jobban hisznek tölgyfa-husángjaikban, mint az ő munkakedvében, és édes mindegy nekik, hogy büszkén vagy letörve éri-e el a tetőt, esett gondolkodóba. Amikor pedig még ezután is csak lassan vont le következtetését, a többiek figyelmeztették.

- Férfi vagyok! - védekezett hevesen. - Van bennem büszkeség!

- Jó - mondták neki -, akkor próbálj lassabban járni, amikor ütnek. Az sokkal nehezebb.

- Eddig sem mentem gyorsabban! - csattant fel sértődötten.

- Az nem ugyanaz. Próbáld meg és azután beszélj!

Megpróbálta és megértette, hogy ehhez kell a férfierő. Ezután már kíváncsi lett arra, hogyan állják a többiek a harcot, és rájött, hogy ezt a rettenetes kollektív erőfeszítést mindenki a saját egyéniségéhez illően oldja meg. A kétméteres Remete, akit maguk között Szent Antalnak becéztek, még csak le sem tette a követ, amikor verték, hanem magához szorítva megállt, mint a cövek, és csak akkor mozdult meg újra, ha a hajcsár abbahagyta az ütlegelést. A kis Balla viszont az első ütésre ledobta terhét, és kezével komikusan kapkodva iparkodott testéről elhárítani a botot. Nemegyszer sírt is, hangosan és keservesen, mint egy gyerek. A többiek is - az egyik jajgatott, a másik szitkozódott, a harmadik ajkát véresre harapva hallgatott, de szemmel láthatóan egyiket sem érdekelt, nevetik-e a viselkedését vagy csodálják. Mindegyik csak avval törődött, hogy amíg bárkit közülük ütnek, a szakasz ne vigye tovább a követet. Be kellett vallania magának, hogy ha ösztöneinek engedve, ő is ledobja a terhét és a legközelebbi fát átkarolva tartja vissza magát a futástól, sokkal könnyebben boldogulna. De ő nem tudott lemondani a látszatról. Ha verték sem hagyta abba a mozgást, jelezve, hogy nem a munkától fél, hanem egy nyomba rakva a lábait, a helybenjárást gyakorolta. Estig aztán vastag rétegben száradt összeharapdált ajkára a vér, és az állát is rozsdás csíkokkal festette meg. Egy alkalommal pedig a nyelvébe harapott, és két éjszaka nem tudott aludni a fájdalomtól.

A harc különben nem tartott sokáig. A hajcsárok egy hét alatt megtanulták a leckét. Nyakukra hozhatták volna ugyan a tábori csendőroket, de nem akarták megkockáztatni. Tartottak tőle, hogy lerontják a minőségüket, ha kiderül, hogy egyedül nem bírták letörni a kommunistákat. A németekkel szemben pedig ugyanabban a helyzetben voltak, mint a munkaszolgálatosok velük. Végezhetett a század akár mennyit, a német tisztek megmosták a fejüket, és haditörvénszékekkel fenyegetőztek. A polgári alkalmazottak pedig, akik a nyilvántartásokat vezették, rokonszenveztek a harmadik szakasszal, és kedvükért meghamisították az eredményeket. A tisztek is tudták, hogy a legrosszabbul dolgozó harmadik szakasznak köszönhetik, hogy nagyobb eredményt mutatnak ki nekik, mint a másik két századnak. Végül maga a századparancsnok intette mérsékleltre Fügedi hadnagyot, a szakasz parancsnokát, a hadnagy pedig azt mondta egyszer Remetének, akit felülmúlhatatlanul méltóságos magatartása miatt a tisztek a szakasz vezetőjének hittek:

- Kemény emberek maguk!

A kollektíva vezetője azonban az egy cseppet sem tekintélyes külsejű Radákovics volt, a tüdőbajra hajlamos kárpitossegéd, aki mielőtt kihozták a századhoz, már négy évet ült különböző börtönökben, és ezért ragyogóan kiismerte magát a rabéletben. Mikor látta, hogy Gusztáv mennyire kínlódik, melléje szegődött, tanácsokkal látta el, és ami a legfontosabb volt Gusztáv számára, türelmesen hallgatta lázas fejtegetéseit, csak néha szakította félbe egy-egy kurta felkiáltással:

- Micsoda bolondság!

De Gusztáv nem sértődött meg. Mérhetetlenül fontos volt számára, hogy megértesse magát, vagy megértse új barátait. Ám kissé szokatlan volt neki, hogy Radákovicra nem hatottak az általános formulázások, és egyáltalán nem mutatott hajlandóságot arra, hogy félmondatokból találja ki következtetéseit. Ilyenkor komolyan sürgette Gusztávot:

- Ezt mondd tovább. Nem értem.

- Mert nem akarsz! - tüzelt Gusztáv. - Csak világos, hogy erkölcsi fölényünkkel győztük le a tiszteket!

Radákovics legyintett:

- Ördögöt! Azért győztük le, mert a németeknek sürgős az építkezés. Ha nem az lenne, lebunkóznának bennünket, és otthagynának feküdni az úton.

Gusztáv felelni akart, de Radákovics felkiáltott:

- A fasiszták nem emberek!

- Ezek szerint - hökkent meg Gusztáv -, te olyan helyzetet is el tudsz képzelni, amelyben legyőzhetnek bennünket?

- Minket? - kérdezte Radákovics. - Csak ránk gondolsz, vagy azokra is, akik odakint maradtak?

Igen, Radákovicsék gondolatai folyvást azok körül kalandoztak, akik odakint maradtak. De Gusztáv nem értette ezt a testetlen együvértartozást, és ingerülten kérdezte:

- S ha bennünket le lehet győzni, azok miért legyőzhetetlenek?

Radákovics egy fűszálat rágszált:

- Ugyanazért, amiért most minket nem tudnak legyőzni. Ha a tőkések boldogulnának a munkások nélkül is, összezúzhatnának bennünket. Így azonban miénk lesz a győzelem.

Gusztáv bizalmat érzett Radákovics iránt, s hiába tapasztalta, hogy érkölcsei problémáival szemben, egy este mégis elmondta azt, ami a legjobban kínoztta. A tóháti esetet.

- Amit itt láttam, azok szerint a két katonával kellett volna szolidárisnak lennem, vagy hogyan?

Mentegetőzve tette hozzá:

- Tudom, hogy nektek nincsenek erkölcsi aggályaitok, de meg kell értened, hogy nekem viszont azok a legfontosabbak.

Radákovics először vesztette el a türelmét.

- Micsoda ostobaság ez? - förmedt Gusztávra. - Mi a magunk erkölcsi szerint élünk, s ennek a kérdéseiben könyörtelenek vagyunk. Csak éppen - tette hozzá gúnyosan - nem olyan ostobán tesszük fel a kérdéseket, mint ti szoktatok.

- Miért? - kérdezte Gusztáv. - Szerinted hogy lenne helyesen a kérdés?

- Ti - mondta Radákovics fél könyökére emelkedve - tankokkal és ágyúkkal rátámadtatok egy népre, hogy elvegyétek tőlük a földjüket és a szabadságukat. Az a kérdés, hogy te kivel értetél egyet: a rablókkal vagy a kirablottakkal? Azok a szerbek sem voltak mind kommunisták. Az ő tisztjeik között is akadhattak olyanok, mint a te századosod. Ahogyan te teszed fel a kérdést, aszerint mindegy, hogy melyik oldalon állva csináltad, amit tettél. Én pedig azt mondom neked: ha te a szerbek között harcolsz, és nem rántod le a tank fedelét, az arcodba köpök. De mivel a rablók között voltál, megszorítom a kezedet.

Gusztáv válaszolni szeretett volna, de nem tudta, hogy mit feleljen.

Később aztán volt oka, hogy visszaemlékezzen ezekre a beszélgetésekre.

A helyzetük úgy alakult, hogy mikor a szükséges mennyiségű építőanyagot felhordták a hegyre, a németek kezdték előkészíteni a robbantásokat. A századokra egy ideig nem volt szükségük. Persze, azért nem hagyták őket pihenni. Először a cipekedés tempóját lassították meg. Most már nem volt szükség arra, hogy hajszojják a munkát. De már megszokták a verést, a keretlegények ha nem ütöttek szükségből, ütöttek mulatságból. Most nem az emberek hátát ütötték, hogy jobban siessen, hanem a lábát, hogy ugráljon egy kicsit a keret mulattatására. Ez az okatlan kegyetlenkedés aztán végleg lezüllesztette a legényeket, s hamar átragadt a harmadik szakasz őreire is. Az egy Korbuly tizedes kivételével mind megvadultak. Most már a harmadik szakasz sem tudott védekezni. Radákovics vasfegyelmet követelt, és megtiltott minden egyéni megtorló kísérletet, nehogy a munkaszünet alatt kikészítsék valamennyiüket. Most már az volt a fontos, hogy minél kevesebb mulatságot szerezzenek a tiszteknek. Gusztáv igen feszesen viselkedett, és megsértődött, mikor egyszer Radákovics odasúgta neki:

- Ez már egy kicsit komikus!

Meg kell hagyni, Fügedi hadnagy nem felejtette el teljesen, hogyan respektálta korábban a kommunistákat, és mérsékelte alárendeltjeit. Hanem aztán bevonult a csapathoz Béla, és ő került a szakasz élére.

Gusztáv nyomban közölte Radákoviccsal, hogy az új zászlós régi barátja, és kérdezte, hogyan érintkezzék vele.

- Micsoda kérdés! Préselj ki belőle mindent a szakasz érdekében!

Ám Gusztáv nem hitte, hogy Béla bármit kockáztasson a szakaszért.

- Értem talán... de nem akarok kivételezést.

Radákovics ebben egyetértett vele.

Talán, ha Béla akkor érkezik a szakaszhoz, amikor még külön elbánásban volt részük, megtesz egyet-mást az érdekükben. Így azonban elhatározásához híven közömbösen viselkedett, és csak arra vigyázott, hogy minden gesztusával kimutassa, mennyire nem vállal részt a kínszások végrehajtásából. Végül még meg is könnyebbültek, mikor Fügedi hadnagy vissza-került a szakasz élére.

Aztán lekerültek az útra.

- Mit akarsz te, Gusztáv? - mondta magának Gusztáv. - Hiszen ez a Sziszifusz munkája!

De hasztalan bátorította magát, sehogy se bírta elviselni a céltalan cipekedést az úton. Pedig itt hasonlíthatatlanul könnyebb volt a munka, mint a hegyen. A keményre döngölt talaj a hegyoldal alattomos apró kövei után szinte simogatta a talpukat, és meredélyek legyőzéséhez szokott tüdejük nem lihegett a talpfák súlya alatt. És mégis, kedveszegetten ténfergett az egész csapat. Senkinek nem volt kedve tréfálni, sőt a keretlegények sem lették már örömeiket az emberek kínszásaiban. Mint valami különös vallási rítus szerint temetkező gyászoló gyülekezet sétáltak fel és alá az úton. Csak a kis Balla füttyürészett néha, aki a hegyen már teljesen leromlott, s most a könnyebb munkán gyorsan nyerte vissza emberi külsejét.

- Helyes! - mondta Radákovics. - Most egyetlen kötelességünk van, erőt gyűjteni!

Gusztáv bosszúsan fordított hátat Radákovicsnak, és Krammer doktorhoz, a kolozsvári egyetem volt tanárához fordult kételyeivel. A doktor, aki elvtársait is gyakran hökkentette meg

eredeti kijelentéseivel, kissé gúnyos arckifejezéssel hallgatta végig Gusztávot, és nyomban válaszolt.

- Pedig világos és egyszerű. Tegyük fel, hogy Sziszifusznak sikerül megállítani a sziklát a hegy tetején. Stimmel? Nos, akkor mi van?

Gusztáv megütközve nézett rá:

- Hogyhogy mi van? Megoldotta a feladatát!

- Taccs! - mondta a doktor vidáman. - A szikla fent van a hegyen és fent is marad. Csak az a baj, hogy nekem, neked, Zeusznak és Sziszifusznak, sőt még a sziklának is teljesen mindegy, hogy a szikla a tetőn, vagy a völgyben fekszik. Csak az értelmes cselekvés bukása lehet tragikus. Ha Nóra asszony meggyűlöli a férjét, mert az nem avatta bele idejekorán a váltótörvény rejtelseibe, az igen különös dolog, de nagyon emberi. Ha viszont egy Brandt nevű lelkipásztor a hegyekben szaladgál és az istennel perlekedik, sürgősen bolondokházába kell csuktni, és törvénnyel kell eltiltani, hogy tragédiát írjanak róla. Én meg vagyok arról győződve, hogy mind a Tristan, mind az Abelard történetét olyan költő találta ki, akinek a feleségét a háza kapujában becstelenséggel meg a földesúr. Bámulod e legendák emelkedett szellemét és légiességét? Helyes, de ne feledd, hogy olyan korban íródtak, amikor a Tristanok és az Abelard-ok valójában éppen nem úgy éltek. A vendégek a lakomák után megrohanták a cselédlányok kamráit, a földesurak szűzeket rendeltek be magukhoz, elrabolták egymás feleségét, megrendülés nélkül kezdtek vérfertőző viszonyt sógornőjükkel, és egyes kutatók szerint a lovag nemes vendégének köteles volt éjszakára átengedni a feleségét. A bárd, amikor a szűzi életmód mellett agitált, feleségének megszeplősített ágyára gondolt, és abban reménykedett, hogy talán egyszer majd békében élvezheti azokat az emberi örömeket, amelyekből Abelard-t megfosztotta a herélő kés. A költészetnek a küzdelem adja a fényét. Kapard meg az ideológiai viták felszínét, mindenütt megtalálod alatta az érdekeket, amelyekből átforrósodtak az eszmék. A hármas istenség a papi tizedből nyerte kanonizált szentségét, és a hűbériség bukása után egészen buddhista módon reinkarnálódott a magántulajdon szentségében. Igaz, az ember ezredszere is újra kezdi küzdelmét, de nem azért, mert gyönyörűségét leli benne, hanem mert nem szűnt meg a hiányérzete. A történelem hajtóereje a nagyobb darab kenyér.

Krammer doktor nagyot szusszantva elhallgatott, s egy pillanatig azon gondolkodott, miből is indult ki a vita. Aztán mosolyogva fejezte be tirádáját:

- De mi hiányzik a te Sziszifuszodnak? Ausgetippelt egy szikla a hegy tetején?

Gusztáv összeráncolta a homlokát.

- Nem értelek... Mi a fontosabb tehát? Az emberi akarat, vagy egy darab kenyér?

- Jelzem, ravasz kérdés! - nevetett felvillanyozva a doktor. - Tíz barátom közül kilenc azt felelné neked, hogy a kenyér, és te diadalmaskodnál. Pedig csak rosszul fejeznék ki magukat. Az akarat, ha a kenyér megszerzésére irányul, értékesebb, mint maga a kenyér, hiszen mindegynek küzdelem az ára. De ha elszakad a földtől, és az eget dőngeti, egy darab kenyéret sem ér. Nem is akarat többé, hanem hagymáz. Persze, kenyér helyett emberi életet, egészséget, az örökké égő villanykörte feltalálását, a béke kivívását is mondhattam volna, és akkor te alighanem zavarba jönnél. Mi azonban a politikánkkal teszünk hitet az emberi akarat mellett, hiszen az a feladatunk, hogy az embereket harcra szervezzük az elnyomás ellen. A mi célunk, a dolgozók felszabadítása - mert ez az előfeltétele mindazon dolgok megszerzésének, amit a kenyér helyébe mondhatnánk - s ezért drága Gusztávom, a dolgozók felszabadítása még az akaratnál is többet ér.

- Ez már metafizika! - mondta dühösen Gusztáv, és a fenékreverősdit játszó fiatalokhoz ment.

Másnap azonban újra kezdte a vitát.

- Avval vádolsz, hogy nem gondolom végig a problémákat? - kérdezte minden bevezetés nélkül.

A doktor nyomban kapcsolt. Diadalmasan villant meg a szeme.

- Talán. De az is lehetséges, hogy Sziszifuszod csupán a magad dolgának önkéntelen karikatúrája. Van neked valami határozott célod a művészetteddel?

Gusztáv megsértődött.

- Mint minden igazi művésznek, ha nem tudnád! - felelte élesen. - Az emberiséget akarjuk megváltoztatni a szépség erejével.

- Az emberiséget megváltani? - értette félre szándékosan a doktor. - De melyik részét? Engem vagy Varga szakaszvezetőt?

- Mind a kettőtöket...

A doktor egy kicsit gondolkodott.

- Jó, ez még lehetséges is. De: minket vagy Murayt?

Ám a munkaszolgálatos századok hírhedt parancsnokának emlegetése sem hökkentette meg Gusztávot, kitartott amellett, hogy a művészet az egész emberiség szolgálatában áll.

- Például a Sziszifuszod? - gúnyolódott Krammer. - De nézd: ha annak az eszméjét elfogadjuk, az Muraynak megváltás, nekünk halál. Minket az vált meg, ha nem építünk többet piramisokat. Nincs itt valami ellentmondás?

Most Gusztáv nevetett - bár bosszúsan.

- De csak azért, mert csőbe húztál, mint a macskát. Engedtem, hogy megváltásról beszélj, megváltoztatás helyett. Mi megváltoztatni akarunk titeket. Téged ebbe, Murayt abba az irányba.

- Ugyanavval a szoborral?

- Ugyanavval a szoborral. Ez a szép ereje.

- Jó - bólintott a doktor. - Menjünk hátrább egy lépéssel. Mi a szép?

Gusztávot váratlanul érte a kérdés. „Szép az, ami érdek nélkül tetszik” - futott át fején az iskolás válasz, és meghökkenve vette észre, hogy ezen a kérdésen még nem gondolkozott. „Miért is törtem volna rajta a fejemet? Én csinálom!”

Míg a helyes választ kereste, körülnézett, és különös dolgot látott.

Vacsora és takarodó között volt az idő, a nap egyetlen kellemes órája. Az embernek okos ösztönei vannak, minden körülmények között megtalálja magának a jó érzésnek azt a minimumát, ami nélkül nem érdemes élni. Az alkonyi nap kellemesen melegített, a hegyek felől langyos szél fűjt, és ellenkező irányba terelte a latrina szagát. A munkaszolgálatosok kihasználva, hogy ebben az órában a keretlegények a saját dolgaikat intézték, elégedett ábrázattal pihentek a fűvön. A fiatalabb vagányok egy csoportja apró kövecskékkel snúrozott, mások falevelet szárogattak pipájukba. Néhányan szakadt ruhadarabjaikat foltozták. Remete pedig egy ottfelajtott gerendán üldögélt, és egy kődarabbal próbálta visszaverni cipője talpába a szögeket. Radákovicsék a hodály falánál ülve híres embereket játszottak, és Gusztáv arra gondolt, hogy ha ő nem foglalná le magának, a doktor is ott ülne közöttük, és életre-halálra vitatkozna azon, hogy Auber híres embernek számít-e vagy sem. Szenvedélyesen szeretett

játszani, s ha vesztett, veszekedett. A vitákban is erőszakos volt, s míg Gusztáv feleletére várt, gúnyosan összehúzott szemmel élvezte ellenfele zavarát.

Igen, de az emberek elégedett ábrázata bántó ellentétben állt kietlen külsejükkal, az egész látvány csak annál leverőbben hatott.

- Mint egy csapat idióta! - gondolta Gusztáv. - Igen. Vigyorgunk és nincsen rá semmi okunk!

Este még ivásra sem volt elegendő vizük. Munka után gondolni sem lehetett a mosakodásra. Mocskos emberek heverték a földön, és korhadt fadarabkákkal dörzsölték mocskos ruhájukról a rászáradt szurkot. Borostás képű vén betörők bámulták a snúrozókat, s a falnál, tőlük alig különböző ábrázatú emberek törték a fejüket, hogy melyik híres ember neve kezdődhet H. U. Y. - betűkkel. Az ingüket foltozók pedig olyan látványt nyújtottak, mint a bálba készülők madár-ijesztők. Az egyik cigánygyerek ruháján reggel tetűket találtak, s az most kölcsöngatyában kuporgott a földön, mert rongyait fertőtlenítőbe szállították. Mások is vakaróztak, de lehet, hogy csak a bolhák miatt.

- Miről beszélünk mi tulajdonképpen? - kérdezte álmélkodva. - Hogy mi a szépség? Itt?! Pfuj!

A doktor összerezsent, s aztán előregörnyedve bámult Gusztávra. Arcán előbb csodálkozás, majd harag látszott. Mikor megszólalt, szokásától eltérően, nehézkesen kereste a szavakat:

- Micsoda ember vagy te, Gusztáv? Hol akarsz a szépségről gondolkozni, ha nem itt? És mi van a te fejedben egyáltalán?

Nézték és nem értették egymást.

Valóban - gondolta a doktor. - Mint a rongy. Ha nem segítünk rajta, elmállik. De hogyan tudnám neki megmagyarázni?

Hangosan viszont ezt mondta:

- A hegyen még azon vitatkoztál, hogy milyen pózban illik fogadni az ütlegeket...

Gusztáv elsápadt és nem felelt, maga is úgy érezte, hogy millió év távolsága választja el a hegytől.

- Érdekes - húzta el a doktor a szót. - Nekem viszont napok óta egy olyan vers jár az eszemben, amit azelőtt nem is kedveltem túlságosan.

Könnyedén hátrahajtotta a fejét, és recitálni kezdte a költeményt:

Örzők, vigyázzatok a strázsán,
Az Élet él és élni akar.
Nem azért adott annyi szépet,
Hogy átvádoljanak most rajta
Véres s ostoba feneségek.
Oly szomorú embernek lenni
S szörnyűek az állat-hős igék,
S a csillag szóró éjszakák
Ma sem engedik feledtetni
Az ember Szépbe-szőtt hitét.
S akik még vagytok őrzőn, árván,
Örzők: vigyázzatok a strázsán.

- Az ember szépbe szőtt hitét! - ismételte a doktor ábrándosan, s aztán kutatva nézett Gusztávra: - Érted már, nyavalyás?

Ám akkor megérkezett a keret, és az embereket a hodályba terelték.

Az Ady-idézet halálos sebet ejtett Gusztáv büszkeségén. Eddig is az volt a baja, hogy már az emberek viselkedéséből is eltűnt a szép hősiesség, és ő szépség nélkül nem tudott élni. Eddig azonban azt hitte, hogy nyomorúsága mindenkiével közös, és nagyon megdöbbentette a doktor szenvedélyes kitörése.

- Pedig ebben Jupiternek tartottad magad, te Gusztáv! Megvakultál?

Egy egész napig kínoztta magát, hogy valami szépséget fedezzen fel maga körül, de hasztalan. Délfelé, mikor a türelmetlenebb emberek nagyokat szippantottak a híg levegőből, hogy érezni lehet-e már az ételszagot, a csapat éhes kutya-falkára emlékeztette, saját ábrázata pedig, amikor megpillantotta a gémeskút vályújának vizében, egy terhes nőténymajoméra. Már a hegyeket sem találta szépnek, sőt az arravetődő parasztlányok járását sem - talán csődöt is mondana, ha valamelyikkel összeeresztenék... Végül azon vette észre magát, hogy a fák alatt álldogáló tisztek festői csoportját bámulja. Akkor elszégyellte magát, és abbahagyta a kísérletezést.

Ingerlékeny lett, és mindenkit megugatott.

- Mi vagy te, stiglic? - támadt a vidáman fütyürésző Ballára. - Egy kicsit kitelt a pofikád, egy kicsit begyógyult a hátad, s ez már elég? Nem szégyelled magad?

A gyerek rábámult, és nem tudta mit válaszoljon. Radákovics végül elővette Gusztávot.

- Megtiltom! - mondta igen határozottan. - Ne gyötörd az embereket! Ha nem tudsz segíteni, ne árts...

Tudta, hogy Radákovicsnak igaza van, hogy lehetetlenül viselkedik, de a szeme akarata ellenére felragyogott, és a mellét teleszívta levegővel. Végre! Legalább veszekedhetik. Most az kellett neki, hogy igazságtalanul és ostobán nekitámadjon valakinek és tépje, marcangolja. Ordított:

- Hogyan?! Őt mindenki leckéztetheti? Neki mindenki parancsolhat? Neki mindent meg lehet tiltani?

Radákovics a szokottnál is sápadtabb lett, de nem emelte fel a hangját. Most azonnal mondja el Gusztáv a panaszát. Tessék. Sorolja fel a sérelmeit.

Tulajdonképpen csak egyszer ugrottak össze vele. Akkor, amikor Ili először hozott neki csomagot, és ő mindenképpen vissza akarta küldeni. Nem engedték. A kollektívának minden élelemre szüksége van. Ha kiszabadulnak, majd azt csinálhat, amit akar. Most azonban tessék elfogadni a küldeményt.

Megsértődött.

Jó, de akkor a maga részéről, minden igényéről lemond, és nem fogadja el a kollektíva támogatását.

- Az más! - mondták. - Ha kilép a kollektívából, természetesen azt csinál, amit akar.

Kénytelen volt engedni. Akkor még tetszett is neki az a következetesség, amellyel térdre kényszerítették, most azonban utólag szörnyű sérelemnek érezte a történetet. De Radákovics ismét félbeszakította:

- Muszáj rendesen táplálkoznod és nem szabad kétségbeesned... Szörnyű méltánytalanság!

Lehorgasztotta a fejét. Még veszekednie sem sikerült.

Ezután Remete próbálkozott:

- Ne marhaskodj, Gusztáv! Olyan vagy, mint egy csecsemő.

Szent Antalt valamiért különösen szerette, és megpróbálta neki elmagyarázni a bánatát.

- Nektek könnyű. Ti mind készültök valamire. Én azonban úgy érzem, hogy semmi dolgom a világban.

Remete összecsapta a kezét:

- Neked? Hát ki fogja az embereknek elmondani, hogy itt mi volt? Miért hagytad abba a mintázást?

Valóban, amikor még fent a hegyen dolgoztak, pihenő idejükben agyagból szobrocskákat készített és kiszárította őket a napon. Vázlatos kis figurácskák voltak, de volt bennük eleven-ség, és az emberek örömmel ismerték fel a szobrokban magukat. És mikor híre szaladt művészetének, az altisztek ceruzát és papírt adtak neki, és sorba lerajzoltatták vele magukat. Egyszer még a századparancsnok is modellt ült, és a rajzot elküldte feleségének. A tisztesek kisebb kedvezményekkel viszonzták szolgálatait. De most semmi kedve nem volt a rajzolás-hoz. Varga gondoskodása pedig kifejezetten dühbe gurította. Mikor a szakaszvezető csupa jóindulatból vízárt küldte, toporzékolni kezdett:

- Nem megyek.

Kiköttették és lógni hagyták, míg elájult.

A kollektíva vezetősége kétszer is foglalkozott Gusztáv ügyével, de nem jutott határozatra. Végül Radákovics talált megoldást.

- Tudom már! Rája bízunk a cipők megjavítását.

- Te, Gusztáv! - mondta Gusztáv. - Hát ez egészen sajátságos! Köpd magad szemközt, öregem!

A kollektíva határozatát minden nehézség ellenére megvalósították. A cipőket megették a sziklák, valamiképpen segíteni kellett a lábbeli hiányon. A hodály falához gördítettek két nagy követ - ez volt a műhely. A vagányok némi dohányért lelopták a kirakodón heverő léckötegekről a kötést, és a kis Balla, aki odahaza csiszoló volt, a drótdarabok végét tühegyesre köszörülte egy tégladarabon - ez volt a cérna. Ár helyett egy nagy szöveget szereztek, foltot szíjdarabokból hasítottak bicskával. Más szerszám nem volt. Minden egyebet ügyességgel kellett pótolnia. Zúgó fejjel ült az alacsonyabbik kövön, és kételkedve nézegette a javításra váró cipőket. Szinte nem is értette, hogy miért adták a kezébe azokat. Szerencsére ujjai okosabbaknak bizonyultak, mint a feje, és maguktól rátaláltak a szükséges mozdulatokra. A zsonglőr ügyességével dolgozott. Lett is annyi bámulója, hogy alig győzte őket kergetni.

- Mackós kéz! - suttogta áhítattal az egyik vagány.

- Szobrász kéz! - felelte vissza büszkén, és napok óta először, elmosolyodott.

Sajátos módon ez az egyetlen óra értelmes munka elviselhetővé tette az egész napi küszködést. Egyre újabb ötleteken törte a fejét, melyekkel javíthatja gyártmányainak minőségét, és a talpfák cipelése nem akadályozta a gondolkodásban. S egyébként is, mióta napi egy órára ismét emberszámba vehette magát, mintha mindegy is lett volna, hogy mivel tölti a többi idejét. Most már ő is eleresztette füle mellett a keretlegények szitkait. Eleinte görcsös erőfeszítéssel összpontosította gondolatait a cipőjavításra, nehogy egyetlen oda nem való benyomásra elveszítse a megtalált boldogságot, aztán egyszerre lepattant agyáról és szívéről az abroncs, és könnyedén nézett szét a világban.

- Szép! - mondta reggel, megpillantva a ködöt a hegyen - s aztán elpirult örömében.

Önkíntó kíváncsisággal figyelte ettől fogva, hogy miről beszélnek egymás között a többiek, egyre gyakrabban ismételte magában: „Sajátságos”.

Az emberek ritkán beszéltek a tábori életről, s akkor sem a nehézségeket emlegették. A keret brutalitását, mintha már másnapra elfeledték volna, de azt, hogy a századparancsnok kátrányba lépett és elmázolta az egyenruháját, hetekig emlegették. Azokra a ritka percekre emlékeztek, melyekben sikerült valamit visszafizetniük a keretlegények örökös kitolásaiból. De ennél is szívesebben beszéltek korábbi életükről. Ha egy parasztlány sétált el az úton, a vagányok este részletesen megbeszélték ruhájának minden ráncát, és kéjes találgatásokba bocsátkoztak teste titkosabb tájai felől. Ha nem akadt ilyen kalandjuk, képzeletben főztek és nagy zabálások emlékeit elevenítették fel. A jehovisták kaján örömmel idéztek bibliájuk olyan helyeiből, melyek a világ közeli pusztulását jövendölték, és időnként átmentek a szomszéd csoportokhoz, hogy új hívőket nyerjenek meg maguknak.

- Jefta ezer vasas szekérrel vonult fel Izrael ellen! - dörögte Lajos bácsi, és intőn emelte fel az ujját. - A vasas szekerek - a tankok. Honnan tudhatott volna a bírák könyvének írója a tankokról, ha nem lakott volna benne Jehova szelleme? Sehonnan nem tudhatott volna, testvéreim!

A hallgatóság ragyogó arccal élvezte az ingyen cirkuszt, és szapora bólogatással iparkodott rábírní az öreget, hogy minél hosszabbra nyújtsa élvezetüket.

- De ki győzött, Lajos bácsi? - kérdezte egy kenyérspekuláns. - Jefta vagy Izrael?

- Természetesen Izrael! - diadalmaskodott az öreg és nagyot kacagott. - Itt van a bibliában, mindenki elolvashatja.

Még a kommunisták is lehetőleg kellemes dolgokról beszélgettek. Radákovics vidám börtön-élményeket adott elő, a doktor pedig a Weg durch Februar és a Florisdorfi asszonyok tartalmát mesélte a fiataloknak. A gyér hírek kapcsán késhegyig menő politikai vitákat folytattak arról, hogy partra szállnak-e tavasszal az angolszászok, s hogy meddig tartják magukat a németek Sztálingrádnál - ahonnét pedig diadalmaskodó pofával hoztak győzelmi jelentéseket a keretlegények. Az emberek a szennyből és a piszokból a szépséghez kiáltottak, és elrejtőztek a páncélja mögé a rémségek elől, s csak ő, Gusztáv András, akinek a SZÉP hivatása és mestersége volt, vesztette el a megpróbáltatások közepette a hitét.

- Köpd magad szemközt, öregem!

Vasárnap, ebéd után Remete és a kis Balla rádióközvetítést rendeztek a többiek szórakoztatására. Reggeli tornával kezdték. - Hajnali masszáz! - kiáltotta Remete, és úgy tett, mintha most riadt volna fel álmából, és a fekvő testek tömege között a kübli felé iparkodna. A kis Balla pedig a földön gurulva minduntalan a lába elé került, és valahányszor Remete belerúgott vagy rátaposott, boldogan üvöltötte: „Ez ám az egészség!” Remete jobb, bal, kiáltásokkal vezényelte az ütemet, végül felkiáltott: „Fekvőtámasz!” és a kis Ballán keresztül, teljes hosszában elvágódott. Úgy látszik alaposan megüthette magát, mert szerepéből kiesve kiáltotta:

- Vigyázz, marha!

Aztán az „Anyák félórája a kútnál” következett. Már a címen is mosolyogtak, hiszen mindenki elérte a célzást. A reggeli mosdás a tolongás és a veszekedés ideje volt, és gyakran emlegették az anyákat. De kiderült, hogy Balla és Remete nem pornográfia-akar mulattatni. Valamennyien megfigyelték, hogy a vagányok a legnagyobb gorombaságot is lenyelik egymástól, de az édesanyjukra tett leghalványabb célzásra bicskát rántanak. Balla és Remete egy ilyen pár beszélgetését játszotta meg. Rühös kutya, aljas dög - kiabáltak egymásnak vidáman összeölelkezve, és iparkodtak a legfurcsább szidalmakat kitalálni, mint: te konyha-

malac! Vagy: Varga szánkáztasson az orrodon! Befejezésül a kis Balla elegánsan meghajolt, szeliden elmosolyodott és roppant udvariasan megkérdezte:

- És hogy szolgál a kedves édesanyád becses egészsége?

- Mit?! - üvöltötte Remete. - Az anyámat emlegeted?! - És piff, puff, máris ütötték egymást.

Meg kellett szakadni a nevetéstől.

A műsorszámok gyors egymásutánban követték egymást, és mindegyiket fergeteges tapssal jutalmazta a hálás közönség. Aztán újból Balla állt a képzelt mikrofon elé, és azt mondta:

- Időjárásjelentést adunk. Meteorológusunk: Gusztáv András...

Mind Gusztávra néztek, ő pedig kissé aggódó arckifejezéssel figyelte a gyereket. Balla undorodva húzta el a száját, és síri hangon jelentette be:

„Holnap augusztus 28-a. Dögvész. Vastag kübliréteg. Eső. Északi, északkeleti és északnyugati orkán. Jégverés, istencsapása. Az égből keretlegények potyognak. Muszos kel öt órakor. Főhadnagy úr kel bal lábbal. Szakaszvezető két bal lábbal senkinek sem kell. Föld megreped és előmásznak a rákfénék. Napfény betiltva. Ebédre Hitler-leves és karalábélevél-főzelék. Circum dederunt me. Legközelebbi világvége négy órakor, jegyek nálam.”

Gusztáv nevetett elsőnek. Hirtelen bohó vágy fogta el, hogy ő is szerepeljen, vagy legalábbis mondjon valami tréfát. Az égen vidám báránnyelűk úsztak, és a kis Balla sírni való jókedvvel bolondozott.

- Kívánság-hangverseny! - kiabált Remete. - Kérjük hallgatóinkat, mondják be legnagyobb kívánságukat és mi, egy kivételével, tüstént teljesítjük.

- Pukkadj meg! - kiáltotta valaki a csoportból, és Remete azt mondta: Reccs! - s aztán tárgyilagosan tette hozzá.

- Nem sikerült.

Gusztáv jelentkezett elsőnek, s mikor felszólították, hamiskás mosollyal nézett körül:

- Én - mondta ábrándosan - szeretnék véletlenül meglökni egy őrnagyot és udvariasan azt mondani: Pardon!

A vicc túlságosan finom volt, gondolkozni kellett rajta, csak késve tört ki a nevetés. De akkor kiáltozni és tapsolni kezdtek és összevissza ölelgették Gusztávot. Radákovics a vállát veregette, Remete pedig azt üvöltötte: emeljük fel!

Már-már maga is elhitte, hogy remek tréfát mondott, amikor hirtelen megértette, hogy nem a viccnek örülnek, hanem annak, hogy ő tréfálkozott. A fiúk szeme láthatóan aggódtak érte, és szorongva várták a gyógyulását.

Hirtelen elszégyellte magát és félrefordult. A szeme pedig - idesüss, Frank! - könnyel telt meg.

- Igazad volt, doktor - mondta másnap Gusztáv. - A szépet csak az találhatja meg, aki a jót keresi.

Krammer vállat vont.

- Igen? Holnap Ili jön hozzád. Hajlandó vagy vele végre találkozni?

Ideges volt és bizonytalan. Este fontos megbeszélést tartott a kollektíva vezetősége, és azon igen hevesen védett és el is fogadtatott egy határozatot, amely Gusztávot érintette, és most nem volt egészen biztos, hogy helyesen cselekedett-e.

Arról volt szó, hogy hetek óta készítették elő a börtönből munkára kihozott kommunisták szökését. Megbízható híreket kaptak arról, hogy a frontról a sebesülteket visszaszállítják a börtönbe, tehát hazugnak bizonyult az amnesztiáról terjesztett hír, melyben különben nem is nagyon bíztak. A szabadlábról elhurcolt elvtársak reménykedhettek abban, hogy a katonai szolgálat leteltével visszatérhetnek a szabad életbe, és nem volt értelme, hogy túlzott kockázatot vállaljanak magukra. Az elítéltek azonban csak szökéssel nyerhették vissza szabadságukat. Az a gondolat is felmerült, hogy a mozgalomban nagyobb szerepet játszó elvtársakat - mint például a doktort - szintén megszöktessék, de elvetették. Nem tudhatták, nem alkalmaznak-e az ottmaradókkal szemben kollektív büntetést, sőt tizedelést. Ha az egész börtönviselt csoport egyszerre szökik, a többiek védekezhettek avval, hogy semmi közük sincs hozzájuk, de már a doktorért az összes erdélyit felelősségre lehetett volna vonni.

Másképp állt a helyzet Gusztávval. Ő nem tartozott senkihez. És mivel attól féltek, hogy összeroppan a sorozatos megaláztatások alatt, megbeszélték, ne vigyék-e magukkal. A doktor igen határozottan támogatta ezt a gondolatot.

- Először is a síremlék miatt került bajba. Másodszor pedig nagy művész. Meg kell mentenünk az emberiségnek.

- Most viszont összeszedte magát! - ellenkezett Remete.

- Annál nagyobb lesz a visszahatás, ha ti megszöktök, ő pedig itt marad.

- A doktornak igaza van - mondta Radákovics. - Emlékezz rá, bennünket is mennyire megrázott, ha valaki szabadult a cellánkból. Pedig mi számítottunk az illető távozására és együtt is örültünk vele. Csak az a kérdés, bírja-e majd Gusztáv az illegalitást?

- Beszélni kell vele... - mondta a doktor.

Ezt egyébként is nehezen lehetett volna elkerülni. A Vörös Segély már rég kapcsolatba lépett a kommunisták hozzátartozóival, és ők hozták-vitték az üzeneteket. Az utolsó látogatáskor már jelezték, hogy legközelebb csak Ili és Balla mama tudnak lejönni, az öreg mama pedig teljesen képtelen volt arra, hogy megértse a rejtjeles üzenetek fontosságát és mindent elfelejtett. Rá kellett tehát bízni Gusztávot, hogy találkozzon Ilivel, mert a szökés dolga nem tűrt halasztást.

- És ha nem vállalja? - töprengett a doktor. - Akkor azt sem érdemli meg, hogy magunkkal vigyük...

Ám Gusztáv egészen megzavarodott, mikor megkérdezte, hajlandó-e végre találkozni Ilivel és félrefordította a fejét.

- Nagyon szeretnék! - suttogetta szégyenlősen.

A doktor elnevette magát.

„Micsoda gyerek...!”

- Ne nevedd ki! - kérte Gusztáv. - Tudod...

Aggódva nézett Krammerra.

- Tudom - felelte ő és megpróbálta eltitkolni nevethetnékjét. - Értem.

Most Gusztáv nevetett.

- Érted? Magyarázd el nekem is. Mert én nem értem. Egyszerre jött rám. Napok óta Ilire gondolok. Tudod, mintha... az úgy van...

És megint nem tudta befejezni.

A doktor erre elmondta a szöktetés tervét. Gusztávot egészen lesújtotta az örömhír.

- És én nem sejtettem semmit...

Nagyon szégyellte magát, de muszáj volt arra gondolnia, hogy ha egy reggel váratlanul azt látná, hogy Radákovicsék nincsenek velük, belebolondulna a csalódásba. Most már nem feyegette ez a veszély, és mégis sírás fojtogatta a torkát, ha arra gondolt, hogy megtörténhetett volna.

- Félsz? - csodálkozott a doktor.

Egyszerre magához tért.

- Én? Igen. Attól, hogy itt kell maradnom.

Végül a doktor figyelmeztette, hogy nem kis dolgot vállal.

- Papirokat kapsz és nem életbiztosítási kötvényeket. Ha valaki felismer és felad, haditörvényszék elé kerül.

De Gusztáv mosolyogva rázta a fejét.

Bolond órák következtek. Gusztáv álmatlanul forgott egész éjszaka, és reggel sápadtan, le-történ vonult ki munkára. A doktor nagyon jól értette Gusztáv lelkiállapotát, és egy párba állt vele, hogy valamiképpen megnyugtassa. Sokat persze nem segíthetett, mert cipekedés közben nehéz volt beszélgetni. Az elől menőt az a veszély fenyegette, hogy ha elfeledkezve magáról, túl lassan fordítja vissza a fejét, a talpfa alaposan hátba vágja.

Annyit már Gusztáv is megtanult, hogy rabok között legkevésbé arról ildomos beszélni, ami a legjobban izgatja őket. Viszont a hallgatást is elviselhetetlennek érezte.

- Te, doktor! - keresett ezért más témát. - Most, mondd meg te, mi a szép?

- Ne ezen törd a fejedet! - szólt vissza sietősen Krammer.

- Hát min? - nevetett ő. - És az ember szépbe szőtt hite? - Hallotta, hogy a doktor kuncog maga elé.

- Korán ugratsz, cimborám! - Én csak azt ajánlom neked, hogy...

A mondat káromkodásba fűlt. A doktor csaknem orra bukott a talpfa taszításától.

- Na látod! - sziszegte. - A fordulóban beszélünk.

Gusztávot mulattatta az eset. Eltökélte magában, hogy a következő menetben is hátul marad, hadd egye a doktort a penész. Ismerje meg egyszer ő is, milyen az, amikor az ember nem tud szóhoz jutni.

Ám Krammer ezúttal nagyon tömören fogalmazott:

- Úgy dolgozz, hogy aki a te művedet látta, annak többet ne tessék más, csak ami igaz!

- Menj csak előre! - nevetett erre gonoszkodva, bár semmi kifogása nem volt a doktor esztétikája ellen. - Majd én válaszolok.

Ekkor történt a szerencsétlenség. Lajos bácsi kezéből kicsúszott a talpfa, és a vége elütötte Varga lábát. A szakaszvezető földre zuhant, és jajgatva tapogatta a bokáját. A doktor káromkodva dobta le terhét, és a sebesülthöz rohant.

- Mi történt, szakaszvezető úr? Nagyon fáj?

Varga nem értette a hirtelen szolgálatkészség okát, és hízelgett neki az érdeklődés.

- Maga rendes ember, doktor. Azt hiszem eltörött.

Óvatosan lehúzták Varga cipőjét, és feltürték a nadrágja szárát. A doktor aggódva vizsgálta a dagadt bokát.

- Inrándulás! - mondta kétségbeesve. - Ma aligha tud ráállni.

Gusztáv elszorult szívvel térdepelt a doktor mellett, és nem tudta, mit csináljon.

A tisztések közben elindították a menetet. Hárman maradtak Vargával.

- Vigyék a táborba! - rendelkezett a századparancsnok. - Óvatosan!

Korbuly vágódott melléjük és kísérte őket, mintha parancsot teljesítene.

- Nagyszerű ember! - gondolta Krammer.

- Gusztávnak mindenképpen találkoznia kell a látogatójával - magyarázta visszafelé. - Csináljon valamit.

Aztán elmúlt a délután és nem történt semmi. Már jönnie kellett a keretnek, hogy beterelje őket a hodályba. Gusztáv arca verejtékben úszott.

- Most mi lesz? - kérdezte Radákovicstól.

- Uralkodni fogsz magadon! - felelte szigorúan a kis kárpitos. - Egyébként sincs még veszve semmi.

„1942. augusztus 25. Ismét becsaptak és kijátszottak. Én már nem is tudom, hogyan van ez? Mióta Gusztáv hűtlenné vált tanításaimhoz - és hűtlensége nagyságát csak növelte az, hogy ezeket részben az ő eredményei alapján dolgoztam ki - egymás után érnek a kudarcok. Mindenki úgy tesz, mintha hallgatna rám, de amikor hátat fordítok nekik, mindennek az ellenkezőjét csinálják. Megszokhattam volna már, és mégis újra meg újra felháborít. Igaz, amit Ili és Korbuly követett el velem, annak beláthatatlan következményei lehetnek, s igazán joggal kérhetném ki magamnak, hogy az én bőrömre játsszanak a tűzzel. Ha a frontra küldenek miattuk, akkor már hiába mondanak pardont!

Pedig először azt hittem, hallatlan szerencsém van, hogy éppen Iliel találkozom. Legalább nem kell az asszonyokkal alkudoznom, hiszen Ilinek legalább akkora érdeke fűződik cikkem megjelenéséhez, mint nekem. Lehet, hogy üdvözlésem még egy kicsit feszélyezetten hangzott, hiszen elfogulttá tett az a roppant szokatlan helyzet, amiben találkoztunk, de nyomban ezután menyasszonyomnak neveztem, és ebből láthatta, hogy teljes szolidaritást vállalok vele. Szemrehányásokat tettem neki? Megszidtam, amiért rossz társaságba keveredett, megkérdeztem, nem kellemetlenkedtek neki ezek a szemtelen asszonyok? De hiszen nem olyan naiv lélek, hogy ne értette volna a szándékomat! Valamivel lepleznem kellett a paraszt és az asszonyok előtt valódi kapcsolatainkat, és figyelmeztetnem kellett, hogy milyen hangnemben beszéljen velem. Semmi oka nem volt a bizalmatlanságra. És valóban, átvette tőlem a hangot, és készséggel ment bele a játékba.

Különben az élet furcsa helyzeteket teremt! Főhadnagyom Varga szakaszvezetőn keresztül úgy kiuzsorázza ezeket a szerencsétleneket, ahogy csak bírja. Az ugyanis nem kétséges, hogy az öreg is benne van a játékban, egyrészt, mert Varga hátvéd nélkül nem merne ilyen nyíltan üzérkedni, másrészt mi másból vehetne az öreg bundát a feleségének és pezsgős vacsorákat az ungvári színésznőknél, ha nem a muszosok pénzéből? De ha szemérmetlenül zsarolják is az asszonyokat, azt el kell ismerni, hogy szolid üzleteket kötnek. Aki fizet, az biztosan és biztonságban beszélhet az övéivel. Ezért aztán az asszonyok imádják azt a hitvány Vargát, és gyűlölik azokat, akik tisztességesek maradtak. Ha megkérdeznék tőlük, hogy kit feszítsenek meg, Vargát-e vagy Korbulyt, biztos, hogy az utóbbit választanák. Mivel pedig én Varga helyett érkeztem, s így azt hitték, hogy meg akarom zsarolni őket, engem is a szívükbe fogadtak. Ártatlan arccal bólogattak, amikor szemteleneknek és elvetemülteknek tituláltam

őket, csak akkor ijedtek meg kicsit, mikor avval az ürüggyel szedtettem össze a paraszttal a csomagjaikat, hogy elkobzom azokat, és tartalmukat a munkaszolgálatosok élelmezésének feljavítására fordítom. Erre aztán sietve hozzátettem, hogy persze nem fogom szétszítani az élelmet, mert így egy személyre jóformán semmi sem jutna, hanem a legjobbakat egy-egy csomaggal meg fogom jutalmazni. Megértettek, felragyogott az arcuk. Mikor még azt is közöltem - káromkodva -, hogy annak a gazember Vargának nem súlyos az állapota, még képes lesz másnap kísétálni hozzájuk - úgy néztek rám, mint a Messiásra. S valóban: nem tettem meg mindent az érdekükben, amit tehettem?

Nem, Ilinek nem volt oka bizalmatlanságra.

És mégis, már az elején megkezdődtek a nehézségek.

Egeres-tanyán igazán méltatlan körülmények között lakunk. Fügedi persze abban a hiszemben, hogy Ilit valahol a városban csíptem fel, önként felajánlotta, hogy Koltainál tölti az éjszakát és el is távozott, de abban a savanyú levegőben, amit sehogyan nem tudtunk kiszellőztetni a falak közül, mégsem szívesen veztettem be Ilit. Fügedi a maga oldalán meztelen képekkel díszítette a szobát, s a kis nők között úgy trónolt a régi tulajdonosok Szűz Máriája, mint a bordüros asszony a nyilvánosház szalonjában. Gondoltam, Ili jól fog mulatni a különös összeállításon. De tekintete közönyösen siklott el a vásári gyülekezeten, csak akkor mosolygott, mikor az én ágyam fölött látta meg a díszítést.

- Ne haragudj, Bélácska! - mondta, miközben könnyedén leült ágyam szélére, és tükrébe pillantva kezdte rendbehozni magát - de én stílszerűbbnek érzem egy frontkatona falán a meztelen nőket, mint Van Goghot.

- Ez így is van! - feleltem. - De nem is stílszerűségi okokból akasztottam reprodukciókat az ágyam fölé, hanem tiltakozásul. Semmiben nem kívánok lealacsonyodni a tisztí életformához.

Futó mosollyal nyugtázta válaszomat, és aztán ezt kérdezte:

- Mikor beszélhetek Gusztávval?

Nem tudtam, hogy erre a kérdésre sor fog kerülni?

De tudtam. Ili talán nem is gondolhatott másra, amikor magammal hívtam. Mégis csikorgatni tudtam volna a fogamat az esztelen kérdés hallatára. Ám erőt vettem magamon. Határozottan, de nyugodtan magyaráztam meg neki, hogy erre két okból sem kerülhet sor. Az elsőt nem magyaráztam meg, mert nem akartam bántani. Úgyis a második volt a fontosabb, az, hogy én mind a kettőnket akarom kiszabadítani, Gusztávot és magamat is, ezért kerülnünk kellett minden kockázatot.

Csodálkozva nézett rám:

- Megszabadítani? Hogyan?

Odaadtam neki a cikket, és megmagyaráztam, hogy annak megjelenése után két hétre Pesten leszek, és akkor megtalálom a módját, hogy ugyanazon az úton Gusztávot is visszahozathassam.

- Szabad? - kérdezte.

Már rég nem írtam, s így az sem lenne csoda, ha kissé bizonytalankodtam volna, de nem ez történt. Ebben a cikkben (b! g!) felülmúlta önmagát. Címül kisajátítottam Fügedi hadnagy egy mondását: Zsidót is hívhatnak Wolfnak, és ez a maga, sokat sejtető tömörségével egycsapásra megéreztetette az olvasóval a történet hangulatát, amely történetet különben ugyancsak Fügeditől hallottam. A hadnagy törzsökös magyar, a svábokat még a zsidóknál is jobban utálja, és igen színesen adta elő ezt a fura históriát, amellyel mindkét fajtát egyszerre jellemezhetette.

Szinte magam előtt láttam Prehm dédapját, a ravasz vén szakállast, aki a tisztaeszlári eseményektől megrémülve is, csak azzal a feltétellel tért át a katolikus hitre, ha a pap meghamisítja a keresztelőleveleket, és Prehm akkor tizenöt éves, későbbi nagyapját, születésekor megkereszteltnek írja be az anyakönyvbe. És láttam a becsvágyó ifjú sváb papot is, aki úgy gondolta, hogy a sakter megtérítése olyan nagy érdeméül fog szolgálni, hogy az indokolja a kegyes csalást. Így szerzett a sors Prehmnek keresztény nagyszülőket, és igazi genealógiájának nyilvánosságra kerülése most, mikor még mindenki emlékszik Imrédy lemondásának történetére, sehogy sem lehetett számára kellemes. Ha a hatalmas Imrédyt megbuktatta a zsidó nagymama, a parányi Prehm még kevésbé remélhetett kiméletet. Én tehát megírtam ezt a történetet teljes részletességgel, Prehm szülőfalujának megemlékezésével, de úgy, mintha az egész história egy Wolf nevű egyénnel esett volna meg. Közben kíméletlenül gúnyoltam a nyilasokat, akik a magát németnek valló német nevű lakosokban oly tökéletesen megbíznak, és megkérdeztem tőlük, vajon mi biztosítékuk van arra, hogy ha a zsidó nevű zsidókat kiűzik az országból, ez nem fog még jobban elzsidósodni a volksbundista zsidók révén. Szóval vigyáztam arra, hogy a cikket egyedül az érdekelt ne érthesse félre. Mindenki más úgy foghatta fel a cikkemet, hogy a szerző az ismeretlen Wolf ürügyén, csupán a nyilasokon akar egyet ütni.

- De, Béluska! - mondta Ili. - Ezt nem teheted közzé! Azt fogják hinni, hogy zsidóellenes cikket csempésztél a *Figyelő*be, nyilasellenesség ürügyén.

Csak ezután a rá annyira jellemző megjegyzés után tette hozzá: Különben egy szót sem értek az egészből.

- Te nem! - kiáltottam fel büszkén -, de Prehm annál inkább megérti. És csak annál jobban meg fog ijedni, ha nyilasbarát-cikknek is lehet hinni.

Persze nem mindjárt kapcsolt, el kellett magyaráznom az egészet.

- Prehm? - biggyesztette el az ajkát. - Lehet... De értsd meg, Béluska, nekem muszáj beszélnem Gusztávval!

Hogy az öreg úristen! Ezerszer is bebizonyítottam, hogy a kisujjamban is több ész van, mint az ő egész fejében, és annak ellenére okvetetlenkedik! Hát nem, nem lehettem többé tekintettel érzékenységre. Elmondtam tehát másik érvemet is a találkozás ellen. Én talán jobban ismerem Gusztávot, mint ő maga, s tudtam mennyire sérti még a gondolata is annak, hogy egy ellökött asszony jóságára szoruljon. Csak kellemetlenség származhatott abból, ha Ili a nyakára jár.

- Azt fogja hinni, így akarsz szerelmet zsarolni! - fogalmaztam igen tömören.

Ez végre hatott. Ili kábultan nézett körül a szobában.

- Mit csináljak? - kérdezte gyámoltalanul.

- Először is lefekszel! - mondtam. - Reggel pedig visszautazol Pestre, és átadod Duseknek a levelet.

Megrebbent a tekintete. Persze nem lennék férfi, ha nem futott volna az én agyamon is végig, hogy a szomszédos ágyban én fogok feküdni. Nyomban hozzátettem tehát - szerintem igen korrektül.

- Legfeljebb ruhástól alszunk.

És mi történik erre? Felugrik, rám bámul, és egyszerre látom rajta, hogy most már egyetlen szavamat sem hiszi.

- Gusztávval pedig muszáj találkoznom! - mondja.

Én is felugrottam.

- Hát jó! Legyen úgy! Ha el akarsz mindent rontani, ronts el.

Kirohantam a szobából, és bevágtam mögöttem az ajtót.

Eszem ágában sem volt, hogy összehozzam Gusztávval. De ha már mindenképpen hazugnak néz, akkor megérdemli, hogy komédiázzak neki. Egyenesen a keret szállására mentem és kihivattam Korbulyt.

- Ide figyeljen, tizedes, a szobámban van a Gusztáv nője. Gusztávval akar találkozni, de nem találkozhat vele. Érti? Akkor találjon ki valamit, mondja, hogy én beszéltem magával, de már Gusztávékra zárták az ajtót. Mondja, hogy jöjjön két hét múlva.

A tizedes bement Ilihez, én pedig Koltai szállására siettem. Először nagyon csodálkoztak, hogy miért nem vagyok Ilivel, de mikor egy üveg bort kértem tőlük, megnyugodtak.

- Iszákos a kicsike? - kérdezte Fügedi.

Elmókáztam velük egy darabig, aztán mentem vissza.

- No? Mit mondott a tizedes?

Ili szótlanul hajtotta le a fejét.

Megittuk a bort és lefeküdtünk. Felöltözve. Talán ezért nem tudtam sokáig elaludni. Reggel persze későn ébredtem. Első pillantásommal Ilit kerestem: sehol. Üres az ágya. Felugrottam. Az asztalon egy cédula.

„A tizedes visszakísér. Nyugodj meg, a cikket átadom. Ili.”

Leroskadtam a székre.

Honnan gondolhattam volna, hogy Korbuly inkább engedelmeskedik Gusztávnak, mint a zászlósának? Mert afelől nincs kétségem, hogy nem mentek egyenesen a városba, hanem valahol, valamilyen módon előbb Gusztávval találkoztak. És ha rajtacsípnék őket, senki sem mossa le rólam a gyanút, hogy én biztattam fel a tizedest.”

A virágok könnyeztek a hajnali hidegben. Ili cipője átnedvesedett. Mégsem tudta eldönteni, fázik-e, vagy csak az izgalomtól reszket. A pókhálós ágak között volt egy tenyérnyi lyuk, azon bámult kifelé, mozdul-e már valami az úton?

Korbuly tizedes este ajtóstul rohant a házba.

- A zászlós úr azt akarja, hogy ne találkozzanak Gusztávval. Pedig muszáj.

Elsápadt megdöbbenésében. Így színészkedik Béla?

- Mit akarnak tőlem? - kérdezte panaszosan.

- Azt nem kötötték az orromra, kérem. Muszáj, tehát meg kell lenni. Fél?

Némán rázta a fejét.

- Akkor három órakor kiugrik az ágyból. De úgy mozog, mint a tündérkék, mert ha a zászlós úr felébred, mindennek vége. A kút mellett vezet az út a város felé. Elmegy a második kanyarig, és ott elbújik a galagonyabokrok mögött. Értem? De az orra hegyét se dugja ki, mert ha meglátják, baj lesz!

De ő nem a csendőröktől félt.

- Gusztáv akar velem találkozni?

- Hogy az a magasságos! - harapott el egy káromkodást a tizedes. - Ismétlje, amit mondtam.

Leült a fűre, a könnyező virágok közé és sírt.

A férfiak bolondok - jaj milyen bolondok! Ül a bokrok között, rettegve várja Gusztáv szemrehányásait, és közben pontosan tudja, hogy annál is gonoszabb dolog fog bekövetkezni. Ha Gusztáv találkozni akar vele, annak semmi köze nem lehet kettejük dolgához. A nő, ha szeret valakit, egészen szereti és drága neki minden, amit az csinál, a férfi pedig - tudj'isten. A férfi talán nem is szeret, csak hódít és megtart. Legalábbis még nem találkozott férfival, akinek ne a maga személye lett volna a legfontosabb. Nem képesek racionálisan gondolkodni. Mindegyik megsértődött, ha észrevette, hogy szerelemből vesz részt valami ügyében. Ilyenkor aztán prédálni kezdtek. „Drágám, ne én érdekeljelek, hanem a munkám!” Ebből persze nyomban kitűnik, hogy őt viszont jobban érdekli ő maga, mint a munkája. Elképzelhető, hogy egy nő megkérdezné a férfit, miért segít neki? Vagy ha megkérdezné, nem éppen azt a feleletet várna: „Szeretlek drágám!”

Halkan felnevetett.

Mulatságos ez a tizedes! Azt kérdi fél-e? Hát félhet egy asszony mástól, mint akit szeret?

Ha Gusztáv jön, legjobb lesz, ha játssza a közönyöset. Például előbb megigazítja a haját, s csak aztán nyújtja a kezét. És valamiképpen bele kell szőni a beszélgetésbe, de minél előbb, hogy nem Gusztáv kedvéért jön, hanem az elvtársak kérték arra, hogy látogassa meg minden vasárnap. Gusztáv persze emiatt is meg fog sértődni, de legalább őt nem fogja sértegetni. A férfiak maguk kényszerítik a szeretőjüket arra, hogy ne tegye azt, amit szeretne. Elvárják, hogy az ágyban alul legyen, a családban alul legyen, de ha aztán nem tud föléjük kerekedni, jaj neki...

Soha nem felejtette el Gusztáv gonosz szavait:

- Rabszolga vagy!

- Nem, Gusztáv, ennek vége! Soha többé nem hajthatom válladra a fejem...

Összerezcent. Az útról kézikocsi-zörgés hallatszott. Gusztáv jönne?

De a kocsit tovább húzták az úton. Elhaladt a rejtkehely előtt, s nemsokára már zörgése sem hallatszott. Arcára tapasztotta a kezét és felsóhajtott.

Ám ekkor szétnyíltak az ágak, és egy ismeretlen munkaszolgálatossal a háta mögött, Gusztáv lépett a tisztásra. Ő pedig felugrott, és mindenről megfeledkezve, elébük szaladt.

- Gusztáv! Drágám!

- Szervusz, Ili - felelte Gusztáv zavartan, és óvatosan nyújtotta feléje a kezét.

Vannak éjszakák, de hát ezt ki ne tudná? Mindenféle éjszakák vannak. A legrosszabb az, amikor a rabot éri csalódás. Ő nem mehet a Gellérthegyre csavarogni. Le sem ihatja magát. Még a fejét sem verhetné a falba, mert lefognák a társai. Gusztáv dermedten ült a hodály földjén, és a sötétségben mindenfelől feléje áramló zajokat hallgatta. A törődött emberek nyögve és lihegve forgolódtak álmukban.

Zárás után megint összekaptak egy kicsit Radákoviccsal. Nem nagyon. Csupán figyelmeztette, hogy vigyázzon magára, ne csináljon feltűnést. Mégis megsértődött. Mogorván feküdt végig a padlón, csak akkor ült fel újra, mikor körülötte már mindenki aludt. A sötétben úgy sem látják, s ha igen, azt hiszik, hogy a bolhákat rázza le az ingéről.

De ha az ember sokáig ül dacosan, és senki nem látja, végül maga előtt is komikussá válik.

- Te, Gusztáv - nevetett magában. - Nemrég még azt hitted, hogy semmi sem köt az élethez. Akkor miért türelmetlenkedsz?

Nem lepődött meg, mikor a kérdésére válaszul, megjelent előtte a Nagykörút képe. Megszokta, hogy látomások formájában tisztázódjanak problémái. Az elébe táruló kép fölé hajolt és kereste magát. Ott volt ő is. Vállára vetett felöltőben sétált az úttesten, és jobbra-balra köszöngetett.

- Te, Gusztáv! Ez festmény... - morogta mérgesen. - Szobrod nincs?

De csak a távlat változott meg. Már nem felülről látta az utat, hanem az emberek körül. Nyilván elaludt ülve, s most álmodott. Csendes, nyári délután volt. Nem történt semmi, csak sietős tömeg tolongott az utcán, s ő virággal a kalapján, vidáman sodródott köztük.

Látomása csak egy pillanatig tartott, aztán felriadt.

- Ez lenne az egész? - kérdezte csodálkozva.

Pedig ez volt az. „Jobb szabadon meghalni, mint térdelve élni” - jutott eszébe, de nem tudta kitől hallotta ezt a jelszót. Hanyatt feküdt a padlón, feje alá kulcsolta karját, és bámulta a hodály láthatatlan tetejét. Néha teljesen sötét volt, máskor végigtáncoltak rajta a csillagok. Egyszer egy pillanatra a hold is benézett rája valahogy. Már nem érzett sem izgalmat, sem félelmet. Mintha valaki azt parancsolta volna, hogy tegye mérlegre az életét és minden rendbejön.

- Nagy barom vagy, Gusztáv! Sose voltál te szabad. A hozzáértők... - ugrattad őket? De hiszen mindegy, hogy tetszeni akartál nekik, vagy bosszantani akartad őket! Nekik dolgoztál így is, úgy is. Menj a francba! Nem tudnál a ház mesternének tetszeni?

S már látta is Fazekasnét. Kis bajuszkát és nagy kötényt viselt. A sparherd fölé szegezett egy fálvédőt szűzmáriácskával és galambokkal, és meghatottan szólt hátra a válla fölött:

- Ugye, Gusztáv úr? Gyönyörű!

- Nem tudnál te Gusztáv olyan szobrot mintázni, ami a szűzmáriácskára hasonlít és mégis művészet marad?

Maga elé parancsolta a nőt a felhőkből, és a tenyerére tette. Kicsiny volt, meztelen és szégyenkezve fordította félre a fejét. A hold újra benézett a hasadékon, és végigsimogatta az asszony vállát. Csiklandósan felnevetett.

- Ili! - kiáltott fel Gusztáv, felismerve a hangot -, Ilikém.

Ili felsikoltott, leszökkent a földre, hirtelen megnőtt, és egész testével Gusztávhoz simult. Még akkor is érezte tenyerében bőre melegét, amikor Korbuly tizedes belökte az ajtót és felriasztotta az alvókat:

- Gusztáv! Radákovics! Felöltözni és hozzám!

A fekvő testekben meg-megbotolva rohant a kijárat felé. Hallotta, hogy Radákovics vidáman káromkodik mögötte:

- Éjjel sem hagyják az embert? Az anyjuk keserves istenét!

Tudta, hogy neki is így kellene viselkednie, de csak rohant tovább. Valaki iszonyatosan bokán rúgta:

- Nem tudsz vigyázni!?

Kint akkor kelt a nap. Az ég valószínűtlenül tiszta volt. A zsúptetős kis házak borzongtak a hajnali hidegben. Radákovics megállt az ajtóban és vakarózott.

- Átkozott bolhák!

- Jó, jó! - morogta az őr álmosan. - Lóduljon tovább, mert bezárom a kaput.

Korbuly egész úton vidáman fecsegett. Valami levelet emlegetett, meg egy megdöglött malacot. Nem értette tisztán. De ha nem is figyelt, örült, hogy van, aki szóval tartja őket. Legalább neki nem kellett beszélni. Radákovicznak tudta volna a legkevésbé elmondani, hogy mennyire szeretné látni Ilit. Azonban anélkül hogy észrevette volna, néha ilyeneket morgott magában:

- Csuda jó lenne, mi? Ej, te Gusztáv!

Csak amikor már látta a pirosuló galagonyabokrokat, jutott eszébe, hogy virágot kellett volna szednie. Az utolsó pillanatban még letépett egy szál margarétát, és avval lépett be a bokrok közé. Ili felugrott, és kitárt karokkal szaladt feléje. Ő pedig elfogódva nyújtotta feléje a kezét: Szervusz Ili.

- Béla azt mondta - kezdte Ili kapkodva, de Radákovicstra nézett és nem fejezte be. - Szóval az elvtársak kérésére járok hozzád. Ők küldik a csomagot is.

Gusztáv kiejtette kezéből a virágot.

„1942. szeptember 1. A századparancsnok azt mondja, örülünk, hogy csak a frontra visznek bennünket. Haditörvényszék fenyegetett. Korbuly is ragyog: Megszabadulunk ettől a disznóságtól, zászlós úr! Örök! Sziszifusz úr szabadult meg, és szikláját elegánsan a mi fejünkre pottyantotta. Az én fejemre, amely abban főtt, hogy ha Prehm engem kiszabadít, hogyan fogom én kiszabadítani őt. Mehetek falvakat égetni Ukrajnába, s mindezt azért, mert nem találtam mulatságosnak, hogy a szakaszvezető megfekteti Sziszifuszt a lejtőn.”

„1942. szeptember 10. Gőzfürdő, borbély, gyögymasszázs. Egy hét szabadság a front előtt. Talán az utolsó az életemben. Pest szomorú. Ilit letartóztatták. Sziszifuszt persze nem. Sziszifusz eltűnt és örül. Akkor se jött volna elő, ha nyakamat kellett volna kihúznia a hurokból. Prehm a vállát vonogatja: Lásza be kedves (b! g!), ez már túlmege az én hatalmamon.”

„1942. szeptember 11. Tükörbe nézek és pirulok. A nagyszájúakra nézek és pirulok. Mintha egész Pest rajtam röhögne. Hagytak pofázni, és én azt hittem, hallgatnak rám. Túl későn fejtettem meg Széchenyi titkát. A világ legnagyobb szatirikusa volt. »Nekem itt szavam nincs...« - micsoda szerénység. Meg kell szakadni a nevetéstől.”

„1942. szept. 13. De nem, ezt még megírom, csak aztán veszek búcsút a naplómtól. Elég volt. A könyveim mögé fogom elrejtetni. Ha túléltem a háborút, ebből a feljegyzésből fogja megérteni az utókor változásom titkát. Ha nem térek vissza, akkor is megtanulhatják belőle, hogyan kell helyesen megfejtetni egy történelmi anekdota keletkezését. Mint Marx mondaná, a fejről a talpára állítani őtet.

Széchenyi nemrég tért haza angliai útjáról, s mert tele volt világmegváltó tervekkel, egyenesen Pozsonyba utazott. Az országgyűlési aranyifjúság nagy gaudiummal fogadta a világjáró Stefí grófot, és tömegesen tódultak szállására. A berlini és londoni lányokról és agarakról akartak történeteket hallani. Ő pedig kabátjuk gombját csavargatva, bankokról és manufaktúrákról beszélt nekik. Akkor aztán azt mondták a háta mögött:

- Aber dieser Stefí, wurde ganz verblödet!

Nemsokára megszűnt a szállására irányuló áramlás, és ő azt kérdezte:

- Nekem itt nincs szavam?

De ifjú volt, tapasztalatlan és nem vesztette el a bátorságát. Most már ő kereste a társaság tagjait. Megállította őket az utcán, és veszélyeztetve, hogy elhül a reggelijük, újból meg újból elmesélte tapasztalatait. Udvariasan meghallgatták, s csak amikor választ várva kérdően nézett rájuk, mondták:

- Aber dieser Eugen ist ein verfluchter Kerl! Két nap alatt hajtott Csákvárról Pozsonyba! Találkoztál már vele?

- Nem - mondta magában egyre gyakrabban -, nekem itt nincs szavam.

Mert ő nem volt olyan ostoba, mint kései utódai közül egy bizonyos Frank Béla, aki azt hitte, hogy akik engedik beszélni, kíváncsiak is rá. Stefi gróf abbahagyta a fecsegést, színházba járt, udvarolt és megcsodálta Dezséry gróf négyesfogatát, melyen két nap alatt hajtott Csákvárról Pozsonyba. S addig ügyeskedett, amíg elfelejtették tapintatlan magatartását. Eljárt mind a két Tábla üléseire, és leste, mikor akad alkalma valami olyan teátrális fellépésre, ami egyszerre magára irányítja az ország figyelmét. Mikor aztán a Tudós Társaságról esett szó, nagyot dobbant a szíve. Végre!

És ugyanavval a mondattal kezdte beszédét, melyet annyiszor ismételt magában elkeseredve és letörve. De ez a mondat most diadalmas gúnnal csengett az ellenséges és meghódításra váró teremben, mert aki kiejtette, tudta, hogy rövidesen a történelemkönyvek lapjára kerül:

- Nekem itt szavam nincs, az ország nagyja nem vagyok...

Ezért tartom én nagy embernek Széchenyit. Persze elismerem, hogy Gosztonyi tanácsosban és Sziszifusz szobrászban is volt efféle nagyság. Ők nem fecsegték, viszont cselekedtek, mikor eljött az órájuk. Csak én vettem komolyan az embereket. De most visznek a frontra, s ha életben maradok, már Kossuth szavaival fogok visszatérni:

- Elvesztettem... évet az életemből, de megnyertem helyette a többi."

IV. FEJEZET

A kipontozott idő egy évig és öt hónapig tartott. Egy különleges rendeltetésű osztaggal bejárta egész Ukrajnát, de csak olyankor került tűzvonalba, amikor nem tudtak elég gyorsan visszavonulni. Összesen háromszor.

- Viszont mindent láttam! - mondta este a kávéházban. - Mindent.

A festőművész felesége ránézett és megborzongott.

- Miért mosolyog Frank? Ne mosolyogjon!

- Ha megengedi asszonyom, Franke. Frank meghalt egy domboldalon, ahonnét ötven ember legyilkolását nézte végig, miközben cigarettázott és vajás kenyeret evett. Most csak vitéz Franke él, akinek bűtykök nőttek a szívére.

Újból mosolygott, de hideg szemmel.

- Fél tőlem, asszonyom? Felesleges. Frank szegény mindig komolyan beszélt, Franke mindig tréfál...

Senki nem tudta mit feleljen, és így Bay, a rézmetsző, a szerszámhiányról kezdett panaszkodni, a többiek pedig úgy viselkedtek, mintha érdekelné őket a téma.

- Más már nem is hiányzott - mondta aztán egy fiatalember, akit Frank azelőtt soha nem látott.

- Itt a varjú!

Valóban Lipták jött be a kávéházba, elegáns szürke felöltőben és új keménykalapban. A lábán hibátlan lakkcipő. De részegebb volt, mint bármikor.

- Á, Frank úr! - mondta minden meglepetés nélkül. - Visszajött? Jól tette. Pesten sár van és borgőz. Önnek itt a helye.

Lehuppant az egyik székre, és intett a pincérnek:

- Két konyakot! Frank úr fizeti!

Szúrósan nézett Bélára.

- Azt hiszed, mert jó ruhám van, pénzem is van? Nincs! Még ma zaciba vágom a kabátomat.

- Dehogy vágja! - mondta utálkozva az előbbi fiatalember. - Adnak pénzt a nyilasok!

- Csak adtak, fiacskám. - Zufällig, eddig én voltam a nagy szám, de most visszajött Franke úr.

Az asszony halkán felsikoltott.

- Belépett a pártba?

Udvariasan mosolygott:

- Dehogy, asszonyom. Tudvalevőleg az öreg bolond!

- Csak voltam! - tiltakozott Lipták. - Az ember vagy bolond, vagy májrákja van!

- A nyilasoknak dolgozik - súgta Béla fülébe az asszony.

- Májrákom van és iszom - ismételte az öreg. - És ha megdöglöttem, már mindegy kihány-e a föld vagy befogad...

Bélára hunyorított:

- Mit csináltál Gusztávval? Megölted?

Béla összerezte. Láta, hogy minden szem rászegeződik.

- Ellenkezőleg - csattant fel élesen. - Ő volt Frank elsőszámú sírásója. Szegény Frank fázott a fronton, ő pedig vatelinos télikabátban sétált a Körúton. Nem találkoztatok vele?

A fiatalember valami epés megjegyzést tehetett szomszédjának, mert az félrehúzta az ajkát. Erre Franke áthajolt az asztalon, és egyenesen az ifjú embernek irányította szavait.

- Az öreget pedig ne bántsátok! Iszik, mert májrákja van. Ti egészségesek vagytok, de innátok még szívesen ti is. Én pedig halott vagyok, és semmi közöm veletek.

Vette a kalapját és meghajolt:

- Nekem itt szavam nincs - mondta diadalmasan.

Látta, hogy megzavarodnak, és erre még egyszer elmosolyodott.

- Figyelte?: - kérdezte az asszony a férjét, de szemét nem vette le a távozó Béláról. - Tükörbe néz, valahányszor mosolyog!

- Milyen idők! - sóhajtott a festő, és kifizette Lipták helyett a konyakot.

Két hét múlva Gusztáv felhívta telefonon.

- Halló, itt a Sziszifusz mestere beszél!

- Gusztáv? - csúszott ki a száján, de aztán helyesbített. - Legyen Sziszifusz. Bár az eredeti tovább görgette a sziklát, mint az utódja. Feljössz?

- Fel. A fiadról van szó.

- Fiamról?!

Először egyáltalán nem kapcsolt.

- Gosztonyi? - kérdezte aztán, és megkeseredett a szája íze, mert érezte, hogy utánanyúl a múlt. - Barátom, Frank Béla meghalt...

- De Franke él - felelte Gusztáv -, és a törvényszék neki ítélte a gyereket.

- Jó - morogta. - Gyere fel. Mikor?

- Azonnal. A sarokról hívtalak.

- Még ez is! - gondolta meghökkenve, mert szeretett volna egy kis gondolkozási időt nyerni.

A két hét lázas munkával telt el. Először is kidobatta Prehmet a nyilasoktól.

- Dédnagyapa? - teregette tenyerét Ruprecht testvér. - Azután mi nem kutatunk, uram!

- Nekem itt szavam nincs, uram - mosolygott ő sötéten. - Ezt önöknek kell eldönteni. Szerintem azonban az őskutatás nem az önök privilégiuma, s még Prehm sem pótolhatatlan...

- Hajlandó nekünk dolgozni? - ragyogott fel a testvér arca.

- Legfeljebb álnéven - felelte gőgösen. - A polgári nevemet a polgári lapoknak tartom fent. De önök még álnéven is jobban járnak velem, mint Prehmmel.

- Lehet - nevetgélt erre a testvér. - Prehm sokat dícsérte önt. Apropos! Tudja, hogy én intéztem el a bevonultatását?

Megvetően mosolygott.

- Lehet, uram. Én viszont akasztattam odakint...

Ez ugyan nem volt igaz, de Ruprecht elhitte.

- Félreérti - felelte tüstént. - Csak arra céloztam, hogy mi nemcsak bevonultatni tudunk, hanem ha kell, felmentést is szerzünk.

- Erre számítottam is, uram - hajolt meg elégedetten.

Esze ágába sem volt a nyilasokhoz csatlakozni. De másokhoz sem. Odakint a fronton azt tökéltte el, hogy minden feléje nyújtott kezét megragad, de egyet sem szorít meg. Vár, amíg eljön az ő ideje.

- Eddig athéni voltam, ezután spártai leszek. Én leszek a dodonai jósda. Frank meghalt, és hogy Franke milyen, azt senkinek nem árulom el.

Józanabb pillanataiban azonban hozzátette:

- Ez különben nem is igaz. Frank nem halt meg, csak elrejtett. Olyannak akarok feltámadni, mint amilyen voltam.

Éppen itt volt a bökkenő. Vajon Gusztáv elszakíthatatlan része Franknak, vagy sem? Ezt a kérdést nem fontolgatta a fronton. Annak idején gyűlölte Gusztávot, de azóta elmúlt egy évszázad. Most, tulajdonképpen hálás is lehetne neki. A Frank sebezhető volt, mert túlságosan sokat adott a mások véleményére. Franke sebezhetetlen, s ezt voltaképpen Gusztávnak köszönheti. Nem kellene-e legalább megbocsátani neki?

Úgy is fogadta Gusztávot, megbocsájtóan. Átölelte, magához szorította.

- Az égre, Gusztáv! Mit csináltál magaddal?

- Szakállt növesztettem - felelte Gusztáv komolyan. - Ronda?

- Nagyon.

Jókedvűen mentek be a szobába. Gusztáv hátravetette magát karszékébe, és nyomban a cigarettás doboz után nyúlt.

- Frank meghalt? Mit jelent ez a marhaság? - kérdezte.

- Azt, amit neked a szakáll. Te szőrt növesztettél magadnak, én Franket. Érted?

- Nem. Engem kötél fenyeget. Téged mi?

- Az, hogy senki nem akar felakasztani! - felelte tüstént.

Gusztáv gondolkodott egy darabig, aztán a fejét rázta.

- Most sem értem, mondd tovább.

Megsértődött. Fel akart fortyni. „Azelőtt félszavakból is megértettél!”, hanem aztán jobban megnézte barátját és csodálkozott. Ott ült fáradtan, kissé előrehajolva és szemében nem látszott más, mint őszinte kíváncsiság.

- De hiszen te is megváltoztál! Nem tudod? S ebben nincsen semmi különös, mert sem Gusztáv, sem Béla nem volt alkalmas erre az életre. Ha olyanok maradunk, mint voltunk, még ma is fát vágnak a hátunkon. Megszöktél? Jól tetted - bár én haragudtam rád. Én voltam az ostoba. Miért nem én értettem meg előbb a dolgokat? Az ilyen időkben, mint a mai, el kell dugnunk egyéniségünket a szekrénybe, különben elkopik. Az ember kiválasztja az ízlésének és az alkalomnak megfelelő öltönyt és belebújik. Te - ne haragudj meg, a régi barátsággal mondom - viharok helyett barátsuhát öltöttél és barlangba húzódtál a harc elől. Én erre képtelen lennék - de egy olyan aszkéta léleknek, mint te vagy, megfelel. Szobrot az erdők mélyén is lehet faragni. Majd ha egyszer meglátogatlak műtermedben, bizonyára irigyelni is fogom a magányodat és szobrocskáidat - biztosan gyönyörűek, és nem fog semmit levonni az értékükből, hogy ismeretlenül kell átvészelnük a háborút. De nekem, barátom, olyan álöltözet kellett, amelyben a vihar kellős közepén is megállhatom a helyemet. És lelkemre mondom, megtaláltam. Hazajöttem szökés nélkül. Élhetek bujkálás nélkül. Írhatok nevem megbecs-telenítése nélkül. S ha ezek itt, körülöttem, mind felfalták egymást, elmondhatom felettük a halotti beszédet szégyenkezés nélkül. Itt, kedvesem, most minden én értem dolgozik...

Gusztáv összecsapta a kezét.

- Te Béla! Te jehovista lettél!

- Micsoda?

- Csodaváró. Jön az Armagedon és egyedül te maradsz életben. Hogy ez itt körülöttünk mind csak azért történne, hogy te érvényesülhess?

Legyintett.

- Nem, fiam! Ami itt történik, azokért van, akik nincsenek egyedül.

Béla elgondolkozott.

- Csatlakoztál hozzájuk?

A kérdés logikus volt. Jól tudta, kikkel szökött el a barátja. De Gusztáv vállat vont. Nem felelt.

- Akkor nem sokat mintázhatsz - mondta Béla. - Kár.

De magában semmi sajnálkozást nem érzett.

„Ahova én bújtam meg, onnan vissza lehet térni régi magamhoz, a Gusztáv útjáról nem.”

- És nem sajnálod meg nem születő szobraidat? - árulta el hangosan a gondolatait. - Cserbenhagytad őket, Gusztáv, hogy megnyugtasd a lelkiismeretedet. Nem hittem volna, hogy ennyire gyöngye légy.

Fölényesen tette hozzá:

- A művész politizáljon, barátom, de ne legyen politikus...

Gusztáv kedvetlenül állt fel a helyéről, és kinézett az ablakon.

- Ne haragudj. Elszoktam az efféle vitáktól...

- Elszoktál? Nem csodálom. A ti körötökben általában nem szoktak gondolkodni.

Aggódva csóválta a fejét.

- Állj félre, amíg nem késő! Nézd: a németek elvesztik ezt a háborút, de előbb szétnyomnak titeket, mint a poloskát. Én láttam őket, Gusztáv! A Kárpátoktól Kievig lógnak a holttestek a fán!

- Tudom - felelte Gusztáv anélkül hogy megfordult volna. - Az ember vagy szökik, vagy marad. Ha szökik felakasztják, ha marad, ő akaszt.

Most Béla is felugrott helyéről, és megrázta Gusztáv vállát.

- Ébredj fel, ember! - kiáltotta tragikus hangon. - Én nem szöktem és nem öltem. Csak láttam, amikor mások gyilkoltak.

- Ez a meggyilkoltaknak teljesen egyremegy! - mondta szárazon Gusztáv, de tüstént megbánta. A fiú érdekében jött Bélához, és tudta, hogy ha barátja megsértődik, maga is úgy viselkedik, mint egy gyerek.

Ám Bélát most nem lehetett megbántani. Az egyetlen, amitől félt, az volt, hogy ha Gusztávval találkozik, újból hatása alá kerül. Erről most már szó sem lehetett. Lopva a tükörbe pillantott, és örömmel látta, hogy az arcáról viszont nem lehet leolvasni érzelmeit. Örömeiben készséggel sietett Gusztáv elé.

- Majd gondolkozom a szavaidon. - De nem azért jöttél, hogy vitatkozzunk. Hanem?

Visszaültek az asztal mellé. Gusztáv újabb cigarettára gyújtott.

- Gosztonyi halála után magamhoz vettem Gézát. De nem tudom tovább magamnál tartani.

- Meghalt a tanácsos úr? - vágott közbe Béla. - Öngyilkos lett?

- Nem. Elszenderült.

- Szinte sajnálom. Durván hangzik, de kíváncsi vagyok, lett volna-e hozzá ereje...

- Biztos! - morogta Gusztáv. - De nem erről van szó. Az én életmódom mellett...

Újból félbeszakította:

- Én erről egyáltalán nem vagyok meggyőződve. Csak az beszél sokat a halálról, aki fél tőle.

Gusztáv feldühödött:

- Gosztonyinak megígérted, hogy magadhoz veszed a fiát!

Lopva elmosolyodott.

- Nem értem mit beszélsz. Géza az én fiam. A bíróság nekem ítélte.

Gusztáv tehát elhagyta műtermét és műhelyét. Ez nagyon fontos volt. Ezzel eltűnt a világból az egyetlen ember, akitől még félhetett. De vita közben kétszer is érezte feltámadni a régi feszélyezettséget, és most nem bírta kiaknázatlanul hagyni győzelmét.

- Mit is mondtál az akasztásról, kedvesem? - kérdezte nagyon csendesen. - Te senkit nem akasztottál fel? Mi van Ilivel? Úgy hallom, internálták...

Gusztáv összerezte, és letette kezéből a kávécsészét.

- Kiszabadult. Nagyváradra utazott rokonaihoz.

- Láttad?

Bólintott.

- Egyszer. Nála töltöttem egy hetet. Ha megérjük a végét, feleségül veszem.

Most Béla tette le a csészét.

- Mi a fene? Ezúttal túl erősen verted meg és megsajnáltad?

De amikor látta, hogy Gusztávnak szikrát szór a szeme, gyorsan kiigazította magát.

- Bocsáss meg. Undok vagyok. De olyan különös az egész. Megszeretted?

Gusztáv pedig egy pillanatra elfeledkezett Béla különös változásairól, és úgy viselkedett, mintha még mindig a régi barát ülne vele szemben. Tehetetlenül tárta szét a karját.

- Azt hiszem. Egy bizonyos: senki nem érdemli meg nála jobban a boldogságot, és úgy érzem, én is boldog leszek mellette.

Borítékot húzott elő a zsebéből.

- Itt az utolsó levele.

Béla első pillantása a címzésre esett. „Kulhanek Ferenc, Aradi utca 21.” És a levélben is a megszólítás: „Feráv” - nyilván Ferenc és Gusztáv összevonása.

- Szegény barátom! Hogy meg lenne lepve, ha váratlanul meglátogatnám! - gondolta, míg a borítékot óvatosan elhelyezte a címével lefelé az asztalon. Aztán olvasni kezdett.

„Ferávom!

A takaród a hintaszéken és a papucsod az ágy előtt, minden úgy van, ahogyan hagytad. Csak a meztelen képemet akasztottam le a falról - ne haragudj, életem. A blúzost a helyén hagytam, azt szeretem, mert gyöngé és szomorú. Hanem a másik csak arra figyelmeztet, hogy nem leszek én már soha máshol meztelen, mint a fürdőszobában. Az a kép, fiam, nem én vagyok, hanem egy idegen, akit elképzeltél magadnak. Én nem vagyok sem büszke, sem dacos. Ó, ha olyan lehetnék, mint ő! Nem vagyok hős, nem is leszek soha. Engem nagyon könnyű elhagyni. És én belenyugodtam, hogy elveszítelek.

Te se tiltakozz. Péntek van, Teri néni odakünt már meggyújtotta a gyertyákat, és most ünnepi dalokat dúdol. Amíg a sarki hentes előre köszönt neki, nem volt vallásos. Mióta a fejét is csak fenntartással biccenti meg, ha ő köszön előre, gyertyácskáihoz menekül, és tőlük várja a csodát. Én is hazudjak magamnak? Nem teszem. Most már van erőm megírni azt, amit nem bírtam elmondani neked, amíg itt voltál velem.

Drágám, nem volt az áldozat, hogy lestem a kapudat és cipeltem utánad a csomagokat! Boldog voltam, hogy szolgálhattalak. A lábadat is megmostam volna, ha engeded. Én arra születtem, szívem, hogy a férfinék, akit szeretek, rendben tartsam a ruháját és teste kifárasztásával elűzzem fejéből a gondokat. Neked ez nem elég. Neked ideál kell, s az én nem

vagyok. Avval, hogy itt jártál, megcsókoltad a kezem és azt hitted, szeretsz, mindent megkaptam az élettől, ami járt nekem. Szerettem volna, ha gyerek születik ölelésünkből, hogy ne csak takaród meg a papucsod maradjon itt emlékül, de nincs szerencsém. „Meglátogatta isten a hajlékunkat” - mondogatja nagybátyám, bár ő is csak azóta használja ház helyett ezt az ódon kifejezést, amióta restell kilépni a kapuján.

Itt egyébként az élet nem rosszabb, mint Pesten, sőt alighanem jobb. Az üzletekben még mindent lehet kapni. Vettem neked meleg alsóruhát szívem, és a jövő héten postára adom. Ne haragudj meg érte. Tudom, hogy ti a férfiaság jelének tartjátok, ha valaki rövid alsónadrágot hord, de ez marhaság. Idén kevés lesz a tüzelőd. Ha kicsit még szeretsz, hordani fogod a flanelt, ha beáll a hideg. Hosszú alsónadrágba legalább hamisítatlan Feráv pasa leszel.

Olajos sprotnit is vettem. Pesten már biztosan nem kapható, és tudom, hogy mennyire szeretted...”

Itt abbahagyta az olvasást.

- Giccs! - mondta idegesen. - És ez tetszik neked?

Közben azt gondolta:

- Hogy magába bolondítja a cselédlányokat!

Gusztáv szó nélkül visszavette a levelet, és a zsebébe süllyesztette. Felállt.

Még nem akarta elengedni, ezért ezt mondta:

- Persze, van benne valami! Tagadhatatlanul van.

- Van fiam, csak te nem érted! - felelte Gusztáv hidegen. - Pénteken hozom a gyereket.

„1944. június 7. Kitört a téboly. A zsidók sárga folttal járnak. Szegény Gosztonyi megúsza. Horthy úgy tesz mintha uralkodna, de még nem úszta meg. Szálasi sem, pedig ő úgy tesz, mintha nem uralkodna. Mindenki bolond. Az *Új Magyarországban* megjelent P. M. cikke „A halál esztétikája”-ról. Leközltek. Fogalmuk sincs a tréfáról, és nem is álmodják, hogy valaki gúnyolódni mer velük. Megkíméllek a kutatástól, utókor. P. M. én vagyok. B! G! is én vagyok. Sőt az a C. is, aki az egyik illegális lapocskában ír. Általában úgy érzem, mindenki én vagyok, aki még ír és gondolkodik.

Azért is vettem elő újra a naplomat, hogy el ne vesszek a sok Franke között. Én Frank vagyok. Frank Béla. Künn zúg a téboly, de én idehaza művelem kertecskémet és nevelem Gézát.

Sosem hittem volna, hogy valamiért még hálás leszek Gusztávnak, de Gézáért az vagyok. Hallatlanul kedves kölyök. Vállamra teszi az állát, és belenéz a könyvbe, amit éppen olvasok.

- Diener-Dénes? - mondja örömmel. - Erről Gusztáv bácsi is mesélt nekem!

Persze ő is imádja Gusztávot, mint minden kiskorú, és én a világért meg nem bántanám. Hadd imádja. Gusztáv elvégre egész rendes gyerek, csak hóbortos. Érdekes, valami szobrot is csinálhatott. Attól tartok, hogy rossz. Sajnálom. Igaz, Géza leírásán nem lehet eligazodni, sokat kell még tanulnia, hogy szóval is láthatóvá tudjon tenni egy műalkotást.

- Teljesen meztelen - mondja kényelmetlenül. - A válla előrehajlik.

- És mit csinál?

- Mit csinál? Semmit.

Aztán elpirul és hozzáteszi:

- Ili nénire hasonlít. Csak szebb.

Mosolyognom kellett a gyereken.

- Az nagy szó! - mondtam. - Mert Ili néni is nagyon szép.

Elégedetlenül rázta a fejét.

- Nem szeretem. Gyáva.

- Gyáva?

Bólintott:

- Meg ragadós! - tette aztán hozzá és újból elpirult.

Édes, tiszta kis gyerekem! Milyen hibátlanul jeleznek még a te romlatlan ösztöneid! Nincs az a kitanult nőismerő, aki jobban átlátna Ilin.

Különben a képekhez is szokatlan érzéke van. Persze, Gosztonyi tanácsos házában sokat tanult. De azért szokatlan, hogy egy ilyen fiatal gyerek felismerje a mestereket modorukról.

Most, hogy a vidéki zsidóktól elkobozták műtárgyaikat, sokat utazom. Jobb, ha én szerzem meg magamnak az értékes anyagot, mintha avatatlan kezekbe kerül. Géza az új szerzemények alkotóit is rendszerint felismeri.

- De miért hozza el őket, Béla bácsi? Ez nem lopás? - kérdezte egyszer aggódva.

- Lopás - feleltem -, de nem én követtem el.

Megmagyaráztam neki, hogy a túlélőknek visszaszolgáltatom a képeiket. Azóta ő vezeti a listát a tulajdonosokról, és pontos adatokért nyaggat. Elhatároztuk, hogy a háború után közzétesszük a névsort, és még kárpótlást sem kérünk a gazdáktól. Költségeink fedezésére elég lesz az is, ami sajnálatosan a nyakunkon fog maradni.

Csodálatosan érzékeny.

Reggel megint a zsidókról beszélgettünk, és egyszerre könnyes lett a szeme.

- Szegény Ili néni! Őt is gettóba vitték.

Már elfelejtette, hogy gyáva és ragadós...

- Igen, de miért? - mondtam. - Én idejében írtam neki, és megígértem, hogy elrejttem, ha Pestre költözik.

- Nem akarta elhagyni az öregeket! - szipogta Géza.

Törtem a fejem, megmondjam-e neki az igazat, de aztán úgy döntöttem, hogy fiatal még hozzá. Mert az igazság az, hogy most minden áron életben kell maradni. Én akár frontkurvának is elmentem volna Ili helyében, hogy megmaradjak és bosszút állhassak. Az ostobák el fognak pusztulni. Akinek a jelleme nem elég erős és nem tud minden köteléket lerázni magáról, hogy saját útjára térhessen, annak nincs reménye. Most, amikor „Minden külön összezsibongott s mégis mindenkinek szétszakadtak” - csak annak van joga az élethez, aki mindenből kimarad.

Én például mit csináljak? Nem csináljak semmit, csak kurtán beszélek és furcsákat mondok. Ezért aztán úgy imponálok mindenkinek, hogy az már nevetséges. Nem beszélek Prehmről, aki végül térdén állva könyörgött nekem kegyelemért, de... hanem talán jobb lesz, ha nem írok neveket.”

„1944. június 10. Láttam Sziszifuszt. Kényelmesen sétált az utcán, és a hóna alatt egy tömött aktatáskát cipelt. Éppen azon gondolkodtam, megszólítsam-e, mikor visszapillantott a válla fölött, és aztán lépteit meggyorsítva, befordult az első sarkon. Úgy látszik nem akart találkozni velem.”

„1944. június 15. Elszállítják a gettókat. Megpróbáltam kiszabadítani Ilit. Felmentem Ruprechthez, és megkérdeztem ki tudna-e hozni valakit a nagyváradai gettóból. Azt mondta, ennek elvileg nincs semmi akadálya. Gyakorlatilag pedig csak az, hogy még mindig álnéven írom alá a cikkeimet. Aláírásomért a sajátját adja cserébe, amellyel azt szabadíthatom ki a sárga házakból, akit akarok. A nevét sem kérdi.

Mindent vállaltam volna, csak ezt az egyet nem. Ha az én nevem megjelenne a nyilasok lapjában, az sokakat megtevesztene. Erre soha nem kerülhet sor. Szegény Ili!”

Másfél napja nem volt vizük. Hetvenen bezsúfolva egy marhavagonba, fadarabokká zsibbadt végtagokkal kuporogtak a földön. Küblit sem adtak be hozzájuk. Kétségbeesett harcot folytattak a tisztaságért. Az ürüléküket ruhadarabokba csomagolva préselték ki a kis ablak rácsai között. De a betegek maguk alá rondítottak és meghaltak. A halottakat egymásra rakták, hogy az élőknek valamivel több helyük legyen. A hetvenéves Herman néni testén már kiütköztek a hullafoltok. Édeskés bűz fojtogatta tüdejüket. A gyerekek bögték, és vízért nyúzták az anyjukat. A csecsemők már sírni sem tudtak.

Ő a vagon szögletében ült - irigylésre méltó helyen - és a búcsúlevelét fogalmazta. Addig áltatták egymást és magukat avval, hogy nem fogják őket elhurcolni az országból, míg végül már nem volt módja elbúcsúzni Gusztávtól. Az első napon aztán nem volt ideje arra, hogy a válásra gondoljon. Megpróbáltak berendezkedni, megpróbáltak intézkedni. Azt tervezték, hogy a kényelmesebb helyeket felváltva fogják elfoglalni. A gyermekes anyáknak akarták fenntartani az egyik sarkot. Vízfelelőst neveztek ki, akinek szigorú szabály szerint kellett gazdálkodnia a vízzel. Hevesen gesztikulálva, rekedtre vitatkozták magukat, még verekedtek is. Hiába. Mindig akadt valaki, aki nem egyezett bele, aki óvatlan pillanatban felragadta a vödröt, aki ráordított a nyüglődő gyerekekre. Végül kiborították és elfolyatták az amúgy is kevés vizet. Mikor aztán a gyerekek bögni, a betegek halni kezdtek, abbahagyták az intézkedést. Fásultan ültek a földön, hallgatták a kerekek kattogását, a haldoklók hörgését, a gyerekek zokogását, és Eveline, a rabbi lánya sikoltva tömte be a fülét. Akkor egy darabig többen is sikoltoztak, és öklükkel verték az érzéketlen deszkát, de egyiknek sem volt szerencséje: nem sikerült megörülniük. Az állomásoknál kórusban bömbölték a vasutasoknak: Vízet - ezt is hiába. A vonat nem állt meg, s ha igen, SS-ek vették körül, akik vidáman kiáltották vissza: Hängt euch auf! Ő ekkor már nem törődött sem a vízzel, sem a levegővel. Ült a falnál, és a soha el nem küldhető levelet fogalmazta. Észre sem vette, hogy mondatai nem illeszkednek egymáshoz. Annak a Gusztávnak, akivel most beszélt, nem volt szüksége magyarázatokra.

- Nem igaz, Gusztáv! Nem tudok lemondani rólad. Ágyam a tied, szíved az enyém. Nagyon vigyázz magadra, drágám. Várj a Keletinél, ha visszajövök. Te se halj meg, Gusztáv.

Aztán egyszerre panaszkodni kezdett.

- Rossz gyerek voltál, Gusztáv.

Nem kellett folytatnia. Gusztáv mindent megértett, és szomorúan felelt:

- Te voltál rossz gyerek, drágám! Miért nem jöttél, amikor hívtalak? Mindenkinél jobban szeretlek, édes!

Arra eszmélt fel, hogy oldalán a hároméves Bandi gyerek hiába szólítgatja az édesanyját.

- Anyu! Ne aludj, anyu!

Már mindenki belefáradt a hasztalan erőlködésbe! Csak néhány fiatal lány állt az ablaknál, s marakodott a friss levegőért.

Magához húzta a kisfiút.

- Hagyd anyukát - csuklott el a hangja. - Anyuka fáradt!

Bandi sikoltozni kezdett, s apró öklével ütötte Ili mellét.

- Eressz engem! Anyuhoz megyek.

Keserűen elmosolyodott:

- Gyere hozzám, Bandikám, adok neked szőlőt.

Másnál is volt élelmiszer, nemcsak nála. Gyümölcs is akadt. De nem merték nappal elővenni, nehogy meglássák a többiek. Éjjel majsoltak, mint a baglyok. Most, hogy mindenki által láthatóan, előhúzta zsebéből a maradék fürt szőlőt, minden fej feléje fordult, de nem szólalt meg senki. Csak a gyerekek ugráltak fel anyjuk mellől, és átgázolva a földön fekvő testeken, feléje igyekeztek. Egy perc múlva körülötte topogott mindegyik.

- Nyissátok fel a szátokat, fiókák - mondta fásultan.

Igazságosan szétszította közöttük a szőlőt. Mindegyik szájába rakott három szemet. Magának nem hagyott semmit. A kis Bandi keservesen zokogott.

- Ne adj nekik! Rossz néni vagy!

Most már eltűnt ajkáról a mosoly. Volt még egy fél citroma. Előkotorta blúzából, és gonosz önzéssel, akár egy édesanya, Bandi szájába facsarta az egészséget. A többinek nem adott.

Bandi még egy ideig nyüglődött, aztán ijedten kiáltott fel:

- Hol van anyu?

Ő is csak abból értette meg, hogy a holttestet elvitték, hogy valamivel kényelmesebben ülhetett.

- Mindjárt jön, kisfiam.

Ölébe vette a gyereket, és az lassú sirdogálás közben elaludt.

„Milyen szerencse, drága Gusztáv, hogy nem született gyermekünk!”

Reggel, nagy zökkenéssel megállt a vonat. Felrántották a kocsik ajtaját, és csíkos ruhás férfiak sürgették őket a kiszállásra. A háttérben SS katonák integettek kurta botjaikkal. Pedig ugrottak ők maguktól is.

A vonat egyik oldalán lapos barakkok álltak, a másik oldalon nyílt pálya. Balról elől, magas kémények messze világító lángot okádtak magukból. Az asszonyok sorai között a csíkos ruhájúak kihordták a vagonokból a csomagokat. Lassan haladtak előre egy csoport felé, amelynek a közepén egy hatalmas, esőkabátos férfi állt, akit laza félkörben SS tisztek vettek körül. Az esőkabátos férfi kétfelé osztotta a csoportot. Az öregeket és a gyerekes anyákat balra küldték, a többieket jobbra.

- Életben maradtam, Gusztáv! - gondolta.

A csíkos ruhájúak szörnyen soványak voltak, és elkínzottaknak látszottak. A barakkok drótkerítésén túl állatian szomorú szemekkel lesett feléjük egy sereg asszony. De a helyzet mégis vigasztalóbbnak látszott, mint a vagonban és ő elégedett volt.

- Túléltek, Gusztáv! - ismételte meg.

- Ili néni! Hol van anyuka? - siránkozott Bandi.

Az egyik csíkos ruhájú meghallotta a gyereket és összerezzen.

- Nem a magáé a fiú? - kérdezte halkan.

Csak a fejét rázta.

- Szerencsétlen! Azonnal küldje el magától. Azokat ott megölik.

- Ili néni! - nyafogott Bandi. - Mikor kapunk vizet?

Mindent megértett. Felnézett az égre és nagyot sóhajtott. Aztán magához szorította Bandi fejét, és szilárd léptekkel elindult bal felé.

„1944. szeptember 27. Mégis át kellett költöznöm egy volt zsidó lakásba. Nem szeretem az ilyet, de a régi lakásomban nem fértek el festményeim. Így is egymás hegyén-hátán lógnak a falon. Hiába rendezgetem őket, sehogy sem akar egységes kép kialakulni. Most evvel töltöm estéimet.

Géza keservesen egyezett bele a lakáscserébe. Attól tart, hogy Gusztáv keresni fogja és nem találja meg. Meghagytam új címünket a házmesternél, és kértem, hogy közölje mindenkivel, aki engem keres. Géza kicsit megnyugodott. Azért rosszkedvű. Elmesélt egyet-mást magukról - most először. Úgy látszik, Gusztáv afféle küldönc szolgálatokra is felhasználta a fiút. Micsoda felelőtlenség!

Géza persze más oldaláról nézi a dolgokat, és meg van sértve.

- Nem bízik bennem Gusztáv? - kérdezte többször is. - És mi miért nem csinálunk semmit?

- Szamar vagy! - intettem le végül és megmutattam C.-vel jelzett cikkeimet. Felragyogott a szeme.

- Szép! - mondta. - Szép!

Nevettem.

- Fiam, tanuld meg, hogy mindent lehet rondán csinálni meg szépen is. Az ellenállást is! Ha mindenképpen meg kell halnom, itt haljak meg a képeim között.

Tünődött. Szeretem, hogy mindent ilyen komolyan vesz.

- Gusztáv azt szokta mondani, hogy jobb egy döglött oroszlán, mint egy eleven kutya.

- Igen - feleltem tüstént -, de az eleven oroszlán még jobb.

Megértette és megsimogatta a kezem.”

A nyomdát a házmester segítségével helyezték el egy fővárosi ház alagsorában. A helyiség igen alkalmasnak látszott konspirációs célokra. Belülről is vaspánt volt az ajtaján, és az oldal-faláról elfalazott kijárat volt a szomszéd ház pincéjébe. Eredetileg óvóhelynek készült, de a háziúr kisajátította. Káposztát savanyított benne. Most, amikor az oroszok elfoglalták Kecskemétet, nem jutott elegendő nyersanyaghoz, kevesebb helyre volt szüksége, és szívesen vette, hogy fölöslegessé vált pincéjében asztalosüzemet rendezzenek be. Ők pedig beállítottak egy gyalupadot, egy enyvfőző üstöt, és megkezdtek a szomszédok székeinek javítását, jóllehet Radákovics is épp csak hogy konyított az asztalosmunkához. Szerencsére a háborús időkben a megrendelők sem sokat törődtek a végzett munka csínosságával. Így elég elfogadható ürügyük volt arra, hogy a pincében tartózkodjanak. A papírt is feltűnés nélkül juttathatták el

hozzájuk. A futárok törött szemétládákkal állítottak be, és a megjavított ládákban szállították el a kinyomtatott röpcédulákat.

- Hol a különbség? - ugratta Gusztáv Radákovicst. - Ugyanazt csináljuk, mint az úton. Azért javítjuk a ládákat, hogy másnap összetörjék őket.

Este feltették a keresztvasat az ajtóra, és előhúzták a forgács alól a sokszorosító gépet. Stencillel dolgoztak. Gusztáv forgatta a kereket, Radákovic pedig a papírokat kezelte. Annyira megszokták a helyzetüket, hogy a vas az ajtón és a falhoz támasztott csákány már nem a veszély, hanem a biztonság érzetét keltette fel bennük.

- Senki nem fogja elhinni, hogy az illegális nyomdában unatkoztam! - panaszkodott tréfásan Gusztáv.

A szökés után Gusztáv Radákovicsekkal maradt és munkát vállalt az ellenállási mozgalomban. Mivel pedig úgymint illegális volt, a sajtóhoz tették. Eleinte az elosztásban működött, hozta és vitte a papírt. Ebben az időben történt, hogy Gézára is rábízott egy-egy könnyebb feladatot. Aztán közölték vele, hogy teljes illegálisba kell vonulnia, mert a nyomdába osztják be. Meg kellett tehát válnia Gézától is.

A munka sehogyan sem elégítette ki romantikára vágyó kedélyét. Ott szeretett volna dolgozni, ahol a röpcédulák céljukhoz érnek. Szerette volna munkájuk hatását látni. De hiába könyörgött Radákovicnak.

- Mozogj gyorsabban, nem unatkozol - mondta. - Egyébként ennél veszélyesebb helyre nem is állíthattunk volna.

Gusztáv megértette, hogy valóban életveszélyben vannak, de nem érezte. Neki pedig az érzés volt a fontos és nem a logikus következtetés. Ha pedig Radákovicra nézett, szinte azt hihette volna, hogy egy békés otthonban dolgozgatnak valamit a maguk szórakoztatására. Ügyesen rakosgatta a papírokat, és közben füttyölt. Kitűnő zenei memóriája volt, kívülről tudta az egész V. szimfóniát. Gusztáv egyszer meg is jegyezte gonoszkodva.

- Igazán nem várná az ember egy kárpitoslegénytől.

Radákovic komolyra vette az ugratást.

- Persze kár, hogy éppen ezt a lyukat ismered a kommunista mozgalomból. De ha végzünk a németekkel, majd meglátod a többit is. Én már rég nem kárpitoslegény vagyok, hanem kommunista.

- Csak nem azt akarod mondani, hogy Beethovennel is a munkásmozgalomban találkoztál?

- Hol találkoztam volna? Kölyökkoromban csak egy malacom volt, amelynek forgatni lehetett a farkát, és akkor valami dalt pengetett, aminek ma sem tudom a szövegét. Ezenkívül csak a verklisek zenéjét ismerhettem, meg azokat a nótákat, melyeket az utcán árultak.

Fejét hátrahajtva, tréfásan utánozta az árusokat.

- Nem én lettem hűtlen hozzád, Traviáta, kuplétermék!

- Elfogyott a papír - mondta bosszúsan Gusztáv. - Mindig keveset hoznak.

Kiütött két éket a gyalupadból, mire annak a feneke egyik oldalán leereszkedett, és elárulta, hogy az asztal belül üres. Berakták a röpcédulákat az asztal hasába, és aztán mindent a helyére igazítottak. A gépre visszaszórták a gyaluforgácsot, és aztán sokáig mosogatták kezükről a ráragadt festéket.

- Sétáljunk egyet - ajánlotta Gusztáv. - Ma már nem lesz bombázás.

- Annál könnyebben kerülhetünk razziába! - rázta a fejét Radákovics és búcsúzott.

Gusztávot azonban nem hagyta nyugodni a dolog. Iliről mintázott szobrát Gézán kívül még nem mutatta senkinek.

- Képzőművészettel nem foglalkoztál? - kérdezte egyik nap Radákovicstól.

- Nem. Már tervbe vettük, hogy tárlatlátogatásokat is szervezünk, de mielőtt megszerveztük az elsőt, engem letartóztattak.

Tárlatlátogatás...! Beethoven-hangversenyek!

Valahogy nem így képzelte Gusztáv a munkásmozgalmat.

- Mégis megmutatom a szobromat - mondta Radákovicsnak. - Nézd, az csak olyan maszlag, hogy a beavatatlanok nem értenek hozzá. Hogy a szobrom nem giccs, azt én magamtól is tudom. Most az a kérdés, hogy neked tetszik-e. Ha igen, akkor sikerült.

A késedelmes papírszállítások miatt ekkor már végleg körmükre égett a munka. Kitétek egy cédulát az ajtóra: „Haláleset miatt zárva”, ráfordították a keresztkerítést, és egész nap a röpcédulákkal akartak dolgozni. Radákovics előrángatta a sokszorosító gépet és eldörzsölte a festéket a kövön, de mikor Gusztáv kicsomagolta a szobrát és az üst tetejére állította, letette kezéből a hengert.

- No fene!

Gusztávnak különös oka is volt, hogy kíváncsi legyen Radákovics véleményére. Életében ez volt az első olyan alkotása, amelyet hónapokkal elkészülte után sem tudott idegennek érezni. Valahányszor ránézett, Ili jutott az eszébe és elszorult a szíve.

Szobrának ezúttal nem volt semmi tematikus tartalma. Egy lány állt meztelenül a piederstálján - és igaza volt Gézának, nem csinált semmit. Állt és a vállát valami nem látható szörnyű teher görnyesztette előre. Akkor jutott eszébe a szobor ötlete, amikor a galagonyabokrok között találkoztak Ilivel, és zavarában megint megsértette. A tömör és mégis finoman karcsú test megfoghatatlan szomorúságot árasztott. Csakhogy Gusztáv nem tudta, hogy a szobráról árad-e az érzés, vagy belőle, magából. Az eltűnt kedves elevenebben élt benne, mint az előtte álló szobor.

Radákovics sokáig hallgatott.

- Szép! - mondta aztán, különös rekedt hangon. - De miért nem öltöztetted fel? Így lesznek, akik ebben a lányban csak a meztelenségét fogják nézni és nem azt, hogy megalázott.

Gusztáv türelmetlen mozdulatot tett.

- Ha te nem azt látod benne, miért félted a többieket?

Radákovics kurtán nevetett.

- Mert igen. Jórészt én is azt látom benne.

Sarkon fordult és a papiroshoz ment.

- Dolgozzunk.

Ezt elintézte! - gondolta Gusztáv.

Rosszkedvűen forgatta a kereket, és iparkodott elkerülni társa tekintetét.

- Ne haragudj! - mondta hirtelen Radákovics. - A feleségemet juttatta az eszembe. Internálótáborban van.

Gusztávot hirtelen forróság öntötte el. Szégyenkezve szorította meg barátja kezét, és mindketten arra gondoltak, hogy talán már nem is él az asszonyuk.

- Gyerek van? - kérdezte Gusztáv.

- Fiú. De őt már az elvtársak átcsempészték az Alföldre.

Szótlanul dolgoztak tovább.

- Hát, barátom - mondta Radákovics jó későn -, talán igazad van. Nagyon jó a szobrod. Legalábbis engem egészen felkavart. Törni, zúzni szeretnék. Kirántani a revolveremet, és belépük eresztetni az egész tárat. Ha felöltöztetted volna, kevésbé szorítaná össze a szívemet.

Dél felé gyors lépteiket hallottak a folyosón, aztán valaki lenyomta a kilincset. Egyémásra néztek.

- Kinyitni! - harsogták kintről. - Rendőrség.

Gusztáv a kapcsolóhoz ugrott, de Radákovics visszatartotta. Feszülten hallgatóztak.

- Hogy lapulnak! - gúnyolódott valaki az ajtó előtt. - Azt hiszik, akkor elmegyünk...

- Nyissátok ki, mert rátok törjük az ajtót! - kiabálta másvalaki.

Megfogták a gyalupadot, és lábujjhegyen az ajtó elé vitték. Odakerült az enyvfüző is. A szobrot egyelőre a sarokba állították. Mikor már minden elmozdíthatót az ajtó elé hurcoltak, Gusztáv felkapta a csákányt, és a fal kibontásához látott. Óvatosan kellett dolgoznia, hogy a zaj el ne árulja a kopóknak, mit csinálnak. Radákovics közben bőröndbe csomagolta a sokszorosító gépet, egy másikba pedig belegyömöszölte a kész röpcédulákat. Odakint puskatussal verték az ajtót, és durva fenyegetéseket kiabáltak.

Még csak az első téglák estek ki a falból, mikor recsegni kezdett az ajtó.

- Betörtek! - lihegte Radákovics -, nincs mese.

Revolvert húzott elő a zsebéből és kétszer tüzelt. Halk kiáltás jelezte kintről, hogy a golyó talált. Hallották, hogy a detektívek elugranak az ajtó elől. Pár pillanatig csak a csákány kopogása hallatszott. Aztán odakint géppisztoly sorozat csattant. A golyók átütötték az ajtót, és szilánkokat téptek le a betonpadlóról. Az első sorozat alacsonyra ment. Ekkor jutott eszébe Radákovicsnak, hogy mégis jobb lenne hasra feküdni, de már elkésett. A második sorozat testmagasságban törte át az ajtót. Három golyót kapott a bal vállába.

- Eltaláltak! - nyögte. - Siess!

Gusztáv kiütötte az utolsó téglákat, és Radákovicshoz ugrott. Átölelte a hóna alatt, és a rés felé hurcolta.

- A gépet vidd! - tiltakozott Radákovics.

Szabad kezével felkapta a bőröndöt és kidobta az átjárón. Aztán Radákovicset próbálta átemelni. Ekkor ütést érzett a vállán, és barátja feje előrehanyatlott. Homlokából bőven csorgott a vér.

Gusztáv megértette, hogy Radákovics felfogta a neki szánt golyót és meghalt. A földre eresztette a holttestet, kivette kezéből a revolvert, és minden golyóját az ajtóba lőtte. A detektívek ismét félreugrottak. Mielőtt idejük lett volna újabb sorozatot rájuk eresztetni, felkapta a másik bőröndöt és kiugrott a résen. A szomszéd ház pincéjében volt. Csak az utcán jutott eszébe, hogy a szobrát a pincében felejtette.

- Nem baj - gondolta -, majd megmintázom újból.

De azért elsápadt.

„1944. november 20. Egyre-másra fedezik fel a titkos nyomdákat. Az ellenállók elviselhetetlenül ügyetlenek. Magukra vessenek, ha nem írok többé a számukra. Most, hogy C. is meghalt, igazán úgy ülök a lakásunkban, mint valami barlangban. Azt mondják, rövidesen ideérnek az oroszok. Jó, hogy új lakásom éppen a város szélén van, hamar túlesünk mindenben. Nekem aztán nincs okom, hogy féljek tőlük.

Csodálatosan bírom a zavaros időket. Hogy az én idegeim sincsenek teljesen rendben, azt csak az az egy árulja el, hogy még a XIX. század íróihoz sincs türelmem. Horatiust olvasom és természetesen Platont. Micsoda ember! A mi civilizációnk rákfenéje az a tenger előítélet, amin nem tudjuk túltenni magunkat. Az édes görögök nem ismerték azokat az ostoba aggályokat, melyekkel mi tönkretesszük az életünket. Platon ugyanolyan természetességgel beszél arról, hogy Sokrates visszautasította Alkibiades szerelmét, mintha egy kínálkozó heteirát lökne el magától. A szerelem tényét tartja fontosnak, nem a fajtáját. Minket pedig még a háborús időkben is ezer ostobaság nyűgöz le magához.

Késő van. Abbahagyom az írást és jó éjszakát kívánok Gézának.”

Autón vitték be a Hűség Házába. Ruprecht fogadta meg egy vadidegen, durva külsejű ember. No meg Prehm.

De mit keres itt Prehm? - gondolta aggodva.

- Voltaképpen - felelte Ruprecht a ki nem mondott kérdésre - túl sokáig bántunk kesztyűs kézzel magával. Unjuk. Megjött végre az esze, vagy nem jött meg?

- Nem értem! - hebegte.

- Dehogysem érti! Mellénk áll, vagy nem áll mellénk?

Mintha lába alatt megnyílt volna a föld. Iszonyodva nézett az előtte ülőkre és megértette, hogy ők nem ismernek többé kiméletet. Az ismeretlen férfi a bicskájával játszott, Prehm pedig hiéna módra röhögött.

- Kérem - próbálta meg összeszedni magát -, nekem eddig sem maguk ellen volt kifogásom, hanem többet használhattam, ha álnéven írok. De most nincs kész írásom. Egy-két nap alatt összeütök valamit.

Abban reménykedett, hogy közben az oroszok megindítják a támadást.

- Cikk?! - nevetett Ruprecht.

Egy körülbelül két arasznyi tárgy állt előttük, terítővel letakarva. Egyetlen mozdulattal lerántotta a leplet, és azt kérdezte:

- Hol van, aki ezt a szobrot csinálta?

Gusztáv! - jutott azonnal az eszébe. Nemcsak Géza leírásából ismert a szoborra, egyébként sem lettek volna kétségei. Az előrehajló lányalak egyenesen ráemelte szemrehányó tekintetét.

- Ezt a szobrot soha nem láttam! - mondta remegve.

- Az lehet - nevetett Prehm. - De megismered Gusztáv munkáját?

- Hol találták? - kiáltott fel, és evvel igent mondott a kérdésre.

Elárulták neki.

Forogni kezdett vele a szoba. Homályosan látta, hogy a három férfi vadul néz rá, és az ismeretlen az asztalfiókból gumibotot vesz elő.

- Nem! - nyögte.

- Mit nem? Beszélj!

Hirtelen megnyugodott. Ha az állat Gusztáv az illegális nyomdában őrzi a szobrát, nem érdemel kíméletet.

- Ezt - mutatott a szoborra - adják nekem.

Az ismeretlen gumibotjához kapott:

- Szentelenkedsz, pimasz?

Makacsul rázta a fejét:

- Erre nincsen semmi szükség. Adják nekem a szobrot.

Ruprecht félretolta a gumibotot.

- Hát a szobrot éppen megkaphatod - mondta. - Beszélj!

- Mit reszketsz, b! g!? - gúnyolódott Prehm.

Megtörölte a homlokát.

- Rémes, hogy milyen kicsinységeken múlik egy ember élete. Becsületszavamra fél éve nem láttam Gusztávot, s csak egész véletlenül egy borítékról tudom a lakcímét...

„1944. december 2. Még most is reszketek. Géza örül a szobornak. Persze mindent elhitt. Csak ő ne tudja meg soha. Szegény. De miért késnek az oroszok? Szökjem? De hová? Várjak rájuk? De meddig?”

Az oroszokat várta, de a nyilasok jöttek érte. El kellett mennie velük. Gusztáv nem volt otthon, de a lakásadónője felismerte a személyleírásából. Beültek a szobájába és vártak. Mikor a zárban csikorgott a kulcs, a három legény kisurrant az előszobába. Gusztáv körülnézett és a zsebéhez kapott, de elkésett. Megragadták és bilincsbe verték a kezét. Belökték a szobába.

- Köszönj a barátodnak! - röhögött durván az egyik legény. - Egy-kettő!

- Szervusz, Gusztáv! - dadogta.

Gusztáv közelebb lépett és szemközt köpte. Nyomban kapott egy óriási pofont.

- Köpni itt csak nekünk van jogunk, fiam!

- Dehogyis! - nevetett a másik. - Köphet ő is, csak minél gyorsabban.

- Hol vannak a barátaid? - kérdezte a harmadik. - Téged már elárultak. Most te következel.

Remegve látta, hogy Gusztáv mosolyog.

- Dehogyis! - mondta tisztán. - Most az következik, hogy az oroszok bejönnek, és Franke úr elmondja nekik a ti neveteket.

- Ez? - kiáltott az egyik legény, és gallérjánál fogva melléje lódította Bélát. - Ez ugyan nem!

- Dehogynem! - nevetett Gusztáv. - Hét élete van! S ha ő nem, akkor majd vallanak a falak! Lógni fogtok, cimborák!

Mióta sikerült megszöknie a pincéből, a párt egyik fegyveres csoportjában dolgozott. De ott sem volt mindennap harc. Várnia kellett, míg először bevetésre kerülhetett. Éppen ma délelőtt

érkezett el az ideje, onnan jött. Az Üllői út sarkán álltak lesen. Német gépkocsik érkeztek. Terepszínre festve. De az egyik kocsi kék volt. Ő arra lőtt, mert azt hitte, hogy azon valami fejcs utazik, de csak egy kis szajha ugrott ki belőle sikoltozva. Az SS katonák üvöltöttek. A sofőrök, ahelyett hogy gázt adtak volna, ijedtükben leállították a kocsikat. Mindenki kiugrott, és a kocsik mögé hasaltak. Ekkor a másik oldalról kaptak egy sorozatot. A harmadik kocsi kigyulladt, és nagy lánggal égett. Ők pedig a nagy zűrzavarban kereket oldottak. Kigyúlva és izgalomtól égve jött hazafelé. Szórakozottan nyitotta ki az ajtót, és még csak nem is gondolt arra, hogy valami baj érheti. Mikor váratlanul rátörtek az Árpád-sávosok, egy pillanatra megijedt:

- Meg kell halnom!...

Többet aztán nem érzett félelmet. Arra gondolt, hogy ha ideérnek az oroszok, ezek is úgy fognak ordítani, mint azok ott az Üllői úton. Hetykén vágta az arcukba:

- Tele lesz a gatyátok!

Az egyik legény csövénél fogva felemelte géppisztolyát és feléje vágott. Vállon találta. Hasító fájdalmat érzett. Összeesett. Alighanem eltört a kulcscsontja. De most örült a fájdalomnak. Ha sikerül ezeket az állatokat még jobban feldühítenie, talán helyben agyonverik és megszabadul a kínzástól. A földön fekvő, teljes erejéből a legközelebb álló pribék sípcsontjába rúgott.

Az ütések alatt hamar elvesztette az eszméletét. Még hallotta, hogy felbőgnek a légvédelmi szirénák, és érezte, hogy kezénél, lábánál fogva hurcolják valahova. Aztán már semmiről sem tudott.

A légiriadó megmentette Franket. Az Árpád-sávosok Gusztávot vonszolva gyorsan lerohantak a lépcsőn, és róla megfélemedtek. Ő kiszaladt az utcára, és a fal mellett lopózkodva, igyekezett minél messzebbre menekülni. Végül a Szondy utcában behúzódott egy kapu alá, és ott várta meg a lefűvást, ami különben nem is késett sokáig. Ezúttal csak felderítő gépek jöttek a város fölé, és hamar elszálltak az ellenkező irányban.

Eddig nem ismert félelem húzta össze a testét. Kezének, lábának már ura volt, de belső részei tovább remegtek.

- Csak így elintéznék az embert? - hüledezett. - És mit akart Gusztáv? Nem volt neki már mindegy?

Gosztonyi tanácsos prófécijára gondolt. Arra, hogy lesz idő, amikor a levest forrón eszik és a revolverek maguktól előugornak.

„De így nem lehet élni! Mire várnak az oroszok?”

Elindult hazafelé.

Budapest most a farsang böjtjét ülte. A járókelők szürke, meggyötört arccal siettek az utcán, s időnként az eget kémlelték. Kevés volt köztük a fiatal férfi. Katonák mentek valahová, fegyverüket hanyagul lóbálva. Őrmesterük a sarkon tüzet kért egy civiltől és durván káromkodott. Teherautón homokzsákokat szállítottak. Árpád-sávos járőr lődörgött a járdán, az emberek a falhoz húzódtak előle, aztán megriadva tartottak újból az út közepére, nehogy elárulják félelmüket. A villamosok részegen imbolyogtak meglazult talpfáikon.

Franke csodálkozva látta, hogy az asszonyok nemcsak a járőr elől térnek ki, hanem előle is. Mintha valami borzalmasat látnának rajta.

- Véres lett a ruhám? - töprengett.

De az események nem a ruháján hagytak nyomot. Az első épen maradt portálüveg előtt megállt és figyelmesen nézte az arcát. Eléggő feldúlt külseje volt. Kalapját Gusztáv lakásán felejtette, és haja az izzadságtól összecsomósodva kuszáldott a fején. Arca beesett, pofacsontja kipirult az izgalomtól. De frissen borotválva mégis bizalmat gerjesztőbbnek találta a külsejét, mint a legtöbb férfit, akivel találkozott. Azt hitte képzelődött, megnyugodva ment tovább. Ám az emberek továbbra is kitértek előle, és a következő kirakatnál ismét megállt.

Hiába, nem vehetett észre magán semmit. A szemével volt a baj, amely csak akkor nézett szeliden, amikor saját tükörképét vizsgálta, egyébként vadul villogott és fürkészőn nézett járókelőről járókelőre. És mit tudhatták azt 1944-ben az emberek, hogy ki, miért szimatolozik közöttük? A házparancsnokok, pártszolgálatosok, nyilas szajhák és egyéb provokátorok már a konyhaablakon is belestek. Az utcán csak az járt, akinek halaszthatatlan volt a dolga.

Franke is meggyorsította lépteit. Sürgősen intézkednie kellett arra az esetre, ha a pártszolgálatosok utána mennének. Azt okumálta ki, hogy képeit bezárja az egyik pincébe, ő pedig Gézával egy közeli ház óvóhelyére húzódva várja meg az oroszokat. Ha keresik, igazán nem gondolnak arra, hogy lakása közvetlen közelében rejtőzködik.

Hármasával rohant fel a lépcsőkön. Az ajtót be sem csukva maga után, egyenesen a szobába rohant, és földbe gyökerezett a lába.

A lakás üres volt. Azaz csak a képek tűntek el a falról, de azok mind egy szálíg. Egyedül Gusztáv szobra állt a kisasztalon a falnál. Géza magába roskadva ült egy széken, és üres tekintettel bámult a levegőbe. Arcán megkövült fájdalom. Mellette a falhoz támasztva a kis balta, mintha rablók ellen készülné védekezni.

- Mi történt?

- Prehm járt itt! - felelte Géza, de nem nézett a kérdezőre.

- És te hagyta? - kiáltott Béla, de rögtön meg is bánta. Hogy állhatott volna ellen a szegény gyerek egy felnőtt férfinak, aki valószínűleg nem is volt egyedül. És most különben sem a képekkel kellett törődnie először, hanem Gézával. Rettenetesen szívére vette a veszteséget. Olyan mereven bámult a szoba átellenes sarkába, hogy Béla hátrapillantott, nem áll-e mögötte valaki? Vagy talán a szomszéd szobában rejtőztek el a pribékek és rája lesnek? De akkor nem hagyták volna Gézánál a baltát! Nem, a gyereket vagy a lelkiismeretfurdalás bántja, vagy az erőszak látványa borította ki önmagából. Mindenképpen meg kell nyugtatni.

- Semmi vész, kicsikém. Fő, hogy neked nem történt bajod!

Meg akarta simogatni a gyereket, de az elhúzta a fejét. Most nézett Bélára először.

- Ne nyúljon hozzám! - suttofta iszonyodva - Prehm mindent elmondott!

- Mit? - kiáltotta rémulten. De abban a pillanatban már tudta is, mit mondott Prehm. Akaratlanul is elhátrált a gyerektől, és egy székre ereszkedett.

Géza pedig lassan oldalt húzódott. Bal kezével átölelte a szobrot, jobbajával pedig a baltát emelte fel.

Sokáig hallgattak mind a ketten. Egészen addig, míg valahol a fejük felett újra felbőgött a légvédelmi sziréna, és állati nyers hangjának erejével, szinte előre lökte őket.

- Prehm hazudik! - mondta ekkor Béla. - Ő adta fel Gusztávot!

Nyomban észrevette, hogy elárulta magát. Géza arca megrándult, de nem felelt. Akkor felkelt és mint a macska, lassú, nyújtott léptekkel megindult a fiú felé.

- Nem szégyenled magad? Én meg kinevettem Prehmet, mikor avval fenyegetőzött, hogy ezt fogja neked hazudni. Egy szavát se hidd! Gusztáv él, egészséges és a háború után találkozunk vele.

A szeme árulta el. Mielőtt felállt a székéről, elfelejtett tükörbe nézni és nem tudta, hogy tekintete meghazudtolja a szavait. Géza nézte az eszelősen csillogó, kimeredt szemeket, és halkán nyögve hátrált a falig. A baltát védekezve tartotta maga elé. Hogy Franke mit beszél, azt nem is hallotta.

Kirántotta a fiú kezéből a baltát, de nem emelte fel.

- Térdelj le - suttogta fenyegetően -, és esküdjél meg, hogy senkinek nem mondom el azt az ostobaságot, amit Prehm fecsegett.

Géza levegőért kapkodott, mint a gyerek, ha hanyatt esve megüti a fejét és sírni szeretne, de nem tud. A szája szétnyílt, a feje reszketett.

Béla felemelte a baltát.

- Térdre! - ordította. - Esküdj vagy imádkozz!

Ekkor a ház megrendült és mennydörgő robaj hallatszott.

Nem látta Franke halálát. Csaknem a lába előtt most vak mélység tátongott, amelyből sűrű por szállt az ég felé. Egy gerenda hajolt le lassan, mintha agyon akarná vágni, de aztán a padló szélébe akadt és tompa puffanással megállt. Az utcán zöld ruhájú emberek futottak felfelé, és befordultak a sarkon. Aztán elszédült és összeesett. Estében magával rántotta a szobrot is. Szabad keze a mélységbe lógott.

Tíz perccel ezután a szovjet támadás első hulláma túljutott a házon, és a kanyarulaton túl beásta magát. Az utánuk jövők észrevették, hogy a romba dőlt ház első emeletén, a padló épen maradt darabkáján egy gyerek fekszik. Létrát szereztek, lehozták, és mert eszméletlenül is küszködött, mikor a szobrot el akarták venni tőle, avval együtt szállították kórházba.

- Csodálatos! - mondta a főorvos és gyönyörködve forgatta kezében a szobrot. - Tegyük a szekrényére, hadd lássa, ha felébred.

- És a fiú? - kérdezte a nővér.

- Az ijedtségen kívül nem történt semmi baja.

De nem a szoborra esett az első pillantása, hanem a nőverre és az orosz egyenruhákra. Felült az ágyban, és kitérte a karját. A nővér átölelte, ő pedig fejét az asszony széles vállára hajtva, végre felzokogott.

RABSZOLGA

Megtöltöttem a bendőmet hússal és kásával, s most pihenek a padon. Senki nem mer elzavarni, mert Caesar, a hatalmas és igazságos úr jutalmazott a lakomával, s az étkezés a bőföggéssel végződik, nem pedig akkor, amikor az ember lenyalja a szájáról a zsírt. A rómaiak értik a dörgést. Kereveten hevernek az asztal mellett, s ha hosszú a vacsora, torkukat pávatollal csiklandozzák, hogy helyet csináljanak az ételnek, melyeket ügyes szíriai fiúk cipelnek asztalukra. Talán nekem is ezt kellett volna csinálnom. Zabálnom és ürítenem, zabálnom és ürítenem, míg Caesar kamrájából telik, akkor talán megnyugodott volna egy kicsit a gyomrom. Mert így hasztalan gyömöszöltem tele a kásával és a hússal, még most is éhezem nyomorultabbul, mint eddig bármikor. Ha valakit öt éven át minden éjjélkor felkölt az éhség, annak csak a gyomra fájdul meg, de jól nem lakik.

Aki látja, amint ülök a padon, eszegetem az asztalról a morzsát, azt hiszi mindig rabszolga voltam, az udvar végén szült az anyám, és a fogával harapta el a köldökszínort. Pedig én szabadnak születtem. Úr voltam, majdnem király, egy király fia. Lándzsámmal ledöftem a vadkant, a máját tűzön megpirítottam, s az édes velővel összekeverve lepényre raktam, lakomáztam a friss zöld fűvön, míg arcomat és ruhám elejét fényesre festette a zsír. A hegyilakóktól pisztráng került az asztalunkra, meg olyan lépesméz, hogy illatával megtöltötte a házat, meg görög bort ittunk hozzá cinkupából. S ha intettem apám valamelyik szolgájának, vidáman szaladt előttem hálókamrámba. Kecsketejet és nyers tojást hozott magával, hogy pótoljam a férfierőt, és ne küldjem el magamtól reggelig. Átkozott legyen a kíváncsiság, mely Kappadóciába csalt! Átkozott legyen az asszony, aki leitatott! Bilincsek között tértem magamhoz, s mint az állatot hajtottak hét országon át. Hajón hoztak Rómába, s gyomrom egy hónapig kevergett a hullámoktól és a romlott hering szagától. Undorral toltam el magam elől az ételt, nem sejtettem, hogy fogok én még álmodni e dögszagú halról, s ha fölriadván nem találom magam előtt, elkeseredésemben öklömmel fogom verni fejemet.

Bolond fej! Bolond fej!

Caesar udvarában tótágast áll a világ.

Hogy megvettem én a penészes kézműveseket, akik sötét odujuk előtt kuporogva edényeikre rajzolták az erdőt, melyben sohasem jártak, a szökellő szarvast, melyet az én kutyáim vertek fel, s engem is, amint a szarvas után röpítem a nyílamat! Karjukban nincs erő, szemükben nincs tűz és hátuk púpos, mint az edény hasa... Most bezzeg boldog lennék, ha közöttük görnyedve verhetném a rezet, s nekem is kijárna minden napra a szelet hús és az egész kenyér! Caesar hatalmas és igazságos úr, aki csak zsákokat és amforákat cipel, az se meghalni, se meghízni nem tud a kosztján. Csak akkor jutottam egy jobb falathoz, ha Sulpicius felügyelő magához hivatott, hogy mulattassam vendégeit. Ilyenkor remegve szívtam be a levegőt és hiánytalanul felsoroltam az összes fogásokat, ők pedig csodálkoztak, és röhögve csapdosták a combjukat. De élnének közöttünk, ők is meg tudnák különböztetni egymástól a pontusi sült csirkét és a kappadóciai hízott kappan szagát...

De most talán megkönyörültek rajtam az istenek. Szándékukat halandó ember ki nem ismeri. Sorsom jobbrafordulását annak köszönhetem, akiről még tegnap is azt hittem, azért lökték közénk, hogy lerágja csontunkról a maradék húst, amit még rajta hagytak a felügyelők.

Albatrixet, a vörös eduót, a sequanok földjén fogták el, s bár nem találtak nála leveleket, mint összeesküvőt megkorbácsolták és eladták rabszolgának. Így került közénk. De még akkor is káromkodott, szidta az isteneket, megesküdött, hogy ha visszakerül Galliába, minden rómainak kitépi a szívét. Mert - mondta - ő tenyész kosokat akart lopni a sequanok földjén, ahol a

birka gyapjasabb és nagyobbra nő, mint az eduóknál, ehhez pedig semmi közük nincs a rómaiaknak. Mi úgy röhögtünk rajta, mint rajtam szoktak Sulpicius lakomáin, és kértük, hagyja ezeket a marhaságokat, mert ha sokat mérgelődik legyengül, és hamar Hadeshez küldik a felügyelőket. Ő azonban a vállát vonogatta, és megvetően szögezte ráncsal tekintetét.

Ezért a tekintetért gyűlöltem meg először. Nem szeretem a kancsalokat. Valahányszor rám pillantott, úgy éreztem, áll valaki a hátam mögött, s azt nézi az egyik szemével, és kiköptem, hogy ne érjen a rontás. Ő pedig az orrom alatt hadonászott az öklével. Pedig gyöngy volt és rossz alakú, egy csapásra a földre teríthettem volna, ha nincsenek ott az örök. Mikor az amforákat cipeltük, kettőt is leejtett közülük. Ismét megkorbácsolták és megfenyegették, hogy ha ez még egyszer megtörténik, az angolnáknak vetik eledelül. És mégis úgy járt közöttünk, mint aki mindnyájunknál külön, egyáltalán nem vigyázott a nyelvére.

- Ti soha nem énekeltek? - kérdezte egyszer gögösen. - Öreg barátom, Passiphos ledobta válláról a gyapjúköteget, és sötéten mondta:

- Ha rád vágok, te se fogod többé járni a szád!

Azért a rabszolgának is vannak boldog percei. Este, ha lefeküdtünk vackunkra, és még gyomrunkban volt a leves melege, hazaszálltak gondolataink, és mindenki felidézte legszebb emlékeit. Ilyenkor előbb vagy utóbb megszólalt valaki a sötétben:

- A rómaiak összevásárolják hurkáinkat, és avval ízesítik lakomáikat. De a legjobbat, azt csak mi ismerjük. A legjobb a véreshurka, s az szerencsénkre nem bírja a hosszú utat, s így megmarad nekünk...

- Mit tudtok ti a véreshurkáról! - szakította félbe hevesen egy beotiai. - Nálatok megvárják, amíg a vér kihül és megalvad, pedig azt még melegen kell a bélbe tölteni, és apró májdarabokkal kell vegyíteni. Ha azt egyszer Caesar megkóstolná, otthagyná a konzulágot, és eljönne hozzánk pásztornak...

Sóhajok töltötték meg a hodályt, az emberek izgalomba jöttek, és egymás szavába vágva meséltek a legjobb ételekről, amelyeket hazájukban készítenek. Micsoda vacsorákat főztünk ilyenkor, istenek! Soha nem ettem tengeri uborkát datolyával töltve, mégis számban érzem az ízt, olyan elevenen mesélt róla egy núbiai szerecsen. Egyszer aztán megkérdezte valaki:

- Hát te, kancsal? Nálatok nem esznek az emberek, vagy elrontottad a gyomrod Sulpicius kosztján?

Az eduó gonoszul vihogott.

- Nálunk - mondta - kecskeganéjt oldanak fel ecetben, s avval itatják az olyan embert, mint te vagy.

Megborzadtunk. Ilyen szentségtörést még nem hallott a hodály. Ezen az éjjel nem törődve a következményekkel, talán meg is öljük Albotricet, de az istenek másként akarták. Passiphos vágta hozzá először a saruját, de célt tévesztett, s akit a dobás ért, az sem maradt adósa. Szörnyű zűrzavar keletkezett. Először csak mindenféle tárgyakat vágunk egymáshoz, aztán ökökre mentünk a sötétben. Az örök berohantak a lármára, és fütykösökkel teremtettek rendet. Csak mikor visszakotródtunk vackainkra, vettük észre, hogy az eduó egész idő alatt nyugodtan feküdt a helyén, és a mellét vakargatta.

- Lassan én is olyan tökfő leszek, mint ti - mondotta. - Szídlak titeket, pedig a gyomrotok többet ér nekem, mint egy aranybánya Hispániában.

Ez baljóslatúan hangzott, de mi nem értettük. Csak azt láttuk másnap, hogy Albotrix levág egy darabot a kenyereből, és a nyakán lógó zacskóba rejti. Mindnyájan hordunk ilyen zacskót

a nyakunkban, abban hordjuk apróságainkat - de még nem akadt közöttünk olyan örült, aki ne a gyomrában őrizte volna a kenyerét.

- No - gondoltam magamban -, biztosan éjfél után akarja megenni, mikor felver bennünket az éhség. De nem az történt. Néztam a fiút: hánykolódott az ágyán, nyögött keservesen, reszketve tapogatta a zacskót, de nem vette elő a kenyeret. Szinte megsajnáltam a nyomorultat.

Ennek valami az agyára ment!

És mindennap újabb csücsök került a zacskóba, testvérei mellé.

- Kinek gyűjtöd, te állat? - kérdezte egy nagy darab germán a hetedik napon.

- Neked, te tökfej! - hangzott a gyors válasz.

A germán letette levesét:

- Ne viccelj, öcsém, mert azt nem szeretem.

Albotrix vállat vont.

- Ti ott az erdőben nagyon értetek a faragáshoz. Hozok neked fát, s ha csinálsz egy hazátokbeli kupát, egy kecskével s egy pásztorral, aki összetéveszti a feleségével az állatot, kapsz érte egy egész zacskó kenyeret.

Evvel kezdődött a nyomorúságunk.

Először csak a germán dolgozott Albotrixnek, aztán mások is szolgálatába szegődtek, egy fél év múlva az egész hodály neki dolgozott. Ki ostort font, ki meg hétszínű hajból gyűrűt, mely tudvalevően szerencsét hoz az asszonyoknak, de legtöbben kupákat faragtak Priápusokkal, kecskén lovagoló fiúkkal, és ágyékukat kínáló asszonyokkal. A rómaiak kedvelik az ilyen dolgokat.

Albotrixnek már ekkor több kenyere lehetett, mint amennyit nekünk többieknek együtt osztottak egy napra. De ő még úgy élt, mint azelőtt. Levágott a magáéból is egy darabot, és azt is árulta a többivel.

- Szoktatom a lelkemet - mondta.

Én azonban nem hódoltam meg neki. Csak néztem esténként, hogy folyik körülöttem a vásár, hogy zabálják a szerencsések a friss, meleg kenyeret, és akárhogy csorgott a nyálam, nem álltam be szolgának egy szolgálóhoz. Hanem az étel látványa végül megőriztett. Egy este kikaptam egy kenyeret a kancsal kezéből és büszkén kiáltottam:

- Ez pedig az enyém, mert én erősebb vagyok! - Albotrix szinte sajnálkozva pillantott rám.

- Tanítsatok meg tisztességre, fiúk! - mondta csöndesen.

Éjjel, mikor összeverve, lázasan hánykolódtam vackomon, mellém csúszott és nedves kezével végigtapogatott.

- Látod, ostoba! - mondta. - Minek csinálsz ilyent?

Markomba nyomott egy csücsök kenyeret.

- Zabálj.

Nem bírtam ellenállni a kísértésnek.

- Látod? Minden este ehetnél, ha okosabb vagy.

- Én - mondtam kínlódva - nem értek semmihez.

- Megtanítalak! - súgta a fülembe. - Hozok neked háncsot, és fonsz szép kosarakat.

- Asszonyunkát? Én? - kiáltottam fel.

- Talán szégyenled magad? - nevetett.

Megragadtam a mellén a ruhát:

- Hordd el magad! Feljelentlek az öröknél.

Otthagytam, de még sokáig hallottam gonosz vihogását a sötétben.

Az volt a legrosszabb a dologban, hogy joggal mulatott rajtam. Addigra már a felügyelők is be voltak keverve üzleteibe. Ki más szerezhette volna számára az anyagot? A maguk számlájára nem merték dolgoztatni a rabokat, mert ha Caesar rájön, jaj nekik, de Albotrix kezéből elfogadták a sápot. Ha viszont valaki megpróbált szabadulni Albotrixtól és egyedül csinálni üzletet, azt megismertették a korbácsukkal.

Nem volt menekülés - még az én számomra sem.

Mikor a pharsalusi győzelem híre Rómába érkezett, mi rabszolgák is ünnepeltünk. Kaptunk ebédre egy szelet húst - de bántóan pici darabot. Csak arra volt jó, hogy valósággal megvadítsa gyomrunkat, és mint az örültek kívánczozunk még egy szeletre.

Látom ám, hogy Albotrix nem eszi meg a húsát, hanem kínálja nekem:

- Egy kosárért megkapod az egészet.

Szájon vágtam, hogy egész hosszában a padlóra esett. Ezúttal senki nem állt melléje. A fiúk némán ültek a helyükön, ökökbe szorították a kezüket. Ő pedig megérezte, hogy nem számíthat segítségre. Vackához vánszorgott, s morogva húzódott össze, mint egy megvert kutya. A hús azonban nála maradt, és én éjjel melléje lopózva elkértem tőle. Cserébe elkészítettem első kosaramat. Használhatatlanul ronda lett. De neki ezúttal nem az üzlet volt a fontos, hanem, hogy én is beadjam a derekamat. Ez volt az utolsó eset, hogy a magából adott valakinek. Ettől fogva jól élt, kigömbölyödött és jókedvében szenttelenül veregette az arcunkat. Most már elbírta volna az amforákat, de nem kellett többet cipekednie. Míg mi az izzó napon görnyedtünk, ő az árnyékban söprögetett.

Mi azonban a poklot vásároltuk meg magunknak az ajándékaival. Jóllakni így sem tudtunk, csak néhány órára megcsaltuk az éhségünket - viszont napokig dolgozhattunk egy falat kenyérért. Egy szabad percünk nem maradt. Lefekvés után már nem beszélünk ételekről. Aludtunk, vagy a sötétben is fontuk a fonalat. S mintha megrontottak volna bennünket: láttuk, hogy becsap s mégis elfogadtuk kezéből az ételt.

Egyszer aztán nem aludt velünk. Este elhívták és bizalmasa elárulta, hogy nőt csempészték hozzá az örök, avval hentereg egy sarokban.

Micsoda éjszaka volt! Nyögtünk, sírtunk és egész testünk fájt a vágyakozástól.

- Öljük meg! - kiáltottam kétségbeesve -, ha életben marad, mindnyájan elpusztulunk.

Elhatároztuk, hogy megöljük. De éjjel már nem jött vissza, és reggel valaki elárult neki. Én semmit nem sejtve vittem neki este egy kosarat. Kikapta a kezemből, a sarokba hajította, és arcomba vágott.

- Úgy - mondta. - Ez az utolsó, amit tőlem kapsz. Áruló!

És a többiek szolgálatkészen röhögtek.

Szörnyű idők következtek! Én, ki azelőtt hónapokon keresztül éheztem önként és büszkén a zabálók között, most, hogy kitaszítva és megalázva kellett éhezni, kínomban bemocskoltam magamat. Bocsánatért könyörögtem Albotrixhez, de ő elkergetett:

- Sajnálak! - mondta. - De ha neked megbocsátok, soha nem lehetek biztonságban a többiek-től.

Végül nem bírtam tovább. Sulpicius lábai elé vetettem magamat, és mindent elmondtam. Rettenetes szemekkel nézett végig rajtam, és belém rúgott.

- S ezt csak most mondod, te állat!

Nem haragudtam rá, mert tudtam, hogy ő is fél Caesartól, mint mindenki, aki rosszul látta el szolgálatát.

Én pedig... Nos, én tudtam, hogy Sulpicius először a felügyelőket hívja össze, hogy könnyebben számíthatok arra, hogy a halastóba vetnek, mint, hogy panaszom Caesarhoz kerül.

Mégsem öltek meg. Megmentett a félelem. Caesar nagy és rettenetes úr, neki még hazudni sem mernek.

Harmadnap híre járt, hogy Caesar maga jön a táborba. Még hajnal előtt kikergettek a barakkból, és úgy meghajszoltak, mint eddig még soha. Albotrixet is be akarták közénk állítani, de Sulpicius azt mondta, most már úgylis mindegy, söprögessen csak tovább.

És Caesar jött fényesen, fényes urak kíséretében. Sulpicius hajlongott, a felügyelők pedig ok nélkül csapkodták vállunkat, rövid botjukkal.

- No, hol az uzsorás? - kérdezte Caesar.

A szolgák a fejüket nem merték megfordítani, de én éppen jöttem vissza a raktárból, és mindent láttam. Láttam, hogy a felügyelők elsápadnak, hogy Sulpicius ajkába harap, és Albotrix elhajítva seprűjét fürgén Caesar elé szalad:

- Én vagyok, Caesar!

A nagy úr elfintorította az orrát, és tréfásan mondta egyik kísérőjének:

- Szutykos egy virágszál!

Aztán Sulpiciushoz fordult:

- Fűrösszétek meg, és adjatok rá tiszta köntöst. Mától fogva ő a kincstárnokom.

Már indult is kifelé, de ekkor mögéje lépett az emlékeztető rabszolga, és valamit súgott a fülébe.

- Igaz - kérdezte akkor -, és melyik a feljelentő?

Rogyadozó lábbal mentem a nagy úrhoz. Egy kézmozdulattal megállított.

- Caesar - mondta - senkinek nem marad adósa. Kaptam a fickótól egy kincstárnokot. Ezért ma este annyi húst zabálhat, amennyi belé fér, s ameddig él, mindenből két adagot ehet.

Kifelé menet oldalba bökte a főfelügyelőt:

- Térj már magadhoz, jó Sulpicius!

Az asztról elfogyott a morzsa. Megyek aludni. Ma este ismét ételekről fogunk beszélgetni.

Talán mégis szeretnek az istenek.

A TENGERNAGY LEVELE

Ágyam lábától eltávozott a halál, felséges Asszonyom, mivelhogy ott már igen kevés dolga vagyon. Miasszonyunk napja óta sem állni, sem ülni, sem peniglen magam erejéből fordulni nem bírok. Testem csípőtől lefelé az sírban, azonfelül való része pedig az felcserek kezében vagyon, akik nyúzzák, köpölyözik s ezenközben mézes beszédekkel hosszú étellel áztatnak, de leolvasom orcájukról, hogy közel az óra, melyben lelkemet az úrnak, testemet az földnek visszaadom, s kriptám ajtaján megfordítják az Arraguiles-ek ősi címerét. Áldassék érte az Úr bölcsessége! Bizony mondom neked, Izabella, hogy jobb magtalanul kivesznem, semmint hogy ivadékaim éljenek e földön, melyen eláradt a gyalázat, s a trón árnyékában bűzös férgek tapodják az keresztet. Mint Sodoma és Gomorrha, kénköves istennyilák és mindennemű égi lángok hullása, fertelmes üvöltés és fellegekig ható jajgatás közepette fog elpusztulni az két ország, Aragónia és Kasztília, ha máglyára nem hurcoltatod az gyalázatos, hazug eretnek, az ördög cimborája Cristoforo Colombót és minden emberét, s az tengerbe nem szóratod mocskos poraikat. Magad peniglen, felséges Asszonyom, ha végére jutottál levelemnek és szemeid meglátták az igazságot, hozasd be asszonyaiddal földig érő velencei tükrödet, tépd meg ruháidat, és kiáltsd képmásod előtt az Úrhoz:

„Ez volt az a száj, Uram, mely kicsúfolta az tengernagyot? Ez volt az a kéz, mely megrángatta tisztas ősz szakállát? Ez az a kar, mellyel kitiltottam udvaromból? Bocsáss meg szolgálódnak ó, Uram, mert nem tudta, mit cselekszik. Már is megragadom az vasseprő nyelét, és kiséprems országomból az gyalázatosságot, az eretnekeket, az ördög minden cimboráját! Jaj, jaj, csak el ne késsek legyen és le ne sújtson haragod, mielőtt újra szenteltetem az oltárt, melyen misét mondatam Cristoforo Colombo visszatérésének örömére...”

Én, felséges Asszonyom, két napja felvettem az szent kenetet, minek előtte meggyóntam és megbocsátottam ellenségeimnek.

Szívemben immár nincsenek hívságos földi gondok, csak szeretet, megbocsátás és az halál kívánása vagyon. Megbocsátok neked, Izabella, és imádkozom éretted, valamint az Cristoforo lelkéért is, hogy végtelen irgalmában könyörüljön rajta az Úr és részesítse kegyelmében - melyre különben semmi módon rá nem szolgált az koszos eb.

Poroszlóim peniglen az Zöld Szamárhoz címzett fogadóban csodamódra előtalálák Cristoforo néminemű kóbor szolgáját, aki is, minek utána késelem és sietség nélkül Istennek tetsző módon parancsomra megcsigáztatott, lelke üdvének megmentéséért töredelmes szívvel megvallotta bűneit. Szavait Amselmus atya rendre írásba szedte, és az szolgát az bibliára tett kézzel meghiteltette; mi pedig, az camelduli remeték tisztelendő priorja és én, mindezek igazságát pecsétünkkel tanúsítottuk:

„Nyolc nappal azután, hogy nyugat felé hajózva elhagytuk az kikötőt, fejünk felett hirtelen beborult az ég, és az fellegekből egy fekete kis madár ereszkedett az Santa Maria árbocának hegyére, s ott megült nyugodtan. Alig hogy ott elhelyezkedék, kitört az vihar, és az szél húsz csomó sebességgel kergette maga előtt az altengernagy hajóját, úgyhogy az rövidesen eltűnt az szél alatt. Az tenger azonban sima maradt, csak ott, ahol mi álltunk, púposodott ki belőle két iszonyatos hullám, és mind magasabbra növe, hátára kapta hajóinkat, és emelte az ég felé. Úgy ültünk az hullámok hegyén, mint az fekete madár az Santa Maria árbocán. Az szél jobbra-balra ötven-ötven könyöknyi távolságban tőlünk sívított, de az hajón nem mozdult egyetlen vitorla sem.

Ennyi csodálatosságot látva térdre omlottunk, és fennszóval kiáltottunk az Úrhoz. S imé, mikor először kiáltottuk szent nevét, megállt az szél, és nem távol tőlünk megpillantottunk egy kerek földet, erdőkkel és ligetekkel az hátán. Mikor másodszor kiáltottunk, körös-körül kisütött az nap, csupán az mi hajónk maradt továbbra is sötétben. Mikor pedig megrettenve feltekinténk, láttuk, hogy az madár az árbocon oly szörnyűségesen nagyra nőtt, hogy két szárnyával beárnyékolta mind az két hajót, és undok kopasz nyakát kinyújtva, könnyűszerrel felkapta az hajó káplánját, s mielőtt harmadszor is kiálthattuk volna Isten nevét, egészben lenyelte az tisztelendő urat. Mi pedig újból megrémültünk, és ott maradtunk térdelve az fedélzeten, és harmadjára nem mertük kiáltásra nyitni az szánkat. Ekkor az madár dőcögve fölnevetett, és ránk kiáltott rettenetes hangon:

- Imádjatok engem, és még este előtt az szigetre juttok, és megszabadultok szenvedéseitektől.

Mikor pedig nem feleltünk neki semmit, imígyen folytatta:

- Ha pedig nem imádtok engem, itt rohadtok meg az tenger köldökén.

Mert az tenger köldöke volt az szörnyűséges hely, ahol megragadott minket az gonosz, és fogva tartott teljes tizenhat napig. Mert Isten parancsa tiltja, hogy halandó ember megköze-lítse ez helyet, aki pedig vakmerően megszegi parancsát, ottan az gonosz hatalmába kerül, és kiáltása nem jut el Istenhez. Mi pedig ültünk az hajón az hullámok tetején, és tizenhat napig nem láttuk nappal az napot, éjjel az csillagokat, mert az gonosz árnyéka eltakarta előlünk az eget. És az tizenhatodik napon feljőve az fedélközből amaz Cristoforo úr, és megparancsolta, hogy térdepeljünk le és imádjuk az madarat. Mi letérdepeltünk és imádtuk őt, az madár pedig nevetett és az tengernagyot derék szolgájának és kedves fiának nevezte...”

Ugye úgy, Izabella? Az madár derék szolgájának és kedves fiának nevezte...! Te meg hű alattvalódnak hívtad, és saját kezeddal akasztottad nyakába az arcképeddel díszített medalliont, hogy viselje ott szégyenedre és gyalázatodra!

Pirul-e az orcád, hiszékeny asszony?

„Az szigetre érve pediglen az sűrűből mezítelen asszonyi állatok jöttek elébünk, és köszön-tésül táncot lejtének az gyepen. Vala pedig ez asszonyoknak sima fekete hajuk, jó formájú telt keblük, valamint ülepük, és mindenben igen kíváncsiak valának, de az köldökük táján nem vala bemélyedés, jelöl, hogy nem emberi anyától születtek.”

Úgy ám, Izabella, felséges Asszonyom! Nem emberi anyától születtek! Valamint az barna fiúcskák sem, akiket Cristoforo úr neked ajándéku-l és játékszerű hozott! Az gonosz hordta őket az szigetre, karmaik között cipelve át az tengeren, és mielőtt hajóra szállították volna, előbb meg kellett az tengerben fürösztetni őket, hogy ne érezd meg testükön az pokol szagát...

„Azután pedig az madár intésére mink magunk is sietve hajóra szálltunk, felszedtük az horgonyokat, és kedvező széllel repültünk hazafelé. És ime, mikor visszatekinténk, ott, ahol imént az sziget volt, most az tenger haragos hullámai csapdostak, és az tornyos hullámok közepette egy rémítő farok kavarta az tengert. Vala pedig ez farok uszonya olyan nagy, mint az sevillai székesegyház nagy hajója. Akkor megértettük, hogy az sziget, melyen lakoztunk az Krak háta volt, az pokol haláé, mely minden száz évben egyszer felmerül az tengerből, hogy magához csalja az tengerészeket...”

Úgy ám, Izabella!

Az hálnak hátáról valók ajándékaid, az gyümölcsök és állatok, az kagylók és egyéb csecse-becsék! És mikor misét mondattál az székesegyházban, az gonosz ült az tetőn, és hosszú farkával dobolt az ablakon. Minek hittél te, Izabella? Szemednek, mely csupa káprázat, fülednek, melyet megcsal az semmi mormogása, kezédnek, mely nem tudja megkülönböztetni

az simától az érdeset? Vaj ha bízhatunk-e másban, mint egyedül az bibliában, melynek minden mondata felett az angyalok légiója lebeg? Vajon mire valók bíravid és kínozómestereid, csigaid, vascipőid és ostoraid, hanem hogy mindenkitől meghalljad az meztelen igazságot? Vagy jobban kívánod az érdeset, mint az keserűt?

Az érdes megfekszi az gyomrod, az keserű megtisztítja azt, Izabella.

Imádkozom érted, Izabella, és te is imádkozz értem, szegény bűnösért. Bocsássa meg Isten békétlenségemet, mellyel szent akaratja ellen panaszkodtam. De felérheti-e ember az ő bölcsességét? Most már tudom, Cristoforo diadalát és az te balgatagságodat látva, azért ütötte meg agyamat az szél, hogy nekem, sírban levőnek meghidd szavaimat. Kinek hihetnél, Izabella, ha nem az föld alatt levőknek? Mert miképpen nem illő, hogy az fiú tanítsa az apját, ugyanúgy nem illő, hogy az ma élők tanítsák az halottakat. Ami régi, az szent és igaz, ami új, az hazug és eretnokség az Úr színe előtt.

Ölts vezeklő ruhát, Izabella, és tedd, amit Isten parancsol. Máglyára az ördög cimborája Cristoforóval és mind az eretnekekkel! Levelemet pedig őriztesd biztos helyen, ha ismét erőt venne rajtad az gyengeség, olvastasd el magadnak újra. Orcád pirulása és az én soraim juttassák eszedbe, hogy az tagadás, az konokság, az megátalkodottság örök...

KETTÉTÖRT KARRIER

Hét órákor volt a kerületi bizottság találkozója a Bajza utca és a Lendvai utca sarkán. Hét óra öt perckor rajtuk ütött a rendőrség. Ha a máskor oly halálos pontos Lovas nem késik, talán mindnyájan elkerülik a lebukást. Így csak „Pincér” elvtárs, a területi bizottság összekötője tudott megszökni, ő is csak úgy, hogy Matejka, a kerületi titkár elbuktatta az üldözésére indult detektívet. Somos pedig dulakodni kezdett a többiekkel. A gumibottal felszerelt brigantik pár pillanat alatt leütötték őket, de addigra már a gyors lábú Pincér messze járt - Lovas, kihasználva a zűrzavart, szintén szökni próbált, de az érkező riadóautó sofőrjének karjai közé szaladt.

Egy óra múlva már túl is estek az első kihallgatás szokásos formaságain: mi a nevük, honnét ismerik egymást? Szerencsére nem először találkoztak, állandó konspirációjuk volt, és így nem tudták őket ellentmondáson kapni. Matejkát külön zárkába csukták, a többieket bedobták az őrizetessebe.

Matejka távollétében Lovas vette át a vezetést. A másik kettő tudta, hogy a kinti elvtársak is rábízták volna a kerületet, ha a titkárt valami baj éri. A detektívek is legtöbbször becsülték; míg Somost és Krajcárt csak egyszer vitték szobára, őt már az első éjjel nyolcszor talpalták meg. Lovas pedig, hogy jó példát mutasson, nem törődött vert lába sajgásával, naphosszat járt fel-alá zárkájában, és vidám forradalmi dalokat füttyüzett. Csak néha-néha sziszegett fájdalomában, olyankor tréfálkozva kiáltott fel:

- Mégis kitartunk!

A szófukar Somos rá is reccsentett:

- Minek erről annyit beszélni?

De Krajcár, a lenszöke kis ifjúnunkás, a cella sarkába húzódott és le nem vette szemét Lovasról. Érezte, mint nő benne az erő és kitartás e nagyszerű példa láttán. Somos is csak rosszkedvűen dörögött, az előtte való nap a szomszéd cella ajtaja előtt hallgatta, milyen harsányan csattan Lovas testén a gumibot. S a súlyos ütésekre nem jajgatás, hanem káromkodás volt a válasz. Meg is dobbant szíve az örömtől:

- Bírja ám!

Bírta is, amit bírt. De mikor az ütés nyomán kipattant sápadt homlokán a kék folt, panaszosra görbült szájjal fordult az asztal tetején üldögélő detektív felé:

- Ezt meg miért?

- Hogy el ne felejtsd az ízét! Már csak nyögsz, mint a beteg számár... - és látva, hogy bosszús mozdulatot tesz, csendesén felnevetett: - Ja, öcsém, a karrierért szenvedni kell! Ordíts, vagy a töködre verek!

A bot ezúttal már az asztalon - változatlan hévvel csattogott tovább. A felügyelő üvöltött: Bűdös kommunista! Vallj vagy dögölj meg!

Lovas torka teljes erejéből ordította vissza:

- Verj agyon, bitang!

S aztán természetellenes hangon rágyújtott az Internacionáléra.

Somos elvtárs megnyugodva vihette a hírt a kis Krajcárnak:

- Ha megnyúzzák, se szednek ki belőle semmit!

Este maga a főnök hívatta Lovast. Karszékbe ültette, cigarettával kínálta.

- Pálinkát, sajnos nem adhatok - mentegetődzött halk, iskolázott hangján, melyet tetszés szerint tudott hízelgőre idomítani -, megéreznék rajtad az elvtársak. De ha végeztünk, lesz ital is, nő is. Nagy terveim vannak veled.

Lovas életének a főnökkel kettesben töltött percek voltak a legszebb pillanatai. Ilyenkor érezte, hogy ő is valaki, aki a főnökkel együtt vezeti a harcot a kommunisták ellen. Dagadt benne a gőg, mennyivel okosabb, mint a cellában a jófiúk, akik veretik magukat hiába, pedig a főnök, meg ő, úgyis megtudnak mindent, amit akarnak.

Pár évvel korábban a főnök nagy bajból húzta ki. Élete első vállalkozására indult, és mindjárt mázsás balhéba keveredett, késsel, hatóság elleni erőszakkal. Mondták, hogy a Hilós Dani túl nehéz fiú hozzá, de nem hallgatott a jó szóra. Kinézett neki úgy két-három esztendő, de a főnök keresztülment a közönséges bűnözők celláján, és feltűnt neki az értelmes tekintetű vagány.

- Ezt az angyalarcú gyereket nem hagyom nektek. Az Isten is nekem teremtette.

Eleinte minden ékesszólását igénybe vette, hogy a fiú várható ellenérzését eloszlassa a provokátori pályával szemben, de hamar észrevette, hogy hasztalan vesztegeti az idejét, a vagány máris testestől-lelekestől az övé. Meg is jegyezte tréfás bosszúsággal:

- Evvel az aszkéta külsejével még engem is becsapott!

A helyettes unottan vont vállat:

- Nem ér sokat. Akiben ennyire nincs becsület, azt hamar leleplezik.

- Legfeljebb visszamegy tolvajnak - mondta a főnök.

Mindketten tévedtek. Honnan sejtették volna, micsoda lobogó becsvágy, mennyi természetes intelligencia szorult ebbe a kis tolvajba? Mikor egy másik provokátoron keresztül beépítették a pártba, nagyon félt. A találkozókön tekergette a nyakát, kapkodta a tekintetét, nehogy abból kiolvassák az elvtársak, miért jött közéjük. Aztán megszokta a félelmet, s mikor látta, hogy viselkedését szerénységre magyarázzák, és még kedvelik is érte, elszemtelenedett. A Szent László úti tüntetésen már ő járt az élen, szinte rászaladt a rendőrökre.

- Szeretek belenézni a pofájukba - mondta, amikor kiengedték.

Egyszerre megnőtt a tekintélye:

- Vakmerő fiú, csak nagyon képzetlen.

Foglalkozni kezdtek vele, és nagy mulatságára, maguk tanították meg mindenre, amire mesterségében szüksége volt. Ezután a detektívek is többre becsülték. Eleinte öt pengőt kapott egy információért, most fixes lett. És mikor, felismerve, hogy ez az érvényesülés útja, komolyan a tanuláshoz látott, kímélni is kezdték. Már nem csaptak le közvetlenül feljelentései nyomán, megvárták, míg úgy alakulnak a körülmények, hogy nem terelődhetik rá a gyanú. Harmincháromban letartóztatták, csak azért, hogy bebizonyíthassa, hogy a rendőrséges is megállja a helyét. Három hónapot kapott, nem volt rossz dolga. Kiszabadulása után bekerült a párt északkerületi bizottságába.

Szóval egyenesben volt. És ime a főnök ma már ki is rakta a farbát: számítanak rá.

Akkor meg - háborodott fel - mit komizkodott az a délelőtti hekus? Nem tudta mennyit ér ő, vagy tudta és nem vette tekintetbe? Nos, hát ezt nem fogja szó nélkül lenyelni! Elégtételt követel!

- Bűdös a maguk barátsága, főnök úr! Nem úgy alkudtunk, hogy vernek! - És nyomogatta a daganatot keserves képpel.

A főnök arcán nem látszott semmi meghatottság. Sőt!

- Ha bűdös, ne szagold! Nem kötelező. Visszamégy vagánynak?

Hová lett a nyájasság, hol a megnyerő modor? A felügyelő hangja hasított, mint a kés, szeme hidegen villogott. Lovas megszeppenve intett nemet.

- Akkor pofa be!

Így is tud a főnök? Ilyen komiszul? Mindegy, csak nem begyulladni! Elvégre már ő is valaki.

- A fejem viszont aranyat ér maguknak.

Kurtán pattant a szó:

- Jó, ezután a talpadra verünk!

Lovas nem mert tovább beszélni. De íme, a főnök maga folytatta tovább a témát, és mintha egy kis elismerés is bujkált volna a szavaiban:

- Megjött a hangod a kommunistáknál!... Na jó, ha azt akarjuk, hogy bízzanak benned, hasonlud kell hozzájuk. De ha elrontanak, meglátod mi lesz veled!

- Van itt ész, főnök úr - mosolygott megkönnyebbülten Lovas, és szolgai alázattal kutatta gazdája szemében az egyetértést. De az továbbra is komoran nézett rá:

- Hol van az a nagy ész? - Harmadnapja itt vagytok, és még mindig nem tudjuk a Pincér valódi nevét.

Lovas nagyot nyelt. Beszélni akart, de a főnök nem hagyta.

- Még huszonnégy órát kapsz, ha azalatt nem szeded ki Somosból, mehetsz vissza a Hilós Danihoz.

Szóval így? Szedje ki belőle... Jelentse... Leplezze le magát... Tegyen tönkre mindent, amit elért? Hát nem, főnök úr!

- Ha pedig kiszedem, még gyorsabban mehetek vissza. Egyből lebukom.

A főnök elvörösödött dühében.

Felkapta az asztalon heverő gumibotot, és kezében suhogtatva közeledett. „Verni fog” - ijedt meg Lovas. Felugrott székéről, és reszketve hátrált a falig. Hogy az ütést megelőzze, sietve hadarta:

- Nem így kell azt csinálni, főnök úr!

A gumibot megállt a levegőben.

Lovas agya villámgyorsan dolgozott. Nem adja meg magát - határozta el. Ha kell, kitart, mint a Matejka, mint a Somos.

- Ha megveret, nem fog megtudni semmit.

Összevillant a szemük.

Ördögbe, micsoda tekintet! A hátán folyt a hideg veríték az erőlködéstől, hogy el ne fordítsa az övét. De kiállta. Ki, az anyja istenét!

- Beszélj!

Szüret, ha bor nincs! A főnök beadta a derekát! És bár sürgette a félsz, visszament székéhez, kényelmesen leült, s csak aztán kezdett beszélni:

- Megvan a tervem, főnök úr! A Somos és a Petrák eltűnik a balfenéken, maguk megtudják a Pincér nevét, én meg az ő helyére kerülök a területi bizottságba.

A főnöknek is megvolt a terve. És mert beillett ebbe, s mert úgy sem került erőfeszítésébe, ismét nyájas ábrázatot öltött. Még mosolygott is:

- Köpd ki már...

- Kiszedem a Pincér nevét - nem Somosból, hanem Matejkából. Maguk meg elhitetik Somos-sal, hogy Matejka köpött, és aláíratnak vele egy vallomást... érti? Semmi ez nekünk, főnök úr.

- És a tárgyaláson minden kiderül, te nagy okos!

Lovas diadalmasan ragyogott:

- Semmi sem derül ki, mert Matejka nem jut el a tárgyalásra!

És látva, hogy a felügyelő nem érti, még ahhoz is volt bátorsága, hogy a füléhez hajoljon:

- Nemcsak Hoffmann Ottó ugorhatott ki az ablakon!...

A főfelügyelő elképedve bámult a spiclire. Az most nem állta a tekintetét.

- Megérem én maguknak, meglássák! - dünnyögte félrefordulva.

- Hm!

A detektívfőnök elgondolkozott. Az ajánlat persze csak annyiban volt új, hogy a spicli maga találta ki és nem ők, de mégis... úgy látszik, a fickóban több a fantázia, mint gondolták. Viszont a szemtelenségről egyszer s mindenkorra le kell szoktatni. Na jó.

- Van még valami?

Lovas vigyorogva intett nemet.

- Vedd le a cipődet és hasra!

A spiclinek tátva maradt a szája.

- De miért? - nyögte már másodszor a mai napon. A főnök azonban már Tényit hívatta.

Mikor a vörös hajú felügyelő, a rendőrség leghírhedtebb verője jelentkezett, így szólt:

- Matyi! Verd ki ebből a pimaszból a szemtelenséget! Addig üsd, amíg becsinál, amíg a lábad csókolja! Érted?

Tényi örült, ha verhet. Neki mindegy volt, kit, miért? Átvette a főfelügyelőtől a gumibotot, s szinte szerelmes tekintettel nézett áldozatára:

- Hasra! - kiáltotta.

Lovas gyűlölettől sötét pillantást vetett feléjük, de azért hasra feküdt. Két meztelen talpa engedelmesen meredt az ég felé.

- Ha még egyszer így néz rád, verd ki a szemét!

A gumibot csattogni kezdett. Lovas sikoltozott. A nyolc-tizedik ütés után félig felemelkedett, és térdein függén a főnökhöz futott:

- Kegyelem!

A főfelügyelő elfordult. A spicli sírva ölelte át hátulról a térdét:

- Kegyelem! Soha többé nem leszek szemtelen.

Vonszolódott az induló főfelügyelő mögött a földön. Tényi utána, és ütötte, ahol érte. Ereszted el, bitang! Végül úgy kellett lerugdalni. Akkor a földön vonaglott tovább:

- Jaj ne! Csak még ez egyszer! Főnök úr! Főnök úr!

A főnök közben már kiment a szobából, és az őrtálló rendőrnek adta ki az utasítást:

- Ha avval, ott bent, végezték, visszakíséred az őrizetesbe. Reggel ordítva fölrugdosod, és bekíséred Matejka cellájába. Érted?

A legtöbb ember megcsúnyul, ha verik. De vannak, akiket szépít a szenvedés. Lovas az utóbbiak közé tartozott.

Csontos arcára ráfeszült a pergamenszínű sárgult bőr. Magas homloka, bozontos szemöldöke alatt olajos szeme lángolt a gyűlöletből. Szép aszkéta feje, mely annak idején a főnök figyelmét is ráirányította, most a verés után a kereszten függő Krisztus képét idézte.

A detektívszobán már egy kissé rendbehozták. Megmosták az arcát, és mégiscsak kapott egy pohárka pálinkát, hogy „valamennyire emberi külseje” legyen. Megnyugtatták, ha okosan viselkedik, nem verik többet. Mégis, alig várta, hogy eltűnhessen a vörös felügyelő elől, s csak a cella ajtajában jutott eszébe, hogy barátai közül menekül - ellenségeihez.

Még jó, hogy a rendőr oly durván lökte át a küszöbön, hogy végigesett a cella földjén, mert enélkül is felordított volna a hirtelen ijedtségtől.

A két elvtárs melléje térdelt, és gyöngéden felemelték a fejét. De ő, kitágult szembogárral, dermedt rettegéssel meredt rájuk:

- Gyilkosok! - suttozta.

Persze azt hitték, hogy a detektíveket szidja.

- Nyugodj meg - mondta Somos, és kigombolta Lovas ingét, lehúzta cipőjét. - Mindjárt jobban leszel! Tudod, az első talpalás verés után fáj, a többi verés alatt, utána csak sajog.

- Még ez is! - döbönt meg. - Hiszen engem ma vertek először! Biztosan észreveszik!

A kis Krajcár megsimogatta Lovas felpuffadt kezét és felsóhajtott:

- Micsoda élet!

Somos nyomban rátámadt:

- Nehéz, de szép!

A gyerek mentegetődzött:

- Nem a mienkre gondoltam, hanem a hekusokéra. Hogy bírják: mindig csak verni, verni? Fáj az arcukba nézni!

- Én meg mindegyiknek az arcát nézem, és arra gondolok, milyen lesz majd az akasztófán.

Ügyesen felemelte Lovast, és a priccs felé vitte:

- A fejét! Tartsd a fejét!

Lefektették a priccsre és kényelembe helyezték.

Lovas hallgatta a két elvtársat, és nem értette, mit beszélnek. Az járt az eszében, hogy volta-képpen nem is a főnök tehet a verésről, hanem az a lófejű Somos a makacsságával. Neki ne

dörzsölgesse szánakozóan a kezét, ne töltsön vizet a fogai közé, hanem súgjon a fülébe egy nevet, egyetlen nevecskét, és mehet Isten hírével. Aztán arra gondolt, hogy holnap a Somos testét fogja törni a gumibot, a Somos fog üvölteni, a Somost lökik be a cellába, és a Lovas fogja részvevő pofával ápolgatni. „De én tudni fogom, hogy miattam püfölték dagadtra, nem úgy mint te, te állat!” Ez olyan mulatságos, hogy fájdalma ellenére kitör belőle a nevetés. Eleinte megpróbálja visszatartani, de nem bírja. Egyre hangosabban kacag, végül már visít, és a száját kiveri a hab.

- Ideggörcs! - mondja Somos.

A kis Krajcár, aki eddig hősiesen állt mindent, a rettentő hangra elsápad, hátrál a fal felé. Szeme összeszűkül, ajka legörbül.

Az ideggörcs ragályos!

Somos hol az üvöltözött nézi, hol a fiút. Baj lesz! Szíve körül hidegség. Injekció kéne, de nincs. Egy van még, ami gyorsan segít, de azt oly nehéz egy elvtárral megtenni. Még egyszer Krajcárra néz, és elszánja magát. Hatalmas ütést mér Lovas arcára.

- Jaj ne! - mondja Krajcár és szemeit elönti a könny.

Lovas összerázkódik, csuklik egyet, és magához tér. Könyökére támaszkodva félig felemelkedik.

Mereven néz Somosra.

Az nem is mentegetődzik, annyira biztos abban, hogy Lovas, a kitűnő tapasztalt elvtárs helyesli, amit tett. Csak megnyugtatóan mosolyog. A hirtelen támadt csendben hallani az őrcizmájának kopogását, most megy el az ajtóból, amelyen eddig leselkedett. A kapitányság órája tizenegyet üt. Messziről kiabálás: működnek a zsaruk. A kis Krajcár közelebb húzódik idősebb társaihoz, mellettük védettebbnek érzi magát.

Ekkor megszólalt Lovas. Hangja, mint az őrcsizmájának kopogása:

- Készülj, Somos. Holnap te következel! Matejka köpött!

A kerületi titkár celláját reggel sötét zárkává alakították át. Ez is Lovas kívánsága volt, és a főnök ügyesnek találta ötletét. Sötétben könnyebben megszalad a szó.

Az igazság pedig annyi volt, hogy Lovas egész éjjel Matejkával álmodott, és félt a szemébe nézni.

Hogy elsötétítették celláját, Matejka, ki jóval idősebb és tapasztaltabb volt társainál, nyugodtan hanyatt feküdt priccsén és elaludt. Arra riadt fel, hogy valakit belöktek a cellába.

- Ki az? - kérdezte és talpra ugrott.

- Lovas.

- Ez igazán nagyszerű! Itt meg Matejka!

A sötétben ügyesen megkereste Lovas kezét, és megszorította.

Nevetett.

- Jó dagadt! Ennyi fáradsággal, amennyit reánk vesztegetnek, egy vagon fát felhasogathattak volna a detektív urak, és több eredménnyel, nem igaz?

Majd anélkül, hogy hangot változtatott volna, elkapta Lovas mellén a kabátot.

- Vagy talán már vallottál is? Kémkedni küldtek hozzám?

Lovas egy pillanatig világosan látta maga előtt a sötétben, alacsony, peckes alakját, magas homlokát, rövidre vágott sűrű, ősz haját, kutató tekintetét. Úgy megdöbbent, hogy hamarjában nem tudott még felelni sem.

- Beszélj! Hogy kerülsz ide?

- Ha ezt más kérdi - szedte össze magát -, betöröm a pofáját.

- Helyes válasz! Nagyon helyes válasz! No, ülj le nálam. Itt a priccs. Maradt egy darab kenyérem tegnapi. Egyél.

Lovas nem volt éhes. Mielőtt behozták, pukkadásig tömte magát a detektívszobában. De legyűrte a kenyeret, hogy Matejkának ne maradjon.

- Mi újság odaát? Hogy viselkedik a kis Krajcár?

- Krajcár? Az nagyon derék gyerek.

- Az derék? És ki nem derék?

- Somos. Köpött.

- Mit? - ijedt meg Matejka.

- Elárulta az összekötőt.

- Katonát?

Lovasnak nagyot dobbant a szíve. De közönyösen folytatta tovább:

- Dehogy. A Pincért.

Matejka mérgesen, hogy kicsúszott száján a név, de megkönnyebbülten magyarázkodott.

- Katona volt a régebbi illegális neve. Persze azt sem kell elárulni.

Lovas csak nevetett magában. Katonáról már a lapokban is olvasott, sőt az arcképét is mutatták a detektívek, biztosan azért nem ismerte fel, mert azóta leborotválta a bajuszát.

Matejka közben félhangosan gondolkozott:

- Somos! Szinte hihetetlen! Az első lebukásnál ragyogóan viselkedett. Biztos vagy benne?

- Amikor idevezettek, hallottam, hogy az egyik hekus mondja a másiknak: Na, öregem, mehetünk a Pincérért.

Matejka megkönnyebbülten sóhajtott fel:

- Ne ugorj be, öregem. Ha úgy beszéltek egymással, hogy te is hallhasd, akkor csak téged akartak beugratni. Nagyszerű technikájuk van.

- Bár igazad lenne - egyezett bele Lovas. De most már nem volt Matejkánál keresnivalója. Törte a fejét, hogyan szabaduljon.

- Te, Matejka elvtárs! Miért van itt ilyen sötét? Van joguk hozzá, hogy sötét zárkába csukjanak?

- Joguk nincs, de nekem egyenesen jól jön. Legalább fekhetem napközben is.

- Nem oportunizmus ez, Matejka elvtárs? Nem kell nekünk, kommunistáknak, a jogtalanság ellen minden körülmények között tiltakozni?

Matejka füttyentett:

- Becsületesemre! Kemény legény vagy, Lovas. Igazad van.

Nyomban dörömbölni kezdett az ajtón.

- Hé, valaki! Gyújtsák fel a villanyt!

Lovas mellé állt és segített. Magában mulatott:

- Az anyját! Micsoda ruhát fog ez szakítani.

Somost kétnapi szünet után újra vallasni vitték. Nem volt számára meglepetés, mert ha az első percben kételkedett is abban, hogy Matejka köpött, mikor Lovas megkérdezte, nem ismer-e egy olyan elvtársat, akinek a bátyja a börtönben mindkét szemére megvakult, nem maradhatott többé kétségben.

Ha Lovast erről kérdezték, akkor tudják Katona nevét.

Lovasnak azonban nem árulta el magát. Mindenkinek csak arról szabad tudni, ami rája tartozik. Lovas elbeszélte, milyen nagyszerű trükkel húzta ki magát a további verés alól - de hát ő okos gyerek, talán megteheti. Neki magának nincs tehetsége a diplomáciához. Legjobb, hogyha bármilyen kérdésre hallgat. A párt szabályzatában még senki nem csalódott.

Egyelőre a hekusok okosak akarnak lenni. Nem árulják el, mennyit tudnak. Csak Pincér nevét kérdik, mert „neki ismernie kell”. És ütik, ütik, ütik.

Mikor megünják az ütést, arccal a fal felé állítják:

- Gondolkozz, Gyurka!

Gondolkozik is, de nem arról, amiről a hekusok szeretnék. Fáradt. Le kéne ülni. De ha leül, megverik.

És ha nem ül le?

Akkor is megverik, ha akarják.

Tehát leül. Káromkodás, verés.

- Nem bírok állni! - kiáltja vadul.

- Ilyen gyöngé vagy? Ne mentél volna kommunistának! - hangzik a válasz, de nem bántják tovább. Nagy öröm! Győzelem ez, bármilyen kis győzelem is.

Visszaküldik a cellába. Óra múlva újra hívatják. Most már kevésbé okosak a hekusok, és a megvakult testvéréről kérdezik.

Persze, valami mást akarnak megtudni. Hiszen Katona nevét most már egész biztosan ismerik ők is. Nem baj, azért csak üssék tovább. Nem beszél. A pártszabályok tiltják a fecsegést.

Ütés, verés. Két verés közt a heréjét tördelik. Felakasztják karjánál fogva, úgy ütik.

Képeket mutatnak neki. Ismerje fel. Külön orra alá dugják Katonáét. Képzelve el bajusz nélkül.

Ha az árulót kézhez kaphatná!

Este a folyosón áll egy zsarú, őrző feltűzött szuronnyal. Szeme előtt fekete karikák. Torka szúr a szomszágától. Arra jön két fiatal hekus. Az egyik odaszól neki:

- Hogy vagy, Gyurka?

Továbbmennek és hallja, amint egymás közt beszélnek:

- Nem értem a főnököt. Hiszen Matejkától már tudják Katona nevét.

A másik nevet:

- Ó, te zöldfülű! Azért verjük tovább, mert amíg Katonáról hallgat, tudjuk, hogy még egyebet is titkolhat.

Úgy történik, ahogy a főnök kiszámította. Somosnak szeget üt a fejében az ellesett beszéd. Tényleg. Miért is fontos az ő vallomása? Katonát behozhatnák Matejka szavára is. Zavarban van.

Este tanácsot kér Lovastól és Krajcártól. Lovas nem tud mindjárt tanácsot adni. De Krajcár nem habozik:

- Nem szabad beszélni.

Éjjel Lovast elviszik. Ennek köszönhető, hogy Krajcárt másnap átadják az ügyészségnek, és ők ketten magukra maradnak. Akkor töprengő arccal mondja Lovas:

- Gondolkoztam. Ismerd el. Most már nem ártatsz senkinek.

Lovas okos gyerek, sokkal okosabb mint ő. De a pártszabályok tiltják és ő nem beszél.

Lovas vállat von. Leül a kübli szélére, ahová már nem látni be a cirklin, és bűvészmozdulattal elővarázssolt két cigaretta papírt a hozzávaló dohánnyal. Sodor.

Somos nyúl az egyikért, de dagadt kezével elejti. Lovas teszi a szájába. Először egy hosszabban gondosan kettéhasított gyufaszálat is. Végighúzza cipője talpán, rágyújt, és Somosnak is tüzet ad.

- Honnan?

Nevet.

- Mindig van az ingem szélébe bevarrva. Váratlan esetekre.

Somos felkel a priccsről, és a fal mellé telepszik. Most egész közel vannak egymáshoz. Aprókat szív a cigarettából, de látszik rajta, hogy nehezen állja. Orrcimpája remeg a vágytól, hogy nagy kortyokban nyelje a füstöt.

Lovas eloltja saját cigarettáját:

- Szívd az enyémet is. Neked most jobban kell.

Hálás mosoly. Nem is szabódik. Neki tényleg jobban kell.

- Hány éves vagy te, Somos elvtárs?

- Huszonhárom.

- Gyerek - nevet Lovas. Aztán, mint a faluban az idősebb legény a fiatalabbtól, megkérdi tréfásan: - Szeretőd van-e már?

- Volt. Most nincs.

- Elhagyott?

- Nem.

- Te hagytad el? No nézd csak! Ki se néztem volna belőled!

- Ne izélj, Lovas elvtárs - vörösödött el a gyerek -, én se hagytam el.

Lovas csodálkozva vont fel szemöldökét, de Somos váratlanul beszédessé vált:

- Tudod, az úgy történt, hogy a lány lebukott. Jobban szenvedtem, mintha engem vittek volna el. Álmatlanul töltöttem az éjszakát, s arra gondoltam, most talpalják. Rettenetes volt. Mikor aztán újra találkoztunk, a szívem szakadt meg, de mégis azt mondtam:

- Te ne ismerd meg azt a kint, Éva. Nem kommunistáknak való a házasság. Váljunk el.

Könnyes lett a szeme.

- Nem szeretsz? - kérdezte.

- Nem szégyellem, hogy az én szememet is elfutotta a könny: Hogy mondhatsz ilyet? Nézz rám és dönts el, hogy szeretlek-e?

- Megértett és láttam, hogy büszke rám. Mindenbe beleegyezett. Azóta így élünk.

- Szeretitek egymást? - kérdezte Lovas.

- Igen.

- És nem találkoztok?

- De igen, csak nem élünk együtt.

Lovas óriásit nevetett.

Megvetette ő ezt a Somost, rettenetesen megvetette, mióta ismeri. De azt mégsem hitte volna, hogy ekkora nagy ökör. Szeretik egymást, de nem élnek együtt! Micsoda halvérű számár. Emlékszik, egyszer megkérdezte tőle: miért vagy te a pártban, Somos? Mert nagyszerű - felelte az, kínosan keresve a szavakat. - A pártban lettem ember.

- Addig mi voltál? Állat? - támadt rá akkor.

- Ki tudja? Talán még rosszabb. Volt eszem és nem gondolkoztam.

Ami azt illeti, ezután se sokat gondolkozott. Ugyan! Csak olyan dolgokhoz volt esze, hogyan szervezzenek meg egy tüntetést vagy sztrájkot. Ha komolyabb dolgokra fordult a szó, például filozófiára, hallgatott, mint a csuka. S még csak nem is szégyenlősen hallgatott, hanem áhítattal, mint aki azt mondja, én ugyan nem értek hozzá, de nagyszerű, hogy ti igen.

Ördög gondolta, hogy ilyen érzékeny ez a tökfő. Viszont, ha már ilyen, talán lehet vele valamit kezdeni. Újból nevetni kezdett.

Somos meghökkenve bámult a hahotázó Lovasra. Az idősebb elvtársak gyakran mosolyogtak, ha szóba került Évával a dolguk, de megbecsüléssel és szeretettel. Soha, senki így még nem gúnyolta ki. Pedig oly jó tudni, hogy legalább Éva kevésbé kínlódik, mintha...

Erről eszébe jutott, hogy mégis van valaki, aki vele együtt szenved, a hozzáfűződő szálakat sehogyan nem lehet elszakítani. Ugyanakkor hallja Lovas kérdését:

- Anyád sincs?

Somos kezéből kiesik a maradék cigaretta. Eltaposná, de Lovas rosszalló fejcsóválással felveszi. Gallérja széléből gombostűt húz elő, átszúrja a cigarettavéget és visszaadja Somosnak:

- Lehet tovább szívni.

- Szegény anyám, most biztosan egész nap a templomban térdel és imádkozik - mondja Somos bánatosan.

- A templomban?! Egy kommunista anyja?

- Mit csináljak? Hatvanöt éves. Megígértettem vele, hogy a lebukottak egészségéért imádkozik. Most persze értem.

Lovas megértően bólogat.

- Megkönnyebbülne szegény, ha tudná, hogy már az ügyészségen vagy, és vége a verésnek.

Somos nézi, hogy miért mondja. De Lovas arca egykedvű, nem árul el semmit. Így hát engedélyez magának egy sóhajt.

- Tudod, Somos, engem az bánt, hogy ezek az ördögök most bent ülnek a szobájukban, és rajtunk röhögnek. Az a marha, mondják, megint egész nap verette magát és tagadott, pedig mi tudjuk jól, hogy együtt ült a másik kommunistával, ismerik egymást. Nem baj, nem nekünk fáj! Idáig hallom a röhögésüket.

- Hadd röhögjenek.

- No, nem azért, de az emberi méltóság...

- Egyszer - mondja keményen Somos - kezünkbe kerülnek, ők is meg a provokátoraik is. Akkor majd nem lesz kedvük mulatni: erre gondolj!

Lovas felszisszen magában. Legszívesebben orrba vágna barátját. Pokoli ötlete támadt. Ért annyit, mint egy pofon.

- Hallottál a Pákolitz-féle lebukásról?

- Nem. Mi volt?

- Nem vallott. Behozták öreg édesanyját, és azt verték szeme láttára.

- Lehetetlen. Hallanunk kellett volna.

- Eltitkolták az alsó szervek elől, nehogy begyulladjanak.

- Nem helyes - mondja Somos. - Ez nagyon nehéz dolog, és ha előfordult, fel kell rá készíteni az elvtársakat.

- Felkészíteni! Felkészíteni! Tessék, készülj fel! Most hallottad. Mit fogsz csinálni, ha még sokáig húzódik a dolog és behozzák a muttert?

Somos elszörnyedve néz rá:

- Ilyet nem kell kérdezni, Lovas elvtárs! Ez nem tréfa.

- Miféle tréfa? Evvel számolnod kell! Érted? Behozzák az anyádat... A szemed előtt lenyomják a földre. Kezét a térde alá köti. Átdugnak egy botot a karjai alatt. Felfordítják. Ütik égbe meredő talpait. A csontja ropog. Amilyen öreg, talán törik is. A szoknyája magasra csúszik...

Somos felugrik és nekimegy. Elkapja a torkát:

- Hagyd abba, vagy megfojtlak!

Lovas feje a falba ütődik.

- Eressz el, te örült! - dadogja elfúlva.

Nagy nehezen ellöki Somost. Az hátrál pár lépést, és elfordul, mint aki rá sem tud nézni a másikra:

- Durva ember vagy, Lovas!

- Hát ki teszi ki ennek a veszélynek az anyádat? Én vagy te?

Vállat von:

- Én csak azt mondom, hogy túl hosszú ideje tart már a vallatás. Ritkán tartanak embereket ilyen sokáig rendőrségen. A te makacs hallgatásod mögött valami egészen nagy ügyet sejtenek. Mindenre képesek lesznek. Egyébként pedig, tégy úgy, ahogy akarsz. Te kértél tőlem tanácsot, én igazán nem erőszakoltam rád magam.

Elfordult, hogy Somos meg ne lássa diadalmas mosolyát.

- Ezt ravaszul csináltad! - gratulált önmagának.

Ami ezután következett, az volt a legnehezebb. Nem azért, mert súlyosabb lett a kínzás. Nem azért, mert az ütlegtől már felhasadt a talpa.

Verés közben egyszer csak a pribékek összeszedték szerszámaikat és eltűntek. Magára maradt a főfelügyelővel.

Nem volt ez sem újság. A jeges zuhany éppúgy a rendőrség eszközeihez tartozott, mint a forró. A kínzást olykor felváltotta a rábeszélés, kettesben „baráti” hangon.

Somos ezt a verésnél is jobban gyűlölte. Könnyebb volt elviselni a főfelügyelőt korbáccsal a kezében, mint sajnálkozással a szemében. Veszedelemesebbnek is ilyenkor látszott. Mintha a beszélgetés fő célja az lett volna, hogy kipuhatolják gyöngéit, újabb aljasságokat eszeljenek ki.

- No, te hős - kezdte a főhekus -, mit gondolsz, meddig bírod még? Ki akarsz végig tartani?

Hogy nem kapott feleletet, lábával Somos elé tolt egy széket. Intett, üljön le.

- Hát - mondta némi elismeréssel hangjában -, nem lehetetlen, hogy kiállod. Kár, hogy egész életedre nyomorék maradsz. Nesze - egyél!

És egy almát tett az asztalra. Szép, kerek, piros almát. Valaki gondosan fényesre dörzsölte, mint a luxusboltok kirakatában. Somos értetlenül nézte.

- Anyád küldi.

- Anyám?

- Itt járt nálam. Könyörgött rossz útra tévedt fiacskájáért. Megmagyaráztam, hogy nem rajtam, hanem rajtad múlik minden. Addig sírt, amíg megígértem, hogy legalább ezt az almát odaadom neked.

Hátat fordított Somosnak, és látszólag felháborodva kezdett fel-alá járni.

- A fiúcska fenegyereket játszik, szegény anyja meg térden csúszva könyörög érte. A kezemet csókolja. Látod - dugta hirtelen Somos orra elé az öklét -, itt csókolta meg. Itt!

Somos elfehéredett. Lehetséges, hogy annyi nagyságáé után szegény öreg most a detektív kezét is megcsókolta?

- No, itt az alma. Fogd - dugta erőszakkal a markába a detektív.

Somos erősen átfogta az almát. Szemét könnybe lábasztotta az anyja iránti szánalom.

- Aha! Még nem szállt ki belőled minden érzés. Örülök, igazán örülök. Anyádat ugyanis nem engedhettem el. Úgy fordulhat, hogy néhány kérdést kell hozzá is intézni. Remélem, ettől megkíméled.

Somosnak elállt a szívverése. Itt a világ vége. A legrettenetesebb, amit nincs módjában megakadályozni. Szeme elé tolakszik az aljas kép, amit Lovas rajzolt. Hát - ezt is túl kell majd élni.

A detektív felült az asztal szélére, és onnan leste komisz mosollyal a fiú kínlódását.

Egy perc múlva visszaszállt fejéből a vér. Sajnálkozó pillantást vetett az almára, és letette a felügyelő elé.

- Nem kell? Anyád almája?

- A maga kezéből még az is undorító!

A felügyelő hirtelen dühében az ablakon keresztül vágta ki az almát a szobából. A csörömpölésre berohant az ör.

- Vigyétek! - vett magán a rendőr előtt nagy nehezen erőt. - Gyorsan vigyétek!

Úgy meredt a fiú után, mint aki kísértetet lát nappal.

Somos lázasan hánykolódott a priccsén.

Miért? Miért akarják vallomásra bírni? Miért nem hozzák be egyszerűen Katonát? Mire jó ez nekik?

És még két kérdés, amit bárhogya akart elűzni, mindig visszatért.

- Véletlenül beszélt egymás után ugyanarról a dologról Lovas meg a hekus?

- És egyáltalán... Miért nincsenek Lovassal egymástól elválasztva, mint máskor szokás? Miért hagyják őket beszélgetni?

A foga csikorog kínjában. Az egyetlen válasz, ami eszébe jut, annyira aljas, annyira hihetetlen...

Lovas is hánykolódik a másik priccsen. Nyitott szemmel mered a sötétbe, hallja, hogy csikorog Somos foga. Az éjszaka tele van rémülettel!

Iszonyú emberek! Miért nem beszél?

Katonát már rég behozták. Vele már szembesítették is, hogy módjában legyen nem felismerni. De ha ez így megy még két napig, mindennek vége. Lebukik. Ki tudja, talán még el is teszik a többiek láb alól.

Ordítani szeretne: Beszélj, gazember, beszélj!

Felugrik az ágyból, és mezítláb a szomszéd priccshez szalad:

- Gyuri! Kedveském! Nem öletheted meg magad semmiért! Holtan nem használhatsz a pártnak! Beszélj!

Somos csodálkozva néz rá.

- Én itt a pártot képviselem! Utasítalak arra, hogy beszélj!

A pártot képviseli!

Nem, itt ő maga képviseli a pártot. És neki kell döntenie, mit tegyen, és nem Lovasnak.

Lovas egyre riadtabban görnyed feléje. Már jóformán nincs magánál a félelemtől. Annyira megsajnálta magát, hogy a könnye is kicsordul.

Somos csodálkozik. Mi ez a keze fejen? Könny? Megérinti Lovas arcát. Nedves. Ennyire sajnálná őt? Hihetetlen.

Eltolja magától:

- Menj az ágyadra és aludj - mondja szárazon. - Reggel majd tovább beszélünk.

Lovas visszamászott a priccsére, és a félelemtől, kimerültségtől lassan elaludt. Somos pedig tovább virrasztott, nyitott szemmel bámulva az éjszakába. Erőszakkal megfékezte teste hánykolódását. Lábát összezárta, ujjait kinyújtotta, fejét mereven a priccshez szorította. Egy picinyke mozdulat sem terelte el a figyelmét arról, ami a legfontosabb. Bizonyosságot kell szereznie még ma éjszaka, holnap talán már késő lesz. Irgalmatlan harcot folytatott a meggyötört tagjaiban bújkáló lázzal, engedetlen idegeivel, el-elfulladás lélegzetével, hogy összerakosgatva az apróságokat, azt a sok nehezen érthető és különös dolgot, ami az utolsó napokban történt vele, végre világosan és tisztán lásson.

Már alig voltak kétségei, és mégis várt az ítélettel, hiszen a legrettenetesebbel készült vádolni társát, amit ember emberre egyáltalán kimondhat.

Gondolatai rendbeálltak és újra összezavarodtak. Már teljesen kimerült, mikor hirtelen előtte állt az egyszerű, meg nem másíthatóan, örjítően világos megoldás: „Ha Matejka vallott, már rég szembesítették volna vele. Lovas árulta el Katonát. Provokátor. Belőle azért akarják kivenni Katona nevét, hogy Lovasról eltereljék a gyanút. Ha vall, akkor már késő, nem neki, hanem Lovasnak hinnének az elvtársak. Ha pedig nem vall, agyonverik, hogy ne legyen módja a provokátort lelepleznie.”

Mikor megértette, hogy meg kell halnia, egyszerre lecsillapodott. Izgalma elszállt, tagjai megoldódtak, talán még láza is elmúlt. Valami furcsa megkönnyebbülés fogta el. Nagyot sóhajtott:

- Nem félek! - állapította meg csodálkozva, és egy kicsit szégyenkezéssel is, mintha csak tudta volna, hogy mérhetetlen magányában és elhagyatottságában a végtelen éjszaka hátralevő részén még találkoznia kell a halálfélelem rohamával, s csak ha azt leküzdötte, mondhatja el magáról, hogy túl van a nehezén.

Ebben a pillanatban, mint mindenkit, aki egyedül kerül szembe a halállal, megrohanták az élet képei. Talán el is aludt egy pillanatra. Később nem tudta megállapítani: elnyomta a fáradtság, vagy csak olyan kavargóan, oly nyomasztó bőségben törtek rá a különböző arcok, emlékek és jelenetek, mint ez máskor csak álomban szokás. Mindez inkább kínos volt, mint kellemes. Mintha anyja drága arca is szemrehányóan nézett volna rá, mikor a gyárból hazajöve a kályhára tette a vacsorát:

- Mennyit dolgoztam rád - és most itt hagysz egyedül?

- Nem maradsz egyedül, mama - morogta vigasztalóan, és vagy felébredt, vagy feleszmélt.

Egy pillanatra felgyulladt a villany. Az őr cirklizett, s mert semmi gyanúsat nem látott, továbbment. Elfelejtette visszahajtani a fedőlapot, s a kis kerek lesőablakon keresztül zavaros fény tapogatódzott be a cellába. Nem öltött sugáralakot, de ahol elérte a földet, a cementpadló mégis kicsinyt megvilágosodott.

Ilyen homályosan tapogatództak a fiú gondolatai is az élet nagy kérdései felé. Mikor megértette, hogy most filozofál, csodálkozva és büszkén mosolyodott el. Lám, hová emelkedett! Ő, az egyszerű munkásgyerek, aki idáig azon sem törte nagyon a fejét, miért van a pártban.

- Mi a halál? - próbálta elképzelni az elképzelhetetlent. - Olyan lehet, mint most, csak még sokkal hidegebb.

- Hideg? Honnét a hideg? A májusi éjszakák melegek, a láza lüktet, minden összevert tagja ég, és mégis, mintha jégveremben lenne. Mi ez? Közöny? Félelem?

Hirtelen felült az ágyán.

- Félek - ismerte fel az érzést -, és nem tudom mitől. Mintha valamit nem gondoltam volna végig. Mintha valamit nem értenék!

- Évának sem üzenhetem meg, hogy ostobák voltunk. Nem tudtam, hogy az embernek a halál előtt csak az fáj, amit elmulasztott, s az nyugtatja meg, amit megcsinált!

Forró vérhullámok öntötték el a testét. Talán fel is zokog, ha a másik ágyról nem hallja a provokátor nyugtalan lélegzetét.

- Lovas - döbbsent rá, hogy nincs egyedül. - Mi lesz Lovassal, ha meghalok? Megbosszulják az elvtársak a halálomat?

Nyomban megadta a választ:

- Nem bosszulhatnak meg! Okosan csinálták a bitangok! Akár élek, akár meghalok, Lovas működhet tovább. Nincs időm leleplezni.

Most már tudta, mi az, amit nem lehet elviselni. Görcs fojtogatta a torkát:

- Mindegy! A becsületért is érdemes meghalni. Én már lemondtam az életemről.

Az utolsó szavak oly ijesztően hangzottak, hogy gyanakodva figyelte önmagát. S íme, ereiben vadul száguldott a vér, és érezte, hogy minden porcikája tiltakozik a halál gondolata ellen:

- Nem történhet még valami? Nem lehet még alkalom Lovas leleplezésére?

Ellenállhatatlan erő rántotta fel az ágyból. Két lábát keményen megvetette, fejét felszegte, karját kitárta. Nagyot lélegzett. Élni kell.

Már hajnalodott. A cella komor falai megvilágosodtak. Lovas hason feküdt a priccsen, és két kezével eltakarta az arcát. Somos mégis észrevette, hogy ujjai közül szemmel kíséri minden mozdulatát. Na megállj!

A priccshez rohant. Megrázta Lovast.

- Mondd meg az elvtársaknak, hogy meghalok, de nem árultam el a pártot. Mondd meg, hogy érdemes volt a pártért élnem és meghalnom, mert a mi ügyünk legyőzhetetlen.

Elégedetten látta, mint sápad Lovas arca halottasszürkév, és düllednek ki a szemei.

Többre már nem maradt ideje. Jöttek.

Amikor elvitték, Lovas mocskos káromkodással vágta utána a cipőjét, aztán priccse elé térdelt, és imára kulcsolta a kezét:

- Úristen! Ölesd meg! Ölesd meg! Nem akarhatod, hogy a kommunisták győzzenek.

Küblizni jöttek. Úgy remegett, hogy a mocskos lé kiloccsant, amíg a vödört cipelte és végigcsurgott a lábán. Az őr belerúgott. Nem volt túl erős a rúgás, mégis felbukott. Fel kellett törölni a padlót.

De szívesen csinálta, mert míg az ürüléket eltisztogatta, nem gondolt Somosra.

Somos még erősebbnek érezte volna magát, ha tud annak a sürgős értekezletnek az előzményeiről, melyet az éjjel tartottak a detektívek.

A főnök különösen büszke volt lélektani módszereire.

- Nálam - szokta mondani fiatalabb munkatársainak - a verés nem öncél, hanem eszköz arra, hogy a delikvenset a pszichológiai hatás befogadására alkalmas állapotba hozzam. Hivatásunk legszebb órái azok, melyben kettesben maradunk egy kellő szakértelemmel kikészített emberrel, s óvatos kezekkel vezetjük valami felé, amit még nem lát, hol elárulva valamit, amiről azt hiszi, nem tudtuk, hol kérdezve valamiről, amiről azt gondolja, már ismerjük. Hej, öcsém, akkor mondhatod magad vérbeli detektívnek, amikor ezt a gyönyörűséget először érzed.

S íme, most azt kellett észrevennie, hogy ez a pszichológiai hatás nem Somoson, hanem a fiatal detektíveken ütközik ki.

Elfásultak. Az egyik meg éppen megkérdezte: „Vajon, ha ezek győznének, mi állnánk-e így a verést?” Lemarháztá és rögtön külső munkára osztotta be az illetőt, de érezte, hogy ez már nem elég.

Hát ezért hívta egybe az értekezletet. De maga is a szokottnál idegesebben figyelte embereit.

Az idősebbek a sok várakozásban megedzett ember közönyével lógatták lábukat a különböző asztalok tetejéről. Hanem a fiatalok feszengtek, bökdösték egymás könyökét, sugdosódtak, nem törődve a főnök jelenlétével sem, pedig máskor pisszenni sem mertek előtte. Rájuk kellett reccsentenie:

- Mi van itt? Zsinagóga?

Csend lett. Elkezdhette.

- Berezeltetek? Ostobák! Egy hülye kölyök megzavarja a fejeteket? Hogy nem beszél? Na és? Ha sokat ugrál, megkaphatja, amit keresett. Holló sem fog károgni utána.

Senki nem szólalt meg. A főnök kényelmesebben elhelyezkedve folytatta:

- Értsétek meg végre, mért oly tehetetlenek a kommunisták a mi embereinkkel szemben. 1. A legbátrabb bolsi is fél néha. A mi emberünk soha, hiszen nincs mitől félnie. 2. Okosabb, mint a kommunisták, mert én gondolkozom helyette. 3. Ahol ő dolgozik, mindig nagy lesz a káderhiány, és úgy megy előre, mint a kés a vajba. Értitek?

A hangulat észrevehetően felengedett.

- Jól van fiúk, elég a búból. Többet kívántunk Somostól, mint amire szükségünk van. Ha megteszi, kizárják a pártból. Pedig nekünk csak az kell, hogy Lovas ne bukjon le. Csak annyit fogunk kérni tőle, ami ahhoz elég, hogy befogja a száját. Ne köpje be Katonát, csak ismerje fel. Meglátjátok, nyomban beadja a derekát, ha reményt adunk, hogy kidumálhatja magát elvtársai előtt.

- Somos azért még nem köszöni meg nekünk ezt a néhány kellemetlen órát. Ha ez nem jön közbe, azt mondom: lebukik Lovas? Lebukik. Nagy kár érte? Nagy kár, de a fene egye meg, majd csak találunk a helyére másikat, de most már nem mondom. Nem én, az anyja istenét! Lakoljon a bitang! Vagy megdöglik, vagy vall! Megmutatom a hatalmunkat! Megmutatom, hogy akit mi meg akarunk védeni, azt a poklok kapuja ellen is megvédjük. Végeztem.

A főnök meggyőző volt és hatalmas. A fiatalok tapsoltak. Így történt, hogy amikor behozták Somost, nem is titkolták előtte, hogy ma agyonverik. Ha nem beszél, itt döglik meg a kövön.

Nem kapott se reggelit, se ebédet. Szünetet is alig tartva verték. A gumibotos pribékek egymást váltották. Végre mind kifáradt, és lihegve ülték körül a ronggyá vert gyereket.

Ekkor a főnök parancsára behoztak egy vasrudat.

- Emlék - mondta a főnök, s odakoccintotta a rudat Somos fogaihoz. - Evvel ütöttem agyon Hoffmann Ottót is. Most te következél.

Somos közönyösen meredt a vasrúdra.

- Még egy utolsó alkalmat adunk neked. Katona itt van. Elfogtuk. Szembesítjük veled. Felismered. Nem kell semmi mást vállalnod. Ismered és kész. Aláírod a jegyzőkönyvet. De ha ezt is megtagadod, véged.

Somos olyan arccal meredt a szemébe, hogy a főnök már azt hitte, nincs észnél. Megragadta a fiú vállát, és teljes erejéből megrázta:

- Értesz? - mondta tagoltan, mint a süketeknek. - Ha aláírod, mész rögtön az ügyészségre. Az ügyész-ség-re. Matejka okosabb volt, mint te: ő már ott is van!

A fiú mintha mosolygott volna. A főnök megnyugodott. „Ha lassan is, de forognak a kerekei. Megértett.”

Pedig Somos még soha életében nem gondolkozott ilyen gyorsan.

Meg akart szólalni, de nem jött hang a torkára. Megitatták.

- Hozzák be - mondta akkor.

Behozták.

Nyugodtan jött két pribék között, mintha nem is várna rá semmi rossz.

Somos pedig lassan közeledett feléje. Keze remegett, lába nem vitte egyenes vonalban, erőlködéstől nyitott ajkai közül kicsúszott a nyelve.

Katona végignézett a feléje tántorgó alakon, akiben csak nehezen ismerte fel Somost. Undorral húzta el a száját: „Vallott.”

Somos megállt előtte, és rámutatott az ujjával:

- Maga kommunista?

Ennek a remegő emberroncsnak a szájából oly parancsolóan, szilárdan hangzott a szó, hogy Katona habozás nélkül válaszolt:

- Az vagyok!

- Akkor mondja meg a többieknek, hogy Lovas provokátor! - ordította kétségbeesett gyorsasággal Somos, hogy belé ne fojthassák a szót. Az egyik detektív káromkodva kapta fel a vasrudat, és feléje sújtott, de a főnök elkapta a karját:

- Késő. Mindet nem verhetjük agyon.

Mikor Somost és Katonát elvezették, a detektív, aki le akarta ütni Somost, bosszankodva megszólalt:

- Fuccs a Lovas karrierjének!

Ám a főnök elgondolkozott:

- Ki tudja? Ha elég komoly ítéletet kap, talán még használhatjuk, mint frakcióvezért.

A KÉK RUHÁS EMBER

A kék ruhás ember a tornác lépcsőjén ült; friss kapcát tekert a lábára, s az „Árpád apánk” kezdetű dalt füttyülte nagy buzgalommal.

- Jókedve van, szomszéd! - szóltam be hozzá a kerítésen.

- Azt hiszi? - kérdezte, miközben a kapca végét ügyesen átbújtatta az utolsó tekeréssel. - Akkor én most magának mindent elbeszélék. Jöjjön be.

Bementem és leültem a földön heverő kerékre.

- Oda pedig ne üljön, mert az nem arra való. Tetszene magának, ha én meg széket rakatnék a szekere alá?

- Már az nem! - feleltem engedékenyen, s áttelepedtem a kecskelábú asztalhoz. Ő pedig felrántotta a csizmáját, és kérdés nélkül hozta a bort.

- Hát pedig, kérem - mondta -, itt van a baj. Mert ha már az igazgató úr sem tudja, mi a rend, akkor jobb, ha beadom a kulcsot, mielőtt az Isten reánk rogyassza az eget. Így van?

- Így.

Erre aztán megnyugodott, s belekezdett az elbeszélésébe.

Maguk civilek persze azt hiszik, hogy a börtönőr arra vigyáz, hogy a rabok ki ne szökjenek a zárkából. Ez kérem marhaság. Az ajtókon zárok és reteszek vannak, azokat belülről nem lehet kinyitni. A reteszeket pedig nem mi, kékek rángatjuk, hanem rábizzuk a házi munkásokra. Mi csak a kulcsot fordítjuk meg a zárban. Kulcsot forgatni pedig minden vénasszony tud, igaz? Na látja! Mink pedig tanfolyamot végeztünk, és ha a civilek gondolkozni szokának, tudnák, hogy mi nem azért állunk a hídon, mert odatettek, hanem mert oda tanult ember kellett.

Például mikor még a jobb Csillagban szolgáltam, enyém volt az első emelet. Jobbra huszonkét cella, balra huszonkét cella. Elején a híd. Azon állok én, és nézem a negyvennégy ajtót. Az ajtók mögött ülnek a rabok, száznyolcvan vagy százkilencvenen, és mind a százkilencven azon töri a fejét, hogyan szeghetné meg a börtönszabályzatot. Az egyik zárkában kést köszörülnek sarokvasból, a másikban dohányoznak, a harmadikban nappal végigfeksznek az ágyon, s horkolnak, mintha nem is lógna a fejük felett a szabályzat, melyben mindez szigorúan tiltatik.

Én pedig kérem, állok a hídon, és kétoldalt ott van a negyvennégy ajtó. Az ajtón a rab nem tud kijönni, én pedig nem tudok belátni. Igaz, van az ajtó közepén egy kicsi ablak, azt úgy hívják, hogy cirkli, azon beleshetek. Jó, felhúrom a csizmámra a mamuszt, odasettenkedek a cellákhoz, s mindegyikbe benézek. De, kérem, nem látok semmit. Mert kérem a rab csak a jóra hülye, a rosszhoz rengeteg esze van. Az egyik a küblire húzódik a sarokba, ahova már nem ér el a szemem, a másik úgy áll meg az ajtó előtt, hogy amikor benézek, az egész zárkából nem látok mást, mint az ő fenekét. Gyorsan megforgatom a kulcsot a zárban, felrántom a reteszt, belököm az ajtót, beugrok - és nem látok semmit. Vagy elrejtették, vagy nem is csináltak semmit - mert kérem azoktól még az is kitelik, hogy csak azért állták el a cirkli, hogy engem bolondítsanak. Pizkos csibészek azok, kérem.

No de én tanfolyamot végeztem kérem, s tudom, hogy mit csináljak. Egyet szippantok a levegőből, és azt mondom:

- Az én orromat akarják maguk becsapni? Hol a széna? Hol a gambi? Ide vele, vagy szálanként szedetem szét a szalmazsákjukat!

És ha a vagánynak van esze, már hozza is a dohányt és a tűzkövet, mert ha nem hozza, én találom meg, s akkor sokkal rosszabb.

Vagy, ha tiszta a levegő, elkérem a kenyerüket, megforgatom és azt mondom.

- Ez kérem nincs törve! Ez kérem vágva van! Hol a kés?

És ha cigánykodnak, csak annyit mondok:

- De az isten verje meg kérem, ha én találom meg, gúzsba köttetem, hogy megfeketedik!

De ez még mind semmi!

Állok például a hídon, s jön az őrparancsnok:

- Mi újság, Szekercés?

- Jelentem alássan, minden rendben, csak a kilencesben dohányoztak.

- Állítsa őket kihallgatásra.

- Jelentem alássan, nincs meg a dohány!

Rám néz, felhúzza a szemöldökét.

- Szétszedette a szalmazsákot?

- Szálanként, őrparancsnok úr!

- Megnézte az ágylábakat?

- Megnéztem, őrparancsnok úr!

- És?

- Semmi, őrparancsnok úr!

Az őrparancsnok idegesen gyújt rá egy cigarettára.

- Hallja, Szekercés! A kormányzó úr öföméltósága nem azért köttetett bajonétot a maga oldalára, hogy legyen mivel a híd karfáján farigcsálnia, ha unatkozik, hanem, hogy megtartassa a börtönszabályzatot!... Megértette?

- Értettem, őrparancsnok úr.

- Nahát akkor! Vagy maga csinál velük valamit, vagy én magával...

Vigyázzba vágom magamat:

- Jelentem alássan, nincs még itt az ideje, mert a Lojzi még a kötélverőben van.

- Jó - mondja szelidebben -, majd este visszajövök...

Este kettőnk elé állítom a Lojzit:

- Te már ültél a kilencesben. Hol tartják ott a gambit a rabok?

Orrát vakarja, gondolkodik. Aztán felragyog a képe:

- Szakaszvezető úr alássan, a fűtőtest mögött a falban van egy lyuk. Azon először befele kell nyúlni, aztán felfele kell nyúlni, s aztán megint kifele kell nyúlni...

Adatok Lojzinak még egy kanál levest, s elküldöm. Akkor azt mondja az őrparancsnok:

- Gyerünk a kilencesbe...

De én megint vigyázzba vágom magam:

- Jelentem alássan, még most sincs itt az ideje.

- Nincs? Hát mikor lesz itt?

Kihivatom a házival Kovalikot a kilencesből. Az őrpáncsnok úr akar vele beszélni.

- Én? Miről?

- Azt kérem, én már nem tudom. Tessék talán a nénikéjéről érdeklődni.

Rám néz és mosolyog:

- Magának Szekercés srófra jár az esze.

Tiszteletteljesen visszavigyorgok, és az őrpáncsnok megveregeti a vállamat.

Egy óra múlva elhozzuk a dohányt, s reggelre Kovalikot véresre verik a társai. Az éjszakában tisztán hallani az üvöltését, de ez egyszer úgy tesz, mintha vatta lenne a fülemben. Reggel pedig azt mondom a fiúnak:

- Na, te nyavalyás? Nem lett volna jobb, köpni?

Látja, kérem, ez az igazi tudomány. Hogy legyen nekem a negyvennégy zárt ajtó mögött negyvennégy szemem. Akkor nyugodtan állhatok a hídon, s akár a karfát is farigcsálhatnám a bajonéttal, ha nem tiltaná azt is a börtönszabályzat.

Persze, nem minden rab árulkodik. Itt vannak például a kasszafűrók és a nemzetközi zsebesek. Nekik még a bőrük alatt is pénzük van, s mi úgy nevezzük őket: siti-princ. Az ilyen kérem, nem is figyeltetjük, mert anélkül is tudjuk, mit csinál. Az ilyenek ugyanis mi adjuk el a tűzkövet. Tehetjük, mert az ilyen tudja, mi a zsiványbecsület, s ha az őrpáncsnok rajtacsípi és kihallgatásra rendeli, nem adja ki a nevünket.

Tehát a rab vagy árulkodik, vagy fizet. Harmadik eset nincs.

Kivéve persze, ha a rab kommunista. Mert, kérem, mindig a kommunistákkal van a baj.

Maga civil. Maga boldog ember, mert nem tudja, milyenek a kommunisták. Jelzem, én sem tudom.

Mert kérem, milyen ember az, aki a legegyszerűbb dolgokat sem tudja megérteni.

Nem mondom, a padlót azt felmossák minden reggel, hogy csak úgy ragyog, de egyébbel aztán nem törődnek.

- Ember! - kérdelem tőle. - Hogy csinálhat ilyet? Nem olvasta a szabályzatot?

Rám néz és azt mondja:

- A szabályzat az magára vonatkozik. Tartassa be, ha tudja.

- Ember!! Magát a rendőrség letartóztatta, a bíróság elítélte. Ide hozták!... Hogyhogy nem vonatkozik magára a szabályzat?

Vállát vonogatja:

- Ha nem tetszik, küldjenek el...

De ez még semmi. Egyszer dohányzáson csíptem az öreg Perecest, és az igazgató úr elé állítottam.

- Dohányzott? - kérdezte az igazgató.

Ebből minden rendes ember azt olvassa ki, hogy nem akarják megbüntetni, s azt válaszolja: nem dohányoztam. De az öreg kihúzta magát:

- Dohányoztam.

Az igazgató urat is meglepte a válasz. Felkapta a fejét:

- Látja. Maga intelligens ember. Miért csinál ilyet? Tudja, hogy kénytelen leszek magát megbüntetni?

- Tudom, kérem. Mi is kénytelenek lennénk megbüntetni magát, ha dohányozna a mi börtönünkben.

- Fenyéget? - kérdezte rekedten.

Pereces meglepődött.

- Dehogy, kérem - mentegetőzött. - Nem olyan rossz az, mint gondolni tetszik. Meg lehet szokni...

Érti ezt? De ez még mind semmi!

Pár hónapja már itt a baloldalon fegyelmiibe vágunk egy cigányt, mert ellopott egy répát a trógliról. Három hónap szigorított, kétharmad koszt, hetenként kétszer sötétzárka...

No, a marha talált egy szeget a zárkában, s ahelyett, hogy leadta volna az őrmester úrnak, öncsonkítást követett el vele. Az öklével előbb kicsit beütötte a fejébe, aztán nekiszaladt a falnak. Persze nagyot ordított. Kinyitottuk a cellát, s vittük a cigányt a rendelőbe. Kál doktor úr mindjárt bevarrta a sebet, és intézkedett, hogy vigyük vissza.

Látod, te állat? - mondtam neki - a fegyelmiiben sem jött meg az eszed? Még ott is megszeged a börtönszabályzatot? „Mindennemű öncsonkítási kísérlet szigorúan büntetettik.” Nahát, most megnézheted magadat. Ülhetsz újabb három hónapot a fegyelmiiben.

Másnap hozza ki a küblit két kommunista, s mellém érve azt mondja az egyik:

„Ezek már egészen meg vannak veszve!”

Úgy tett mintha a másiknak mondaná, de én tudtam, hogy nekem szánta.

- Mi van a maga fejében, doktor? - kérdeztem. - Nem érti, hogy a cigány megszegte a szabályzatot?

- Nem értem! - mondta. - Én csak azt értem, hogy egy ember végső kétségbeesésében öngyilkosságot követett el, s maguk visszaküldték a pokolba.

Ránéztem, s láttam, hogy valóban nem érti.

Te jó isten! Mit lehet az ilyenekkel kezdeni?

Árulkodásra egyikük sem vállalkozik. Még ha megdöglik, akkor sem.

Egyszer hallom, hogy nagyon ordítanak az egyik kommunista zárkában. Belestem a cirklin. A Pereces meg a Doszkál a szoba közepén álltak, s ha a többiek le nem fogják őket, egymásnak mennek.

Az igazgató úr nagyon örült, mikor jelentettem az esetet. Tüstént hívtam Perecest.

- Hallom, Pereces, hogy a Doszkál megint ugrál magával...

Pereces úgy tett, mintha csodálkozna.

- A Doszkál? A legrendesebb ember a világon!

Az igazgató mosolygott.

- Na, na! Meg akarták fojtani egymást!

Pereces sodort egyet a bajszára.

- Ez igaz. De azóta meggyőztek arról, hogy nem volt igazam.

- Kicsoda győzte meg?

- Maga. Most.

Hát ilyenek ezek. Nem lehet velük mit kezdeni.

Én kérem hét évig álltam a jobb Csillagban és mindig tudtam, mi történik az ajtók mögött. Aztán áthelyeztek a katonaiak közé a baloldalra, s azóta van hét ajtó, amiről nem tudok soha semmit. Ötben szerbek vannak, kettőben magyarok, s ha hiszi, ha nem, ezek a rosszabbak. Néha állok éjszaka a hídon, nézem ezt a két ajtót, s hirtelen az az érzésem támad, hogy nem én figyelem őket, hanem ők figyelnek engem. Azt lesik, mikor fordítok nekik egy pillanatra hátat, hogy rám gyűjthassák a börtönt. Higgye el, az embernek hangyák bizserregnek a hátában, s már nem tudja, ki tulajdonképpen a rab: ő-e vagy a kommunista. Dósa szakaszvezető a gyűjtőben egy ilyen éjszaka lekapta a fegyverét a válláról, lövöldözni kezdett, s azt kiabálta:

- Riadó! Itt vannak az oroszok!

Azt mondják róla, bolond, de én azt mondom: van ebben valami, kérem.

No de nem azért öltöztettek engem kékbe, s nem azért raktak át a jobboldalról a baloldalra, hogy megijedjek a kommunistáktól. Senki nem tört annyi borsot az orruk alá, mint én. Egy percig nem hagyok nekik békét. Egy nap tízszer is rájuk rántom az ajtót, s ha más szabálytalanságot nem találok, azt mondom:

- Összedugtuk az orrunkat, mint a kutyák, mi? Politizálunk, mi?

Az őrparnacsnok úr pedig, ha arra jár és hallja, megveregeti a vállamat:

- Ha ezek innét egyszer kiszabadulnak, Szekercés, magát fel fogják akasztani...

Én ilyenkor tiszteletteljesen visszavigyorgok az őrparnacsnok úrra, s egymásra hunyorítunk.

Mert kérem, ezek bolondok. Az egyetlen reményük az az életben maradásra, hogy a németek nyerik meg a háborút, s mégis az oroszoknak drukkolnak. Pedig kérem, ha azok egyszer átlépik a határt, akkor mi ezeket mind kinyírjuk. A trepliről fogjuk őket a földszintre hajigálni, s azután a házi munkásokkal felsikáltatjuk a padlót, hogy még a vérük se árulja el, hol feküdtek.

Én tehát nem félek tőlük, s mikor az öreg Pereces szabadult, kiszúrtam, hogy a bőröndjében levelet akar kicsempészni, s sötétbe zártam az egész bandát.

Nem is volt addig semmi baj, míg az őrparnacsnok úr betartotta a rendet, és rám bízta a kommunistákat. Hanem aztán megérkezett az Omelka testvér.

Én is azt kérdeztem először, amit maga:

- Testvér? Hogyhogy testvér?

- Nyilas - felelte az őrmesterem. - Maga is nyilas.

- Nem vagyok nyilas - utasítottam vissza -, mert a szabályzat értelmében börtönőr nem lehet tagja politikai pártnak.

De már Omelkának is beszélhetett valaki rólam, mert nyomban bizalmaskodni kezdett.

- Nézze, Omelka - intettem le. - Egyezzünk meg. Én nem mondom magának, úr, s maga nem mondja nekem, testvér...

Vigyorgott. És én akkor láttam, hogy ilyen rab még soha nem volt a kezem alatt. Ez nemcsak fizet, hanem árulkodik is.

- A bolsiknak étolajat adnak be csukamájolaj címén. Csak éppen egy kicsit bevizesítik a dugót...

- Ügyes - gondoltam -, s mentem azonnal a doktor úrhoz. Éppen egy literes üveg olajat forgatott a kezében. Megrázta, világosság felé tartotta. Aztán megszagolta a dugót - s leöntött magának az olajból vagy három decit.

- Ez a kórházé - mondta zordan.

Észbekaptam.

Kál doktor az igazgató barátja, s ha ő leönt az olajból három decit, akkor az tetejétől az aljáig csukamájolaj.

Meg is mondtam Omelkának, hogy máskor jobban nyissa ki az orrát. De nem hallgatott rám, hanem jelentette az őrparancsnok úrnak. Én neki is csak azt mondtam, hogy a doktor úr leönt magának minden üvegből, s ő csak tudja, mit csinál.

Gondterhelten nézett rám:

- Vigyázzon, Szekercés! Nagyon vigyázzon!

Belőlem kitört a keserűség:

- Ennek nem lesz jó vége, őrparancsnok úr! Ha minden bűdös rab belepofázhat a dolgomba...

Elküldött.

Két hét múlva este állok az őrmesterrel a hídon és beszélgetünk. Egyszer csak csörtetést, szuszogást hallottunk alulról.

- Jesszus! - nézett le az őrmester. - Az őrparancsnok-helyettes úr! Ebből baj lesz!

Megijedtem én is, mert Kovarcik úr a százhusz kilójával még sohasem merészkedett az első emeletnél feljebb. Hanem akkor már láttuk, hogy nem ő jön egyedül, ott van az igazgató úr meg az őrparancsnok úr is.

Mi lesz ebből?

Hát az lett, hogy soha úgy még le nem kaptak a lábunkról, mint akkor. Hogy a bolsiknak titkos könyvtáruk van a zárkában, s ezt nekik Omelkától kell megtudniok... Hova tette a szemét, Szekercés? Hova tette a szemét, őrmester?

- Lehetetlen! - tiltakozott az őrmester, de láttam, hogy az arca falfehér. Nekem a térdem remegett az ijedtségtől. Ezen az átkozott histórián alaposan megüthettük a bokánkat...

A bolsikat álmukból zavartuk fel. Csodálkozva és álmosan rakták elibénk a könyveiket.

- Ez szemét! - piszkált bele az őrparancsnok a halomba. - A titkos könyveket mutassák... A padló alól...

Doszkál szeméből egyszerre kiröppent az álom. Figyelmesen nézett az igazgatóra, aztán így válaszolt:

- Ha nem lett volna valaki közülünk mindig a zárkán, most nagyon megijednénk, igazgató úr. Így azonban nem állt módjukban semmit a padló alá csempészni.

Az igazgató káromkodott, s felszólította Doszkált, hogy ne szemtelenkedjék. Aztán hozatott két rabot, s megparancsolta nekik, hogy speiszerrel és kalapáccsal szedjék fel a padlót.

Én már kezdtem megnyugodni, de mikor az első ütés akkorát dördült, mint egy ágyúlövés, ismét belém szállott a félsz. A padló alatt üregnek kellett lenni.

Az őrmester azonban összenézett Doszkállal, s nyugodtan mosolygott.

- Lehet, hogy ezek között van valami? - gondoltam. - Érdekes!

A két zsvány közben olyan szorgalmasan feszegette a deszkát, hogy a verejték csorgott róluk. Az egyik kalapács el is törött, s a feje nekirepült az őrpáncsnokhelyettes hasának. A bolsik utálatosan nevettek.

Végre feltépték a padlót - s semmi. A hatalmas gödörben por és piszok. Doszkál odaguggolt a szélére és felkiáltott:

- Jé! Egérkölykök!

Ha nincsenek ott a nagyfejűek, kiköptem volna.

Ilyen szégyen! Még a szakácsok is rajtunk fognak röhögni.

Az igazgató úr arca is vörös lett a méregtől. Egy darabig csak nézte a gödör fenekét, aztán azt mondta Doszkálnak:

- Maga azt hiszi, hogy megúszták... De maga még nem ismer engem. Tudok én magukról mindent! Politizálnak, szemináriumot tartanak, lázítják a többi rabokat. Maguk még bitófán fogják végezni, Doszkál!

Tíz éve szolgálok már együtt az igazgató úrral, kiismertem alaposan. Akkor szokott így beszélni, amikor nem tud semmit, de meg akarja őrizni a tekintélyét. Szégyenemben elfordítottam az arcomat, s elhatároztam, hogy az Omelkának kitekerem a nyakát.

Ekkor azonban megláttam valamit, s nagyot dobbant a szívem.

A padló felfeszítésekor megmozdították a leszorítólécet is, s abból kissé előrecsúszott egy darab. De nem a gödörnél, hanem attól messzebb, jobbra. Rögtön tudtam, hogy ott van a kommunisták rejtekhelye, s a markomban vannak. Egyelőre nem szóltam semmit, csak vártam, hogy mikor szorítsam meg a torkukat.

Közben nem figyeltem az igazgató úr szavaira, csak azt hallottam, amint ezt mondja:

- És ha ismét megkérdi a főügyész úr, miért nem forrasztom torkukra a politizálást, mit mondjak neki?

- Talán - mondta szemtelenül Doszkál - figyelmeztesse, hogy mi még a bitó alatt is uszítunk a háború ellen, s ebben sem ő, sem a hóhér nem tud megakadályozni. Mibélénk nem lehet belénk fojtani a szót.

Az igazgató elsápadt, s nem felelt. Ekkor közbeszólt egy másik kommunista.

- Vagy ha ez nem tetszik, mondja azt, hogy nem csinálunk semmi tiltott dolgot.

- Nem? - kiáltottam fel diadalmasan. - Hát én a pofájukba nyomom a bizonyítékot. Megtaláltam a rejtekhelyüket.

Az igazgató úr ragyogó arccal fordult felém, s felkiáltott: - Bravó!

Egyetlen ugrással a falnál termettem. Kirántottam a lécdarabot, s előhúztam a tűzkövet meg a taplót. Maguk nem követtek el tiltott dolgokat? Hát ez mi?

A szobában mindenki a kezemre meredt, azután ezek az örült kommunisták vihogni kezdtek, s kórusban kiabáltak: Dehogynem, Szekercés úr! Bevalljuk, Szekercés úr! Ügyes ember maga, Szekercés úr!

Ránéztem az igazgató úrra, látott-e már ekkora bolondokat. De ő, nem tudom miért, haragosan nézett rám, s csak annyit mondott: - Szegezzék vissza a padlót.

Avval kiment a zárkából, s bevágta maga mögött az ajtót.

Bezárt valamennyiünket. Úgy kellett visszaszalajtania egy házi munkást, hogy szabadítson ki bennünket a zárkából.

Odakinn pedig rettenetes arccal nézett ránk, s ezt mondta:

- Ide figyeljen, őrmester! Aki nekem erről az osztályról még egyszer feljelent valakit, csupán azért, mert dohányzik, azt én vasra veretem.

És elment.

Mi pedig álltunk a hídon, s csak tátottuk a szánkat. Aztán az őrmester leakasztotta a börtön-szabályzatot, elolvasta a vonatkozó szabályzatot, és megvakarta a fejét.

- No, maga civil - fejezte be elbeszélését a kék ruhás ember. - Még ezután is azt hiszi, hogy tréfálni való kedvem vagyok?

PAPATÁCS

Az ötödik pohár után, mikor a borból igazság, a szívekből bánat száll fel, barátom váratlanul megszólalt:

- Vorschriftos ember vagyok, hisz ismersz. Ha én iszom, annak oka van!

Sejtettem én már, hogy valami bántja szegényt, hiszen megszokott jóságos mosolyát egész este nem láttam az arcán. Pedig milyen kellemes ember máskülönben! Azt nem lehet elmondani! Mikor azt a tömpe mutatóujját figyelmeztetően felemeli, már gurulni muszáj a nevetéstől. S ha gyorsan körülnéz, nincs-e a közelben valaki, s elkezd a viccet: „A párttitkár elmegy az igazgatóhoz, és azt mondja neki...” - hát az egyenesen óriási!

Most meg kenyérgalacsinokat gyúr az asztalterítón, és az orrát lógatja.

- Golyót röpíték a fejembe és kész...!

Összeszorul a szívem:

- Beszélj már, az Istenért!

- Csaló lett a fiam!

- Rémes! Mondj el mindent.

- Becsapott! Érted? Engem! Egy ilyen apát! Mondtam neki: hiányzott talán valamid? Nem kaptál tőlem fényképezőgépet meg puplin inget? Azt hiszed, én lopom a pénzt? A Garai téren a szemétben találom? Dolgoztam rátok éjjel-nappal, s még csak annyit sem vártam, hogy köszönöm! Az én apám csak akkor hozott nekünk egy kiló gyümölcsöt, ha a szeretője elcsapta a hasát, és ha moziba akartunk menni, a zsebéből kellett kicsórnunk a pénzt - és én mégis márvány sírkövet állíttattam neki, aranyozott betűkkel! Ha nekem olyan apám lett volna, mint én, sírva csókolgattam volna a kezét, te pedig mással íratod alá az intőcéduládat? Mi?

- Mert azt tette: hamis igazolványt szerkesztett magának, és mással íratva alá az intőjét! Hát nem szörnyű ez a mai fiatalság?

Lúdbőrös lett a hátam a részvételtől. Mert az én barátom az nem olyan! Annak minden szava arany! Még ebédre is csak üres bablevest visz magának, hogy a családjának több maradjon - s akkor... tessék!

- És te még nem is tudsz mindent! Én már a börtön szélén is álltam az enyéimért. Mert én olyan apa vagyok, hogy értük mindent. Azt mondja például a fiam: Papatács! - mert hízelegni azt tud a bitang - Papatács! Az osztályba minden fiú síel, csak én nem...

- Ó, te haszontalan! - mondtam én. - Síléc?! Toronyórát láncsal nem akarsz?

- Ugyan, Papatács! - mondta ő. - Összefusizol egy szekrényt, s már meg is kerested az árát!

- Hát ami igaz, az igaz. Van esze a gyerekek. Amellett az utolsó három hónapban beütött a normám, érdemes is lett volna betegállományba mennem. De hogyan? Ez itt a kérdés!

- Persze én sem kisbőgrével jártam ott, ahol az észet osztogatták. Másnap emelek egy vastag asztallapot, s reccs, kapok az oldalamhoz és esem össze. Juj! Juj!

- A csoportvezető nagyon jó komám nekem, ismeri a dörgést, fogja mindjárt a kezemet:

- Édes Imre bátyám, mikor hallgatsz a jó szóra? Az egészség az semmi? Meglásd, egyszer visznek innen egyenest a temetőbe...

- Egy szó mint száz: úgy fuvaroztak haza mentőautóval. Én meg, amint a doktor kihúzta a lábát, már bújtam is ki a dunyha alól, mert első nap még nem jön az SZTK-ellenőr, iparkodni kell a nagyja munkával, amíg nyugodtan dolgozhatom.

- Hát délután a legszebben tolom a gyalut, még füttyölök is hozzá, mikor nyikordul az ajtó, és társadalmi munkában belép a kis Balogh, az üzem beteglátogatója. A bajusza felborzolódott az indulattól:

„S én még virágcsokrot hoztam a szaktársnak! Angyalszegfűt!”

- Rémülten meredtem a csokorra. Valami rózsaszínű micsoda volt, mindenféle salátával a szélén. Lehet, hogy éppen angyalszegfű - bár én a virágok közül csak a pipitért meg a bazsarózsát ismerem meg. Mégis azt mondtam, hogy meg ne bántsam:

„Jé! Tényleg!”

- Elkezdett kiabálni:

„Majd a társadalmi bíróság előtt beszélhet a szaktárs! Majd én megmutatom a szaktársnak!”

- Elfutott a pulykaméreg:

„Volna szíve?” - kiáltottam én is. - „Megfosztaná a gyerekeimet az apjuktól? Pista, Károly, boruljatok az elvtárs lábai elé!”

- A kisebbik fiam nyomban rákezdte a sírást, a nagyobbik, az csak elfordult és a válla remegett, hiszen már majdnem férfi. A feleségem is kiszaladt a lármára, és el akarta kapni a kis Balogh kezét, hogy könnyeivel fűrössze - szóval megfőztük.

„Még az egyszer - mondta -, de holnap reggel megnézem a munkahelyén...”

- Muszáj volt persze másnap jelentkeznem. Csóválta is a fejét a csoportvezetőm:

„Imre bácsi, maga javíthatatlan! Én mondom, javíthatatlan!”

- Ekkor tört a szívembe az első tüske. Mert mikor a Balogh elment, az asszony meg a kisebbik gyerek sírva borult a nyakamba, és minden módon megmutatták hálájukat azért, hogy vásárra viszem értük a bőrömet. Nem így az idősebb! Ragyogó arccal fordult meg, és vígan kiáltotta felém:

„Papatács! Hogy te hogy kivered a rikácsot! Hűha!”

- Fejembe szállt a vér.

„Ha szájon kaplak, akkor bőgsz te is? Mi? Tessék! Minden az ő átkozott síléce miatt van, és még röhög!”

Engem a frász tör, hogy mikor jönnek rá valamire, és a gyermekeim kinevetnek! Erre tanítottalak én titeket, drága fiaim?”

- Mert én nem vagyok olyan, mint némelyek! Én nem elégszem meg avval, hogy beíratom a fiamat az úttörőkhöz meg a DISZ-be, s aztán a többi az ő dolguk. Én barátom, mindig szakítottam időt, hogy esténként tanítsam őket:

„Szorgalom és becsület! Ez a kettő. És tanuljatok jól, mert ami az ember fejében van, csak az igazán az övé. Az iparendélyemet elvehették, de amit tudok, azt nem. Az én eszemen soha nem fognak túljárni! Én jobban ismerem a normát, mint a normás, és ha én egy asztalt megcsinálok, azon nem találja meg a hibát a minőségellenőr! Amíg én élek, addig nem kell félnetek semmitől. De én sem élek örökké, drága fiaim, s ha meghaltam, akkor saját lábatokra kell állnotok ebben a nagy és félelmes világban, és csak magatokra számíthattok. Hazudni

pedig soha ne hazudjatok nekem, mert úgyis rájövök, és akkor két olyan pofont kaptok, hogy a harmadikat a fal adja...”

- Így tettem ki a szívemet eléjük, s azt hiszed, megfogadták a szavaimat? Nem olyan ez a mai fiatalság!

- Tegnap ülök odahaza, és éppen szerszámnyelet faragtam - mert én nem tudok munka nélkül ülni -, Károly pedig zongorázott. Azt megint nagyon érte, tudod, ha azt játssza: „Egy autó ment Budára át” - hát az felejthetetlen... Szóval ő zongorázott, mi meg daloltunk hozzá, mikor csengettek, és bejött a fiam egyik fiatal tanára.

„Szabadság, Korona bácsi! Ha már semmiképpen nem tudott eljönni hozzánk, eljöttünk mi magához.”

- Nagyon meglepődtem:

„Hogyhogy nem tudtam elmenni? Miért?”

- Látom ám, hogy a fiam elsápad, és a szájához kapja a kezét. Egyszerre nagyon furcsán éreztem magamat. A tanár föltolta a szemüvegét:

„Nem maga küldte ezt a levelet, Korona bácsi?”

- Avval elém tett egy cédulát, amelyen közöltem, hogy súlyos betegségem miatt nem tudom meglátogatni a tanárokat. Sosem láttam én ezt a cédulát azelőtt, de még a kézírását se, soha. Még szerencse, hogy föltaláltam magamat, és nem árultam el a fiamat a tanárja előtt. Ki tudja, talán ki is csapták volna.

„Az asszony írása” - mondtam. - „Élet-halál között lebegtem; úgy látszik, nem mertek izgatni. De hát miért kellett volna bemennem, kedves tanár úr? Valami baj van?”

- Gyanakodva nézett rám:

„Talán az intőket sem maga írta alá?”

- A szívem a torkomban dobogott. Intők? Teremtő atyám!

- Azért buzgón bólogattam: „De. Azt igen.” A fiatal tanár még jobban felháborodott:

„És ez magának semmi? Hogy megbukik a fia?”

- Alig tudtam megnyugtatni. Nem is nyugodott meg. Úgy nézett rám, mintha mindennek én lennék az oka. Hiába kérdeztem: hát a baráti segítség? Hát a DISZ? - csak rázta szomorúan a fejét, s hamarosan el is ment.

- Pedig ha látta volna, mi történt aztán! A feleségem szedte ki végül a fiamat a kezeim közül:

„Ó, te aljas! Ó, te gyalázatos! Velem tetted ezt? Velem?!”

- Azóta szörnyű gyanú él bennem. Az utóbbi időben apróbb összegek tűntek el a pénztárcámból. Eleget is veszekedtem emiatt az asszonnyal. Sőt, meg is bíztam a kicsit, figyelje meg, hogy mikor kutat az anyja a zsebembe. Most mondd: lehet, hogy ezt is a fiam lopta el?

És egyáltalán: használ ott még a verés, ahol a jó szó és a példaadás nem használt?

- Szörnyű időket élünk, barátom, szörnyű idők!

KATIBÓL EMBER LETT...

Van nekem egy lányom, akit Katinak hívnak, s annak egy mackója, akinek Balambér a neve. Már ez is mutatja, hogy Kati írógyerek: a Balambér elnevezés tőlem származik. Igen ritka név ez mackó-körökben, pedig önöknek is be kell látniuk, hogy ez illik rájuk a legjobban. A mi mackónk éppen ezért feljebb is hordja az orrát, mint a többiek. Rossz nyelvek szerint ugyan ez abból következik, hogy több kócot tömtek bele a kelleténél, de én tudom, hogy ez nem így van, hanem a nevére büszke. Egyébként Sopronból származik, és van benne valami a poncichterek türelmes természetéből. Naphosszat utazik fejjel lefelé, s ha a szoba egyik sarkából a másikba repítik, legfeljebb annyit mond: nyekk. Sőt azt is zokszó nélkül tűri, hogy a mesékben annyi ostobaságot követtessenek el vele, amennyit csak akarok.

A lányom ugyanis nem szorul másoktól levetett mesékre. Minden családi ünnepen kap egy újat, s a legtöbb úgy kezdődik: „Van egy kislány, akit Katinak hívnak, annak egy mackója, annak Balambér a neve”. Varázsmesék ezek, elnyúlhatetlenek, és együtt nőnek a lányommal. A legelső, a legkedvesebbik, születésekor még csak nyúlfarknyi volt. Így hangzott:

„Van egy kislány, akit Katinak hívnak, és annak egy mackója, akinek Balambér a neve. Kati és Balambér nagyon szeretik egymást, és mindig együtt játszanak. Egyszer azonban Kati leejtette Balambért, s ez nagyon megütötte magát. Ezért úgy megharagudott Katira, hogy hét napig szoba sem állt vele. Egy hét múlva Kati cukrot adott Balambérnak. Akkor kibékültek egymással, azóta megint együtt játszanak”.

Néhány hétig jó volt a mese így is. Egy este aztán megszólalt a lányom:

- Apu! Mit játszottak?
- Hát... fogócskát. Meg labdást...
- És még?
- Főzőcskét.

Ettől kezdve már hosszabb volt a mese, mert ennek mind bele kellett kerülnie. Majd nem-sokára megint nőtt:

- Apu! Mijét ütötte meg?
- Hát... a popsiját meg a hátát.
- És még?
- A lábát.

Most már nem volt megállás. Minden este felhangzott a kérdés:

- És még?

Mit üthet meg még egy mackó?

- A fülét...

Néha már úgy látszott, hogy a felsorolás nem növekszik tovább, de aztán Kati elesett a lépcsőn, és megtudta, hogy sípcsontja is van.

- Apu! A Balambérnak nincs sípcsontja?
- Dehogyan nem, lelkem.
- Azt nem ütötte meg?

Felláztam.

- Azt nem ütötte meg, mert az nagyon fáj.

- Nem baj.

Jó, Balambér ezután a sípcsontját is megüti minden este, s most már apu legyen a talpán, aki nem felejt el valamit a felsorolásból. Mert ha véletlenül kifelejt, jön a felelősségrevonás:

- Tegnap a fülét is megütötte.

- Tegnap megütötte és holnap is meg fogja ütni, de ma nem ütötte meg.

- De megütötte!

Ilyen szigorral bánik velem a lányom.

Meg kell vallanom, van már ennek a felsorolásnak valami kéjelgés jellege. Mondta is a múltkor egyik szomszéd néni:

- Maga szadizmusra neveli a lányát.

Az illető igen okos asszony, én meg nagyon udvarias vagyok, nem szóltam semmit. De ami a ránevelést illeti, abban kételkedem. Az én lányom korántsem az az angyal, akinek ragyogó barna szeme és ártatlan kerek arcocskája nyomán hiszik a szomszédok.

Soha, senki még nem ütötte meg, ő viszont veri Balambért, mint a kétfenekű dobót. Egy nap hétszer is elfenekeli.

- Miért bántod szegényt?

- Mert rossz!

- De Kati...! Szoktalak én téged verni?

- Nem szoktál.

- Hát anyu?

- Ő se szok.

- Akkor te miért bántod a mackót?

- Mert rossz!

És kész. Maga részéről befejezte a tárgyalást. Én azonban makacs vagyok. Nem szívesen látok a lányomnál olyan tulajdonságokat, melyeket nem tartok emberhez méltónak. Megpróbálom meggyőzni:

- Jó, Kati, ezentúl téged is megverünk, ha rossz leszel. Meglátjuk, neked tetszik-e a verés.

Rám néz, de látom rajta, hogy nem hiszi.

Igaza is van.

Van ugyanis nekem fiam is, Gyuri. Ma már nagy ember, de volt valaha ő is olyan pici, mint Kati. Akkor egyszer be akartam fűzni a cipőjét, közben addig ugrált, míg orra rúgott. Én meg, a fájdalomtól felingerelve, odacsaptam, ahol a leggömbölyűbb a gyerek. Nagyot csaptam oda, mégsem sírt. Megvárta, míg befejezem a cipőfűzést, aztán odament az anyjához:

- Fűzze be megint a cipőmet!

- Ki?

- Az az apu!

- Miért?

- Hogy megint jól orrba rúgjam.

Ezóta én nem verek gyereket. Csak azt nem értem, honnét tudja ezt lányom, Kati?

No de ha már őszinteségnél tartunk, meg kell mondanom, nem Balambér naponkénti megveretése az egyetlen, amit lányom viselkedésében kifogásolok. Nagyon édes gyerek, de jellemének számos árnyoldala van. Követelő és szemtelen. Ha megkérdik tőle, kit szeret legjobban a világon, azt mondja: Anyut, Aput, Nagymamát meg magamat. De hát ez tiszta képmutatás, vagy hogy finomabban fejezzem ki magamat: engedmény a társadalmi konvencióknak. Legjobban magát szereti, s aztán sokáig nem jön senki. Belátás egyáltalán nincs benne. Egy szempillantás alatt odavágja:

- Hát szabad így bánni egy gyerekkel?

Vagy azt:

- Egy gyereknek kell a cseresznye!

Múltkor látogatóban voltunk egy barátoméknál, a családfő megkínálta Katit cukorral.

- Mit kell ilyenkor mondani? - kérdezte az anyja.

- Kérek még - felelte lányom mély meggyőződéssel. Bár én titokban igazat adtam neki, sarokba állítottam.

Az ilyen sarokbaállítás nálam sem történik minden szívfájdalom nélkül, Kati lányom pedig maga a megsértett ártatlanság. Ellenkezés nélkül bemegy a sarokba, s ott olyan szomorúan álldogál, mint egy kerti törpe az ázott bokrok között. De hiába vagyunk mindketten nagyon szomorúak, mese nincs, le kell tölteni a büntetését.

Akkor aztán a nagymama azt mondja:

- Rossz lány! Hát szabad ilyet tenni? Ugye máskor nem teszel ilyet?

- Nem teszek! - hagyja rá sietve, hogy mielőbb mehessen játszani.

Legrútabb tulajdonsága azonban a hálátlanság.

A múltkor kapott valakitől egy új mackót. A jövevény kicsi, sárga és pisze. Nem olyan szép sötétbarna, mint Balambér volt, mielőtt megkopott, és két ép szemével sem tud olyan értelmesen nézni, mint Balambér avval az eggyel, amit a lányomnak még nem sikerült kikaparnia. Nekem egyáltalán nem tetszett, nem is én választottam neki nevet. Mancinak keresztelték - úgy kell neki.

Kati azonban egyáltalán nem így gondolkodott. Mióta Manci megjött, rá se nézett Balambér-ra. Szegény, öreg mackó elfeledetten hevert a sarokban, s nekem - nem tréfálok - fájt a szívem. Valahogy úgy eszembe jutott, hogy egyszer én is megöregszem, s engem is a sarokban felejtethet valaki.

Megpróbáltam Katival beszélni:

- Kati, ne légy hálátlan!

- Nem leszek, apu!

- Akkor játsz szépen a Balambérral...

- Nem játszom, apu!

Erélyesebb eszközökhöz nyúltam. Este megkérdeztem:

- Miről meséljek?
- Katiról meg Balambérről.
- Arról nem mesélek, mert nem játszol vele.
- Akkor Manciről.
- Arról meg azért nem mesélek, mert nem szeretem.
- Látod, apu! Milyen vagy!
- Éppen olyan, mint te Balambérral.
- Jó, akkor mesélj, amiről akarsz.

Már ott tartottam, hogy titokban kályhába dobom a Mancit, vagy ráteszem a vasalódeszkát és addig ugrálok rajta, míg ellapul, mikor a szomszéd kislány meghozta a megváltást:

- Nekem sokkal nagyobb mackóm van!
- Nekem is sokkal nagyobb mackóm van - mondta Kati, és sürgősen visszapártolt Balambérhoz.

Jó, mondhatnák, ezek olyan gyerekdolgok, majd kinövi.

De, először is, én úgy vélem, hogy négyéves korban már ideje lenne, hogy változzék valamit, másodszor: olyan biztosak benne, hogy kinövi? Kevés felnőttet ismertem, aki haláláig ilyen marad? Hamis, követelőző, hálátlan és hiú?

Szóval én korántsem voltam olyan biztos a dolgomban, és néha, mikor a nagymama nem látta, elkeseredetten csóválgattam a fejemet.

A változás a sarokbaállításnál kezdődött. Egyszerre kezdett a Kati kevésbé készségesen engedelmeskedni a büntetőparancsoknak. Háromszori felszólítást is bevárt, míg méltóztatott a sarokba fáradni, s akkor is arccal a szoba felé fordult. Rá kellett kiabálnom:

- Fordulj a saroknak!

Aztán egyszer azt mondta:

- Úgyse jövök ki!
- Mi? Honnan nem jössz ki?
- A sarokból. Itt maradok.

Ott is maradt. Neki támasztotta hátát a falnak, és nézett ránk várakozásteljesen.

- Jó. Ha nem jössz, maradsz.

Maradt. Mikor már nagyon elfáradt, leült. Még szerencse, hogy van a nagymama is, aki kevésbé ad a szülői tekintélyre, mint mi, és épített neki aranyhidat a visszavonulásra:

- Gyere ki, szentem! Gyere, madaram!

Titokban tetszett nekem a kicsi - de hát ez még nem az az igazán meggyőző változás. Végre az is lehet, hogy többi rossz tulajdonságai mellé most a sértődékenységet is megszerezte.

Pár hete aztán komoly hiba történt. Sarokba állítottam Katit, és nem mindenben volt igazam. Ha szabad magam keményen kifejeznem, inkább engem kellett volna sarokba küldeni, mint őt. Ideges voltam s igazságtalan. Néztam kis alakját a sarokban, és furdalt a lelkiismeret. Ő

pedig pontosan tudta, mit érzek, és szemrehányó pillantásokat vetett felém. Ki is hívtam pár perc múlva a sarokból. Ezúttal nem cirkuszolt, jött azonnal. Negyedóra múlva újból jókedvű visongatásától volt hangos a szoba.

- Még szerencse, hogy gyerek! - gondoltam. - Elfelejtí.

De hát elfelejtette? Nem felejtette el.

Másnap este megint Katit és Balambért meséltem. Már nagyon komoly gyakorlatom van, ritkán felejték ki valamit, mert sorrendben sorolom fel az egész mackót fejbőrétől a talpáig. Persze, sok újat már nem tudok mondani. Hogy Balambérnak a nyelvét vagy a tüdejét üttessem meg, az ellen tiltakozik a valóságérzetem. A kulcsesontja meg a bordái már szerepelnek. Legalább korán szerez anatómiai ismereteket a lányom.

Addig nem is volt baj, amíg odáig nem értem, hogy cukrot adott Balambérnak és kibékültek.

- Nem békült ki! - tiltakozott hevesen.

- Micsoda?

- Nem békült ki!

- Hát?

- Bocsánatot kellett tőle kérnem.

Egyszerre meleg lett a szívem.

- Hát persze! Elfelejtettem, Előbb bocsánatot kértél tőle.

Egymásra néztünk, és komolyan bólogattunk. Aztán megkérdeztem tőle reménykedve:

- De azért adtál neki cukrot is, nem?

- Persze hogy adtam - mosolygott boldogan.

Ott maradtam mellette, míg elaludt, sőt még azután is. Meghatottan néztem az arcát. Ritka pillanatnak voltam a tanúja.

A lányomból most lett ember.